

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ULUSAL YETKİ ALANLARI DIŞINDAKİ ALANLARIN DENİZ BİYOLOJİK
ÇEŞİTLİLİĞİNİN KORUNMASI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KULLANIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEREN ŞAHİN
2200002874

Anabilim Dalı : KAMU HUKUKU
Programı : KAMU HUKUKU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. HASAN S. KÖNİ

KASIM 2024

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSAL YETKİ ALANLARI DIŞINDAKİ ALANLARIN DENİZ BİYOLOJİK
ÇEŞİTLİLİĞİNİN KORUNMASI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KULLANIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEREN ŞAHİN
2200002874

Anabilim Dalı : KAMU HUKUKU
Programı : KAMU HUKUKU

Tez Danışmanı : Prof. Dr. HASAN S. KÖNİ
Jüri Üyeleri : Doç. Dr. DERYA AYDIN OKUR
: Dr. Öğr. Üyesi SERKAN SEYHAN

KASIM 2024

ÖN SÖZ

Bu çalışma, uzun yıllar boyunca süregelen tartışmaların ardından nihayet 2023 yılında imza ve onay sürecine açılan *BMDHS Kapsamında Ulusal Yetki Alanları Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı Anlaşması* kapsamında ele alınmıştır. Bu bağlamda “deniz genetik kaynakları, deniz koruma alanları, çevresel etki değerlendirmesi ve kapasite geliştirme ve deniz teknolojisi transferi” başlıkları altında toplanmış dört ayağı bulunan ilgili anlaşmanın son ve hukuk alanı dışı teknik inceleme gerektiren “kapasite geliştirme ve deniz teknolojisi transferi” ayağına çalışmamızda yer verilmemiştir. Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde “*Biyolojik Çeşitlilik*” ile ilgili yürütülen çalışmaların Tarihi, Deniz Biyolojik Çeşitliliği, Deniz Kirliliği ve Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanlar başlığına ayrılmış 2000’ öncesi ve 2000’ sonrası dönem olarak incelenmiştir. Bu kapsamda anlaşmanın ele alınacağı diğer bölümlere bir zemin hazırlanmıştır.

İkinci bölümde *Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanlarda Çevresel Etki Değerlendirmesi* başlığına ayrılmış ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda çevresel etki değerlendirmesi için mevcut çerçeve incelenmiş ve uluslararası arenada yapılan uygulamalar ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Çevresel Etki Değerlendirmesine özel olarak değinilen sözleşmelerden bahsedilmiş CED kapsamında ekonomik faaliyet alanlarının -balıkçılık, derin deniz yatağı madenciliği, atıkların düzenli depolanması, okyanus gübrelenmesi- neler olduğuna dair bilgiler verilmiş ve incelemelerde bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise *Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanlarda Deniz Koruma Alanları ve Deniz Genetik Kaynakları* başlığı altında küresel ve bölgesel düzeyde deniz koruma alanları hakkında bilgiler verilmiş ve açıklamalarda bulunulmuştur. Bununla birlikte ayrıca deniz genetik kaynakları ve alan bazlı yönetim araçları incelenmiştir.

Tez çalışmamız sürecinde, ilgili konu hakkında beni bilgilendiren ve çalışmama vesile olan, büyük bir özveride bulunup benimle birlikte tezimin her aşamasını dikkatle ve titizlikle takip eden, bilgi ve rehberliğiyle her zaman yanımda olan değerli tez danışmanım, Prof. Dr. Hasan KÖNİ’ye minnet ve şükranlarımı sunarak sonsuz teşekkür ederim.

Tez sürecim esnasında bana anlayış ve sabır göstererek çalışma azmimi artıran ve destek olan kıymetli eşime ve evimizin neşesi olan kızımıza ayrıca minnettarım. Hiç şüphe yok ki, onların anlayışları olmasa bu çalışma tamamlanamazdı. Ayrıca tez çalışma sürecimde kızıma anne şefkati ve merhametiyle yaklaşan Özlem ŞAHİN'e ve desteklerini esirgemeyen Mehmet Niyazi ŞAHİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süreçte emeği geçen jüri üyelerine, katkıları ve destekleri için teşekkür ederim. Bu çalışmanın, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sağlamasını ve gelecek nesiller için bir fark yaratmasını temenni ediyorum.

SEREN ŞAHİN

Kasım, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

“BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK” İLE İLGİLİ YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALARIN TARİHİ, DENİZ BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİĞİ, DENİZ KİRLİLİĞİ VE ULUSAL YETKİ ALANI DIŞINDAKİ ALANLAR

1.1. 2000 Öncesi Dönem	5
1.1.1. Birleşmiş Milletler Nezdinde Kurulan Organizasyonlar	8
1.1.2. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO- Food and Agriculture Organization)	8
1.1.3. Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN- International Union for Conservation of Nature)	9
1.2. 2000 Sonrası Dönem	10
1.2.1. BM Genel Kurulu’nun Küresel Politika Sahası Olarak Rolü	10
1.2.2. BBNJ Çalışma Grubu (2006-2015):	11
1.2.3. Hazırlık Komitesi Dönemi (PrepCom - 2016-2017):	15
1.2.4. Organizasyon Toplantısı	17
1.2.5. Pandemi Sonrası Dönem (2020-Günümüz)	17
1.2.6. BBNJ Anlaşması	19
1.3. Açık Denizler ve Bölge	21
1.3.1. Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin	

Sürdürülebilir Yönetiminin Uygulanması	23
1.4. Biyolojik Çeşitlilik	25
1.5. Deniz Genetik Kaynaklarının Tanımı	28
1.6. Deniz Kirliliğinin Tanımı.....	30
1.7. Deniz Ekosisteminin Mevcut Durumu	32

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSAL YETKİ ALANI DIŞINDAKİ ALANLARDA ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

2.1. Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanlarda Çevresel Etki Değerlendirmesi İçin Mevcut Çerçeve	36
2.1.1. Uluslararası Düzeyde Yapılan Uygulamalar	36
2.1.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi'ne Özel Olarak Değerlendirilen Sözleşmeler.....	40
2.2. ÇED Kapsamında Ekonomik Faaliyet Alanları	57
2.2.1. Balıkçılık.....	58
2.2.2. Derin Deniz Yatağı Madenciliği.....	64
2.2.3. Atıkların Düzenli Depolanması	67
2.2.4. Okyanus Gübrelenmesi.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSAL YETKİ ALANI DIŞINDAKİ ALANLARDA DENİZ KORUMA ALANLARI VE DENİZ GENETİK KAYNAKLARI

3.1 Küresel Düzeyde Deniz Koruma Alanları	75
3.1.1 Birleşmiş Milletler	75
3.1.2 BM Genel Kurulu Çerçevesinde Birleşmiş Milletler	76
3.2 Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nde Deniz Koruma Alanları ve Deniz Genetik Kaynakları.....	82
3.3 Bölgesel Düzeyde Tartışmalar Ve Girişimler.....	84

3.3.1	Mevcut durum.....	84
3.3.2	Barselona Konvansiyonu	85
3.3.3	Antarktika Deniz Canlıları Kaynaklarını Koruma Komisyonu - CCAMLR	86
3.3.4	Kuzey-Doğu Atlantik Deniz Çevresinin Korunması Sözleşmesi (OSPAR).....	88
3.3.5	Sargasso Denizi girişimi	91
3.4	<i>BBNJ Anlaşması Uyarınca Deniz Genetik Kaynakları Ve Alan Bazlı Yönetim Araçları.....</i>	93
3.4.1	Deniz Genetik Kaynakları	93
3.4.2	Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Genetik Kaynaklarına İlişkin Dijital Dizi Bilgileri Hakkında Bildirim.....	96
3.4.3	Faydaların Adil ve Hakkaniyetli Paylaşımı	97
3.4.4	BBNJ Anlaşması Uyarınca Deniz Koruma Alanları	99
3.4.5	Deniz Koruma Alanlarının Oluşturulmasında Teklif Aşaması	100
3.4.6	Deniz Koruma Alanlarının Oluşturulması	103
3.4.7	Deniz Koruma Alanları Oluşturulmasına Karar Verilmesi	104
3.4.8	Deniz Koruma Alanlarının Oluşturulması, İzlenmesi Ve Gözden Geçirilmesi.....	106
SONUÇ		109
KAYNAKÇA		115

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ABNJ	:	Areas Beyond National Jurisdiction
BBNJ	:	Biodiversity Beyond National Jurisdiction
Bkz.	:	Bakınız
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMDHS	:	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
CARICOM	:	Caribbean Community
CBD	:	Convention on Biological Diversity
CCAMLR	:	Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources
CHM	:	Common Heritage of Mankind
CITES	:	Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora
CLCS	:	Commission on the Limits of the Continental Shelf
COML	:	Census of Marine Life
COP	:	Conference of the Parties
ÇED	:	Çevresel Etki Değerlendirmesi
DKA	:	Deniz Koruma Alanı
DOALOS	:	Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea
Doc	:	Document
EEA	:	European Environment Agency
FAO	:	Food and Agriculture Organisation
FSA	:	Fish Stock Agreement
GESAMP	:	Group of Experts on the Scientific Aspects of Marine Environmental Protection
IAIA	:	International Association for Impact Assessment
IGC	:	Intergovernmental Conference
ILBI	:	International Legally Binding Instrument
IMO	:	International Maritime Organisation
IPPC	:	International Plant Protection Convention
ISA	:	International Seabed Authority
IUCN	:	International Union for Conservation of Nature

IWC	:	International Whaling Commission
ibid	:	In the same place
m.	:	Madde
MARPOL	:	International Convention for the Prevention of Pollution from Ships
MEB	:	Münhasır Ekonomik Bölge
MGR	:	Marine Genetic Resources
MPA	:	Marine Protected Areas
NOAA	:	National Oceanic and Atmospheric Administration
OSPAR	:	Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic
Pa.	:	Paragraf
PrepCom	:	Preparatory Committee
PSSA	:	Particularly Sensitive Sea Area
s.	:	Sayfa
SBSTA	:	Subsidiary Body for Scientific and Technological Advice
SÇD	:	Stratejik Çevresel Etki Değerlendirmesi
SPA/RAC	:	Specially Protected Areas/Regional Activity Centre
SPAMI	:	Specially Protected Areas of Mediterranean Importance
TÜRÇEV	:	Türkiye Çevre Eğitim Vakfı
UAD	:	Uluslararası Adalet Divanı
UN	:	United Nations
UNCHE	:	United Nations Conference on the Human Environment
UNCLOS	:	United Nations Convention on the Law of the Sea
UNDP	:	United Nations Development Programme
UNECE	:	United Nations Economic Commission for Europe
UNEP	:	United Nations Environment Programme
UNGA	:	United Nations General Assembly
UNICPOLOS	:	United Nations Informal Consultative Process on Oceans and the Law of the Sea
WCMC	:	World Conservation Monitoring Centre
WCPA	:	World Commission on Protected Areas
WWF	:	World Wide Fund for Nature

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.	Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği Kırmızı Listesi'ndeki Deniz Türleri.....	28
-----------------	--	----

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ulusal Yetki Alanları Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı

SEREN ŞAHİN

EYLÜL 2024

Çalışmamızda ulusal yetki alanları dışındaki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunu, biyolojik çeşitlilik ile ilgili yürütülen çalışmaların tarihsel süreci, BBNJ Anlaşması ve ilgili tanımlamalar, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda çevresel etki değerlendirmesi, deniz koruma alanları ve deniz genetik kaynakları çerçevesinde incelemiş bulunmaktayız. Bu kapsamda çalışmamızın birinci bölümünde, ulusal yetki alanı dışındaki alanlardaki biyolojik çeşitlilik ile ilgili yürütülen çalışmaların tarihsel sürecinden bahsettik ve bunu 2000 öncesi ve sonrası olarak iki başlığa ayırdık. 2000 öncesi dönemde Birleşmiş Milletler nezdinde kurulan organizasyonlardan, Gıda ve Tarım Örgütünden ve Uluslararası Doğayı Koruma Birliğinden bahsettik. 2000 sonrası dönemde ise BM Genel Kurulunun küresel politika sahası olarak rolünden, BBNJ Çalışma Grubundan ve BBNJ Anlaşmasından bahsettik. Sonrasında ise açık denizlerden, biyolojik çeşitlilikten, deniz genetik kaynakları ve deniz kirliliğinin tanımından ve deniz ekosisteminin mevcut durumundan bahsettik. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda çevresel etki değerlendirmesi başlığı altında önce mevcut hukuki çerçeveyi anlattık ve sonrasında da ÇED kapsamında ekonomik faaliyet alanlarına değindik. Mevcut hukuki çerçeve başlığı altında uluslararası düzeyde yapılan uygulamalar, ÇED'e özel olarak değinilen sözleşmeler olarak BMDHS, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve BBNJ Anlaşması yer almıştır. BBNJ Anlaşması kapsamında ÇED sürecine dair eşik ve faktörlere, sürece, raporlara, karar verme aşamasına, izin verilen faaliyetlerin etkilerinin izlenmesi, raporlanması ve gözden geçirilmesine değinilmiş ve ÇED ile ilgili olarak Bilimsel ve Teknik Organ tarafından geliştirilecek standart ve kılavuzlara yer verilmiştir. ÇED kapsamında ekonomik faaliyet alanları kısmında ise balıkçılık, derin deniz yatağı madenciliği, atıkların düzenli depolanması ve okyanus gübrelenmesi faaliyetlerine yer verilmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz koruma alanları ve deniz genetik kaynaklarına yer verdik. Bu kapsamda önce küresel

bağlamda deniz koruma alanlarından, sonrasında Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi kapsamında deniz koruma alanları ve deniz genetik kaynakları konusuna yer verilmiştir. Daha sonrasında bölgesel düzeyde tartışma ve girişimler kapsamında mevcut duruma değinilip Barcelona Konvansiyonuna, CCAMLR'a, OSPAR'a, Sargasso Denizi Girişimine yer verilmiştir. Bu bölümün son kısmında ise BBNJ Anlaşması çerçevesinde deniz genetik kaynakları ve alan bazlı yönetim araçlarına değindik. Deniz genetik kaynakları kapsamında dijital dizi bilgileri hakkında bildirim ve faydaların adil ve hakkaniyetli paylaşımına değinilmiştir. Alan bazlı yönetim araçları kısmının içeriğinde ise deniz koruma alanlarının oluşturulmasında teklif aşaması, oluşturulması, oluşturulmasına karar verilmesi, izlenmesi ve gözden geçirilmesine yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: BMDHS, BBNJ Anlaşması, Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması, Çevresel Etki Değerlendirmesi, Deniz Genetik Kaynakları, Deniz Koruma Alanları.

ABSTRACT

Master's Thesis

Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity in Areas Beyond National Jurisdiction

SEREN ŞAHİN

SEPTEMBER 2024

In our study, we examined the conservation and sustainable use of marine biodiversity of areas beyond national jurisdiction, the historical process of biodiversity studies, the BBNJ Agreement and related definitions, environmental impact assessments in ABNJ, marine protected areas and marine genetic resources. In this context, in the first part of our study we discussed the historical process of biodiversity studies in ABNJ, dividing it into two main periods: before and after 2000. In the pre-2000 period, we mentioned the organisations established under the auspices of the United Nations, the Food and Agriculture Organisation and the International Union for Conservation of Nature. In the post-2000 period, we discussed the role of the UN General Assembly in the global policy arena, the BBNJ Working Group and the BBNJ Agreement. We then looked at issues such as the high seas, biodiversity, the definition of marine genetic resources, marine pollution and the current state of the marine ecosystem. In the second part of our study, entitled Environmental Impact Assessment (EIA) in ABNJ, we first explained the existing legal framework and then addressed the economic activities that fall within the scope of EIA. Under the heading of the existing legal framework, we have included international practices, treaties that specifically address EIA, such as the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), the Convention on Biological Diversity (CBD), and the BBNJ Agreement. Under the BBNJ Agreement, we discussed thresholds and factors, the process, reports, the decision-making stage, monitoring, reporting and review of the effects of authorized activities, and the standards and guidelines to be developed by the Scientific and Technical Body on EIA. In the section on economic activities covered by EIA, we looked at activities such as fishing, deep-sea mining, landfilling of waste and ocean fertilisation. In the third part of our study, we looked at marine protected areas and marine genetic resources in the ABNJ. We first discussed marine protected areas in a global context and then focused on marine protected areas and marine genetic resources in the context of the Convention on Biological Diversity.

We then discussed the current situation in the context of regional discussions and initiatives, covering the Barcelona Convention, CCAMLR, OSPAR and the Sargasso Sea Initiative. In the final part of this section, we looked at marine genetic resources and area-based management tools in the context of the BBNJ Agreement. We discussed the notification of digital sequence information and the fair and equitable sharing of benefits in the context of marine genetic resources. The content of the area-based management tools section covered the proposal stage, establishment, decision-making, monitoring and review of the establishment of marine protected areas.

Keywords: UNCLOS, BBNJ Agreement, Conservation of Marine Biological Diversity, Environmental Impact Assessment, Marine Genetic Resources, Marine Protected Areas.

GİRİŞ

Deniz, kara alanının %71'ini temsil etmektedir ve deniz alanının %64'ü açık denizlere aittir¹ Okyanusun bu geniş alanının kendine özgü bir özelliği vardır: hiçbir devletin yargı yetkisine tabi değildir ve serbestlik ilkesi ile yönetilir. Serbestlik ilkesi ile her devletin açık denizlerden yararlanma hakkının olduğu vurgulanır. Fakat bu ilkenin “*insanlığın ortak mirası*” ilkesi ile beraber kullanıldığı gerçeğini de unutmamak lazım. Açık denizler ve derin deniz yatakları “*ulusal yetki alanları dışındaki alanları*” oluşturmaktadır. Hali hazırda benimsenen uluslararası hukuk sistemine göre, hiç kimseye ait olmayan ve aynı zamanda herkese ait olan alanlar olarak tanımlama yapmak mümkündür. Uzun süredir göz ardı edilen ve serbestlik ilkesine göre yönetilen *ulusal yetki alanları dışındaki alanlar*, günümüzde giderek artan bir ilgi görmektedir. Okyanus bu nedenle ülkeler için “*yeni bir sınır*” olup, kaynakları insanoğlu için erişilmez kalmıştır. Yakın zamana kadar okyanus tabanının sadece %5'i keşfedilmiştir². Balıkçılık teknikleri ve teknolojisindeki ilerlemeler deniz çevresinin daha iyi tanınmasını sağlamıştır. Bu durum uzak ve derin deniz alanlarında balıkçılığı kolaylaştırmış (ve mümkün kılmış), bu da bu alanlara olan ilginin giderek artmasına yol açmıştır. Bu alanlar aynı zamanda, derinliklerinin keşfedilmemiş ve kaynaklarının tükenmez olduğu algısı altında, yasal “*özgürlük*” rejimine tabi olmuştur. Bu kapsamda yıllar içerisinde çeşitli hukuki doktrinler ortaya çıkmıştır. Bunlar *Mare Liberum*/Denizlerin Serbestisi ve *Mare Clausum*/Kapalı Deniz olarak ikiye ayrılır. Grotius'un *Mare Liberum* adlı eserinde denizlerin genel ve mutlak özgürlüğü rejimini savunduğu görülmektedir³. Bilindiği üzere bu yaklaşım, açık denizlerin *res nullius*/kimseye ait olmayan şeyler statüsünü reddeden, *res communis*/herhangi bir devletin egemenliğine bağlı olmayan statüsünün uygulanmasını ve dolayısıyla pratikte bilinmeyen bu alanın ortak yönetimini savunan yazarlarda karşıt bir karşılık bulmuştur⁴. Kapalı deniz doktrini J. Selden tarafından Grotius'un fikirlerine yanıt olarak hazırlanan *Mare Clausum*/Kapalı Deniz adlı eserinde savunulmuştur⁵. Zaman içerisinde, açık denizlerin hukuki rejiminin belirlenmesinde Grotius'un doktrini pekiştirilmiş ve *ulusal yetki alanları dışındaki alanlarda* erişim ve faaliyet özgürlüğü

¹ Mark J. Spalding, “BBNJ Workshop: Costa Rica” Bkz. <https://oceanfdn.org/costa-rica-bbnj-workshop/> Erişim Tarihi: 18.01.2024.

² Kadir Demircan, “Nobel Ödüllü Bacalar: Okyanus Derinliklerinde Neler Oluyor?” TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, Haziran 2012, s. 45.

³ Hugo Grotius, “The Free Sea” ed. Knud Haakonssen, Liberty Fund Publications, Introduction s.xix.

⁴ Ivar Alvik, “History And Sources Of The Law” Scandinavian Institute of Maritime Law, s. 1-3.

⁵ ibid. s. 3.

sayesinde son yıllarda sayısız doğal kaynak keşfedilmiştir. Bununla birlikte Deniz Yaşam Sayımı Organizasyonu (*Census of Marine Life Organisation*)⁶ 6.000’den fazla yeni tür tespit ettiğini duyurmuştur⁷. Bu keşifler, enerji bilim ve eczacılık açısından paha biçilmez bir kaynak olan deniz dibinden yararlanma da dahil olmak üzere yeni fırsatların önünü açarak uzak deniz alanları hakkında daha fazla bilgi sahibi olunmasını sağlamıştır. Okyanusların keşfi, ulusal yetki alanları dışında kalan bölgelere olan ilgiyi giderek artırmıştır. Bu durum, bu bölgelerdeki deniz biyolojik çeşitliliğinin ne kadar zengin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, bu alanlarda kaynak araştırması ve kullanımına yönelik yeni zorluklar ve olasılıklar risksiz değildir. Aslında, ulusal yetki alanları dışındaki alanlarda (*bundan sonra ABNJ olarak anılacaktır*) artan insan müdahalesi deniz çevresi üzerinde endişe verici bir baskı oluşturmaktadır. Deniz trafiğindeki artış, kirliliğin ve ekosistemlerin bozulmasına neden olmaktadır ve bu durum açık denizlerde balıkçılık habitatlarını tahrip etmekte ve biyolojik çeşitliliğinin azalmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak, ulusal yetki alanları dışındaki deniz ekosistemleri, deniz biyolojik çeşitliliğinin zenginliğiyle birlikte giderek artan insan faaliyetlerine karşı daha savunmasız hale gelmektedir.

Bu bağlamda, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’nin 2. maddesi biyolojik çeşitlilik kavramını şöyle tanımlamaktadır:

“diğerlerinin yanı sıra kara, deniz ve diğer su ekosistemleri ile bu ekosistemlerin bir parçası olduğu ekolojik kompleksler de dahil olmak üzere tüm kaynaklardan canlı organizmalar arasındaki farklılaşma anlamındadır; türlerin kendi içindeki ve türler arasındaki çeşitlilik ve ekosistem çeşitliliği de buna dahildir. “

1992 yılında Rio’da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde kabul edilen bu sözleşme, biyolojik çeşitliliğin korunması, ekosistemler, türler ve genetik çeşitlilik gibi bileşenlerinin sürdürülebilir kullanımı ve genetik kaynakların kullanımından doğan faydaların adil ve hakkaniyetli paylaşımı gibi çeşitli hedefleri karşılamak üzere hazırlanmıştır⁸. Uluslararası toplum, sürdürülebilir kalkınma kavramına bağlı kalarak ve bu

⁶ Deniz Yaşamı Sayımı Organizasyonu, okyanuslardaki yaşamın çeşitliliğini, dağılımını ve organizmal farklılıklarını tanımlamakla görevli, 80’den fazla ülkeden küresel bir araştırmacı ağını içeren dış kaynaklı bir bilimsel araştırma organizasyonudur. 2000 yılında faaliyetlerine başlayan organizasyon, ilk raporunu 2010 yılında tamamlamıştır.

⁷ Bkz. “Census of Maritime Life” <https://www.britannica.com/event/Census-of-Marine-Life> Erişim Tarihi: 12.12.2023.

⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Convention on Biological Diversity <https://www.cbd.int/intro/> Erişim Tarihi:

kavramı benimseyerek biyolojik çeşitliliğin korunmasının gerekliliğini anlamış görünmektedir. Ancak, devletlerin okyanus kaynaklarını keşfetmelerinden bu yana, dikkatlerinin biyolojik çeşitlilik ve ekosistemlerin korunmasından ziyade bu alanın paylaşılmasına odakladığını belirtmek gereklidir. Münhasır ekonomik bölgelerin (MEB) artık toplam okyanus alanının %40'ını kapsaması açık denizlerin kapsamını önemli ölçüde daraltmıştır. Benzer şekilde, kıta sahanlıklarının 200 metrenin ötesine uzatılmasına yönelik taleplerin artması, tüm devletlere ait deniz yatağının kapsamının azalmasına neden olmuştur. Bu eğilim, “*kara denize hükmeder (the lands dominates the sea)*”⁹ prensibini doğurmuş ve devletler daha fazla alan tahsis ederek daha fazla doğal ve canlı kaynağa erişim sağlamaya ve böylece ekonomik güçlerini arttırmaya çalışmışlardır. Bu durum, devletlerin yargı yetkisinden muaf tutulan ve herkesin ortak alanı olarak kabul edilen deniz alanlarının amansız bir şekilde azalmasına ve dolayısıyla “müştereklerin trajedisi”nin yaşanmasına yol açmıştır. G. Hardin tarafından 1968 yılında ortaya atılan bu görüşe göre, ortak özgürlük rejimine tabi olan mallar yok olmaya ve kaynaklar tükenmeye mahkumdur¹⁰. Garret Hardin’e göre, malların yok olması trajedisinden ancak mallara el konulması ile kurtulunabilir. Hardin makalesinde, balıkçılık kaynakları örneğini açıkça dikkate almış ve şunları belirtmiştir:

“okyanusların tükenmez kaynaklarına inandıklarını iddia eden [devletler], balık ve balina türlerini yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadırlar”¹¹.

Okyanuslardaki kaynakların yönetiminde ortaya çıkan “*ortak fayda trajedisi*”, insan faaliyetlerinin düzenlenmesiyle kaynakların korunması için bu alanda yönetim ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu görüşe göre, Hardin’in “*ortak fayda trajedisi*” ile kastettiği, herkesin serbestçe erişebildiği ve kullanabildiği kaynaklardır. Somut örnek olarak otlaklar, balık stokları, ormanlar ve atmosfer verilebilir. Her birey kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışırken, bu kaynakların aşırı kullanımı ve sonunda tükenmesi gibi bir sorun ortaya çıkar.

12.12.2023.

⁹ Bu ifade genellikle jeopolitik ve deniz hukuku bağlamında kullanılan bir deyimdir. Bu ifade, denize kıyısı olan ülkenin denizler üzerinde egemenlik iddiasını ifade etmektedir. Tarih boyunca, uluslararası hukukta kara üzerindeki devletlerin denizler üzerinde daha fazla hak ve kontrol sahibi olduğu kabul edilmiştir. Bu, denizlerin sınırlandırılması, deniz kaynaklarının kullanımı, gemi seyruşefi ve diğer denizle ilgili konularda kara ülkelerinin daha fazla yetkiye sahip olduğu anlamına gelir. Bu ifade aynı zamanda, denizlerdeki egemenlik ve kontrolün, kara parçalarındaki politik ve askeri güce dayandığı gerçeğini ifade etmektedir. Denizlerdeki hak ve egemenlik, genellikle karadaki devlet yapısının gücü ve etkisi tarafından belirlenir. Özellikle deniz hukuku ve uluslararası ilişkiler bağlamında, bu ifade, kara ve deniz arasındaki ilişkinin ve denizlerin stratejik öneminin altını çizer.

¹⁰ Hardin, Garret. “The Tragedy of the Commons,” Science, 162, 1968, s. 1243-1248.

¹¹ ibid. s. 1245.

Bu nedenle, uluslararası işbirliği ve etkili yönetim mekanizmaları, deniz kaynaklarının sürdürülebilir şekilde kullanılması için kritik öneme sahiptir. Bu durum, deniz ekonomik faaliyetlerin dengelenmesi, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda çalışmalar yapılması gerekliliğini doğurmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

“BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK” İLE İLGİLİ YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALARIN TARİHİ, DENİZ BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİĞİ, DENİZ KİRLİLİĞİ VE ULUSAL YETKİ ALANI DIŞINDAKİ ALANLAR

1.1. 2000 Öncesi Dönem

Biyolojik çeşitliliğin azalması, insanlığın karşı karşıya olduğu önemli bir küresel sorundur. Bu sorun, yaşam alanlarının yok olmasıyla birlikte birçok canlı türünün neslinin tükenmesine yol açarak ekosistemlerde dengesizliklere ve zararlı etkilere neden olmaktadır. Bu durum, Dünya’nın geleceğini tehdit eden birçok başka küresel sorunla iç içe geçmiştir. Biyolojik çeşitliliğin azalması, iklim değişikliği, doğal kaynakların aşırı kullanımı, plansız kentleşme, tarım alanlarının daraltılması gibi diğer çevresel sorunlarla yakından ilişkilidir. Bu sorunlar birbirini güçlendirerek ve derinleştirerek küresel ölçekte olumsuz etkiler yaratır. Örneğin, iklim değişikliği, yaşam alanlarının bozulmasına ve ekosistemlerin çökmesine yol açarak biyolojik çeşitliliği daha da azaltabilir. Benzer şekilde, aşırı tarım faaliyetleri ve ormansızlaşma, biyolojik çeşitliliği azaltarak ekosistemlerin kırılganlığını artırır. Bu nedenle, Dünya’nın geleceğini güvence altına almak için kolektif güvenlik önlemlerinin benimsenmesi hayati öneme sahiptir. Uluslararası toplum, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir yönetimi için ortak bir çaba gösterme gerekliliğinin bilincine varmıştır. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı sonrası küresel bir barışın ve güvenliğin sağlanması noktasında 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler insan hakları, terörizm, kalkınma, insani yardım ve güvenlik gibi sorunlara karşı çalışmalar yürütürken biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı içinde belirli sözleşmeler ve alt organizasyonlarla önlemler almıştır¹². Bu kapsamda 3 Nisan 1952 tarihinde uygulanmaya başlanan Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi (IPPC) ve 2 Şubat 1971 tarihinde yürürlüğe konan Ramsar Sözleşmesi gibi uluslararası çevre anlaşmaları, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için önemli adımları temsil etmektedir¹³. Bu sözleşmeler, küresel düzeyde bitki ve sucul alan kaynaklarının korunmasını ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmektedir. Örneğin, IPPC, dünya genelinde bitki sağlığını korumak ve bitki hastalıklarının, zararlı organizmaların ve bitki ürünlerinin uluslararası ticaret yoluyla yayılmasını önlemek

¹² United Nations (UN), “History of the UN”; <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un> Erişim Tarihi:09.01.2024.

¹³ Bkz. Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Sözleşmesi (Convention on Wetlands of International Importance) https://www.ramsar.org/sites/default/files/documents/library/current_convention_text_e.pdf Erişim Tarihi:09.01.2024.

amacıyla hükümetler arasında işbirliği ve standartlar oluşturmayı hedeflemiştir.¹⁴ Ramsar Sözleşmesi ise sulak alanların korunması ve sürdürülebilir yönetimi için uluslararası bir yönetim sınırları belirler. Sözleşme, sulak alanların önemini vurgulayarak bu alanların biyolojik çeşitliliği desteklediğini, su kaynaklarını koruduğunu ve ekosistemin sürdürülebilirliği için katkıda bulunmak üzere örgütlendiğini ve faaliyetlerini bu noktada yürüttüğünü bildirir. Ramsar Sözleşmesi'nin akabinde *Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme* (CITES), 3 Mart 1973 tarihinde hayata geçirilmiş önemli bir düzenlemedir.¹⁵ Bu sözleşme, belirli koşullara bağlı olarak izin ve sertifika sistemleri aracılığıyla korunan hayvan ve bitki türlerinin uluslararası ticaretini düzenlemeyi amaçlamaktadır ve bu ticarete belirli sınırlandırmalar getirmektedir. CITES'in amacı, nesli tehlike altında olan yabani hayvan ve bitki türlerinin uluslararası ticaretini kontrol altına alarak tükenmelerini önlemektir. Bu çerçevede, yaklaşık olarak 6.610 hayvan türü ve 34.310 bitki türü dahil olmak 40.900'den fazla tür, uluslararası ticaret yoluyla aşırı sömürüye karşı CITES tarafından korunmaktadır¹⁶. CITES'in 2000 öncesi dönemde deniz faunası ile ilgili olarak bir farkındalık yaratmaya çalıştığı söylenemez ancak 2000 sonrası dönemde deniz fauna ve florasıyla ilgili olarak çalışmalarda bulunmuş ve kapsamını genişletmiştir.¹⁷

¹⁴ IPCC, "International Plant Protect Convention – 1997 Convention Revised Text", https://assets.ipcc.int/static/media/files/publication/en/2019/02/1329129099_ippc_2011-12-01_reformatted.pdf Erişim Tarihi: 09.01.2024.

¹⁵ "CITES" Convention on the International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna. 3 Mart 1973 tarihinde Washington DC'de imzalanmış, 22 Haziran 1979'da Bonn'da revize edilmiş ardından 30 Nisan 1983 tarihinde Gaborone'de ikinci kez revize edilmiştir. Sözleşmenin güncel hali için Bkz., <https://cites.org/sites/default/files/eng/disc/CITES-Convention-EN.pdf> Erişim Tarihi: 09.01.2024.

¹⁶ "CITES", Geneva, CITES, 2019, s. 6., https://cites.org/sites/default/files/eng/disc/CITES%20Brochure_1903324E_depliant.pdf, Erişim Tarihi: 09.01.2024.

¹⁷ CITES 2018 yılında ilk kez deniz türlerine ilişkin olarak kapsamlı bir çalışma başlatmış ve deniz türlerine odaklanmıştır. Bu kapsamda CITES bünyesinde 2019 yılının resmi teması olarak "*İnsanlar ve gezegen için suyun altındaki yaşam*" temasının seçildiği duyurulmuştur. BM Genel Sekreter Yardımcısı ve UNDP Politika ve Program Bürosu Direktörü Abdoulaye Mar Dieye su altındaki tema için:

"Okyanuslar iklimimizi düzenliyor, soluduğumuz oksijenin yarısını üretiyor, 3 milyardan fazla insana besin sağlıyor ve atmosfere salınan karbondioksitin %30'unu emiyor. Atmosfer ve ısının %90'ı iklim değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Okyanusların ve deniz türlerinin korunmasını ve korunmasını sağlamak için kamu, özel sektör ve sivil toplum ortaklarını bir araya getiren doğa temelli çözümlerin çoğaltılması ve ölçeğinin büyütülmesi gerekiyor." CITES Sekreterliği Sorumlu Memuru David Morgan ise konu hakkında:

"Tüm balinalar ve yunuslar, tüm deniz kaplumbağaları, tüm denizatları, birçok mercan türü ve gittikçe daha fazla köpekbalığı türü, dünyanın yaban hayatı olan CITES tarafından koruma altına alınmıştır. Ticaret düzenleyicisi CITES, deniz türleri açısından sürdürülebilir kullanım ile uluslararası balıkçılık ticareti arasındaki ara yüzde yer almakta ve sözleşme kapsamında listelenen deniz türlerinin ticaretinin yasal, sürdürülebilir ve izlenebilir olmasını sağlamak için çalışmaktadır. CITES, etkili uyumluluk prosedürleriyle birlikte ticaretle ilgili önlemlerle sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 14'ün uygulanmasının ilerletilmesinde iyi hedeflenmiş bir rol oynuyor." Ayrıntılı bilgi için Bkz. https://cites.org/eng/news/focusing-on-marine-species-for-the-first-time-the-next-world-wildlife-day-is-bound-to-make-a-splash_16112018 Erişim Tarihi: 10.01.2024.

Tarihler 1980'lere geldiğinde deniz ve okyanus kaynaklarını korumak maksatlı olarak bir dizi önlem alınması gerektiği dünya kamuoyunda kendisine yer bulmuş ve bu kapsamda Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (*United Nations Convention on the Law of the Sea - UNCLOS*), 10 Aralık 1982 tarihinde imzalanmıştır. Bu belge uluslararası alanda okyanus ve deniz kaynaklarının kullanımını düzenleyen önemli bir olarak karşımıza çıkmaktadır. BMDHS çerçevesinde, Birleşmiş Milletler Okyanus İşleri ve Deniz Hukuku Dairesi (*DOALOS*), sözleşmenin sekreteryasını üstlenerek uluslararası düzeyde deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması için çalışmalar yürütmektedir. DOALOS, ulusal yetki alanlarının dışındaki deniz bölgelerinde petrol, katran, plastik atıklar gibi çevresel tehditlerin deniz biyolojik çeşitliliğine zarar vermesini önlemek amacıyla organize olmuş bir yapıdır. Bu kapsamda, deniz biyolojik çeşitliliği ile ilgili verileri, tavsiyeleri ve yardım faaliyetlerini küresel düzeyde karar alıcıların dikkatine sunarak koruma çabalarını desteklemekte ve daha geniş anlamda okyanus meselelerinin tek tip ve tutarlı bir şekilde uygulanması konusunda yardım sağlamaktadır.¹⁸ Bu sözleşmenin akabinde biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik olarak küresel farkındalık artmış ve bu kapsamda Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, Rio de Janeiro'da 5 Haziran 1992 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu konferans sırasında kabul edilen ve 1993 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD), biyolojik çeşitliliğin korunması ve bileşenlerinin sürdürülebilir kullanımını hedeflemektedir¹⁹. CBD'nin yanı sıra düzenlenen protokoller de biyolojik çeşitliliğin korunması bakımından önem taşımaktadır. Bu protokollerden biri olan Cartagena Biyogüvenlik Protokolü, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne ek olarak düzenlenmiş ve 11 Eylül 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁰ Bu protokol, biyoteknolojik faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan ürünlerin insan, çevre ve biyolojik çeşitliliğin korunmasındaki etkilerini ele almaktadır.

Birleşmiş Milletler nezdinde hazırlanan bir diğer anlaşma ise. BMDHS kapsamında göçmen balıkların ve diğer okyanus balık türlerinin sürdürülebilir kullanımını ve korunmasını sağlamak için uluslararası standartların oluşturulmasını amaçlayan 1995

¹⁸ "DOALOS" *Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea* "Capacity Building and Trust Funds" <https://www.un.org/oceancapacity/> Erişim Tarihi: 10.01.2024.

¹⁹ CBD "About the Protocol" <https://bch.cbd.int/protocol/background/> Erişim Tarihi: 10.01.2024.

²⁰ United Nations "Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity", Montreal, 2000, s.1, <https://bch.cbd.int/protocol/outreach/new%20protocol%20text%202021/cbd%20cartagenaprotocol%202020%20en-f%20web.pdf> Erişim Tarihi: 10.01.2024.

Birleşmiş Milletler Balık Stokları Anlaşması'dır²¹. Bu anlaşma, devletlerin kara sularında ve uluslararası sularda balıkçılık kaynaklarını koruma ve sürdürülebilir bir şekilde yönetme konusunda iş birliği yapmalarını öngörmektedir. Anlaşma, BMDHS ile belirlenen temel prensibi detaylandırarak, devletlerin korumayı sağlamak ve balıkçılık kaynaklarını hem münhasır ekonomik bölge içinde hem de dışında optimum şekilde kullanmak amacıyla işbirliği yapması gerektiğini teşvik etmektedir.

1.1.1. Birleşmiş Milletler Nezdinde Kurulan Organizasyonlar

1.1.2. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO- Food and Agriculture Organization)

Gıda ve Tarım Örgütü (*bundan sonra FAO olarak adlandırılacaktır*), 16 Ekim 1945 tarihinde kurulmuş ve merkezi İtalya'da bulunan Birleşmiş Milletler'in önde gelen kuruluşlarından biridir. Temel olarak, dünya genelinde açlıkla mücadele etmek, gıda güvenliğini sağlamak ve insanların sağlıklı bir şekilde beslenmelerini sağlamak gibi uluslararası çabalara liderlik etmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için, FAO biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanımının önemini vurgulamaktadır.²² Bu, gıda güvenliği ve gelecek nesillerin kıtlık riski olmadan sağlıklı bir şekilde beslenmesini sağlamak için gereklidir. FAO, tarım ve üretim faaliyetlerinde yenilikçi değişikliklerin ve dönüşümlerin yapılmasının önemini vurgulayarak biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğiyle ilgili çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Su ürünlerinin yetiştiriciliği ve balıkçılık faaliyetlerine ilişkin çalışmalar da FAO'nun temel faaliyetleri arasında yer almaktadır.²³ Bu kapsamda insan eliyle yapılan faaliyetlerin biyolojik çeşitliliği olumsuz etkilememesi ve sucul ekosistemlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bunlar arasında su ürünleri yetiştiriciliği uygulamalarının sürdürülebilir hale getirilmesi, balık stoklarının yönetimi ve deniz ekosistemlerinin korunması yer almaktadır.²⁴ Ayrıca, biyolojik çeşitliliğin korunması için uluslararası anlaşmaların, eylem planlarının ve standart uygulamaların geliştirilmesi konusunda üyeler arasında iş birliğini desteklemektedir. FAO, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için birçok çalışmaya öncülük etmektedir. Bu çabalar arasında tarımın sürdürülebilirliği, ormancılık faaliyetlerinin yönetimi ve en

²¹ Sözleşme tam metni için Bkz. "The 1995 United Nations Fish Stocks Agreement" https://www.un.org/oceancapacity/sites/www.un.org.oceancapacity/files/files/Projects/UNFSA/docs/unfsa_text-eng.pdf Erişim Tarihi: 10.01.2024.

²² Food and Agriculture Organisation, "About-FAO", <http://www.fao.org/about-fao/> Erişim Tarihi: 14.01.2024

²³ FAOLEX Veritabanı. FAO-LEX Policy. Alınır: www.fao.org/faolex/opendata Erişim Tarihi: 14.01.2024

²⁴ Petursdottir, G vd.. *Safety at sea as an integral part of fisheries management*. FAO Fisheries Circular. No. 966. Rome, FAO. 2001 s.20-21; FAO, "Marine and Coastal Aquatic Biodiversity", [www.fao.org](http://www.fao.org/3/i0112e/i0112e18.pdf), <http://www.fao.org/3/i0112e/i0112e18.pdf>, s. 1-2. Erişim Tarihi: 14.01.2024

önemlisi genetik kaynakların korunması yer almaktadır. Tarım, ormancılık ve su ürünleri yetiştiriciliği sektörlerindeki genetik kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı teşvik edilmekte, ek kaynak destekleri sağlanmaktadır. Bu kapsamda, tarımsal biyolojik çeşitliliği korumak, genetik kaynakların depolanması ve çoğaltılması için altyapı oluşturmak ve tohum bankaları gibi koruma önlemleri uygulamak gibi çalışmalar yapılmaktadır. Bu alanlarda yürütülen çalışmaların amacı, biyolojik çeşitliliği koruyarak gıda güvenliğini ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektir.²⁵

1.1.3. Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN- International Union for Conservation of Nature)

Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN), kuruluşundan itibaren doğayı koruma ve sürdürülebilirliği teşvik etmek amacıyla faaliyet gösteren bir kuruluştur. 5 Ekim 1948'de Fransa'nın Fontaine-bleau kasabasında kurulan IUCN, ilk küresel çevre birliği olarak hükümetleri ve sivil toplumu doğayı koruma konusunda bir araya getirmiştir.²⁶ Kuruluşun öncelikli hedefi, insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki etkilerini incelemek ve çevresel etki değerlendirmelerinin kullanımını teşvik etmektir. IUCN'in kuruluşunun ilk yıllarında ana amacı, pestisitlerin zararlı etkileri gibi insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki etkilerini incelemek olmuştur. Bu dönemde çevresel etki değerlendirmelerinin kullanımı, birçok sektör ve sanayi için norm haline gelmiştir. 1960'lar ve 1970'lerde IUCN'in çalışmaları, türlerin ve yaşam alanlarının korunmasına odaklanmıştır. 1964'te oluşturulan “*Tehdit Altındaki Türler Kırmızı Listesi*”, küresel yok olma riskiyle ilgili en kapsamlı veri kaynağı haline gelmiştir.²⁷ IUCN, Ramsar Sulak Alanlar Sözleşmesi (1971), Dünya Mirası Sözleşmesi (1972), Nesli Tehlike Altındaki Türlerin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (1974) ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (1992) gibi önemli uluslararası sözleşmelerin oluşturulmasında temel teşkil etmiştir.²⁸

1980'de IUCN, BM Çevre Programı ve Dünya Doğayı Koruma Vakfı ile birlikte Dünya Koruma Stratejisini yayınlamıştır. Bu strateji, sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımlanmasına yardımcı olmuş ve uluslararası çevre politikasının temelini oluşturmuştur.

²⁵ Food and Agriculture Organisation, Biodiversity Mainstreaming Platform, Roma, 2018 s. 3-4.

²⁶ IUCN, International Union for Conservation of Nature “About-IUCN” <https://www.iucn.org/about-iucn>. Erişim Tarihi: 14.01.2024.

²⁷ IUCN, “Seventy-five Years Experiment – History IUCN ” <https://www.iucn.org/about-iucn/history>. Erişim Tarihi: 14.01.2024.

²⁸ ibid.

1999'da BM Genel Kurulu, çevre konularının uluslararası alanda önem kazanmasıyla birlikte IUCN'e resmi gözlemci statüsü vermiştir.²⁹

2000'lerin başında IUCN, iş etkileşimi stratejisini geliştirmiştir. Doğal kaynakların adil ve sürdürülebilir kullanımını sağlamayı hedefleyen kuruluş, özellikle madencilik, petrol ve gaz gibi doğa ve geçim kaynakları üzerinde önemli etkisi olan sektörlerle odaklanmış ve doğaya dayalı çözümlere öncülük etmiştir. Aynı zamanda IUCN'in ekosistem üzerindeki tespit edilmiş tüm canlı popülasyonunu da kayıt altına almaktadır. Biyolojik çeşitliliğinin sürdürülebilir yönetimi ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan canlıların listesi bu organizasyon bünyesinde kayıt altına alınmaktadır. IUCN Kırmızı Listesi adı verilen bu veri seti, dünya genelinde biyolojik çeşitliliğin sağlığını değerlendirmek için kritik bir gösterge olarak kabul edilmektedir³⁰. Sadece türlerin ve durumlarının bir listesini sunmakla kalmayıp aynı zamanda doğal kaynakların korunması için hayati önem taşıyan biyolojik çeşitliliğin korunması ve politika değişikliklerine yönelik eylemleri bilgilendirmek ve teşvik etmek amacıyla güçlü bir araç olarak işlev görmektedir. Bu liste, yayılım, popülasyon büyüklüğü, yaşam alanı ve ekoloji, ticaret, tehditler ve koruma eylemleri gibi bilgileri sağlayarak gerekli koruma kararlarının alınmasında etkin rol oynayan bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. 2000 Sonrası Dönem

1.2.1. BM Genel Kurulu'nun Küresel Politika Sahası Olarak Rolü

BM Genel Kurulu, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda (ABNJ) deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda kapsamlı bir yaklaşım sergileyen tek küresel politika sahasını temsil etmektedir. Bu konular çeşitli uluslararası platformlarda tartışılmış olmakla birlikte, BM Genel Kurulu'nun bu alandaki merkezi rolü, okyanuslar ve deniz hukukuyla ilgili kararlarında sıklıkla vurgulanmakta³¹ ve diğer uluslararası organlar ve sözleşmeler tarafından da tanınmaktadır.³² BM Genel Kurulu'nun bu merkezi rolünün iki temel nedeni bulunmaktadır: Geniş katılımcı yapısı ve BM Deniz

²⁹IUCN, "About-IUCN" <https://www.iucn.org/about-iucn/history>. Erişim Tarihi: 14.01.2024.

³⁰Bkz. "IUCN The Red List" <https://www.iucnredlist.org/about/background-history>. Erişim Tarihi: 14.01.2024.

³¹ BM Genel Kurulu'nun 11 Aralık 2012 tarihli A/RES/67/78 sayılı Kararı pa. 180 , BM Genel Kurulu'nun "ulusal yetki alanlarının ötesinde deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımına ilişkin merkezi rolünü yeniden teyit ettiğini" belirtmektedir.

³² Bkz. Örneğin, bir CBD Kararı X/29, 21."Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun ulusal yetki alanlarının ötesindeki deniz alanlarında biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili konuların ele alınmasındaki merkezi rolünün" altını çizmektedir. Deniz ve Kıyı Biyolojik Çeşitliliğine ilişkin kararı.

Hukuku Sözleşmesi ile ilgili tartışmaların tarih boyunca BM Genel Kurulu himayesinde ve BMDHS Sekreteryası görevini yürüten DOALOS tarafından desteklenmiş olmasıdır. Bir devletin BM Genel Kurulu müzakerelerine katılımı için BMDHS'ye taraf olmasının gerekli olmadığı da önemli bir husustur³³.

1.2.2. BBNJ Çalışma Grubu (2006-2015):

2004 yılında, BM Genel Kurulu, ulusal yetki alanlarının ötesindeki deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımına yönelik konuları ele almak üzere “*Ulusal Yetki Alanları Dışında Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması Ve Sürdürülebilir Kullanımı Çalışma Grubunu*”, yani BBNJ Çalışma Grubu’nu kurdu³⁴. Bu çalışma grubunun tartışmaları, mevcut uluslararası çerçevenin zayıflıklarına ve yeni bir enstrümanın gerekli olup olmadığına odaklanmıştır.

1.2.2.1. 2006 – 2011 Arası 5 Yıllık Dönem:

BBNJ Çalışma Grubu ilk olarak 2006’da ve ardından 2008’de toplandı. İlk oturumda, ABNJ’deki deniz genetik kaynaklarının (bundan sonra MGR olarak anılacaktır.) yasal statüsü ile ilgili ideolojik bir bölünme ortaya çıktı ve bu, sonraki toplantılarda belirleyici bir konu haline geldi. G77, Çin’in desteğiyle, ABNJ’deki MGR’ler için *insanlığın ortak mirası* (CHM) ilkesinin uygulanmasını savundu. Bazı devletler, MGR’lerin kullanımından doğan faydaların tüm ülkeler arasında paylaşılması gerektiğini ifade ederken, diğer bazı devletler ise MGR’lere erişimin açık denizlerin serbestliği kapsamında olduğunu savunarak bu görüşe karşı çıktılar. ABNJ’de deniz koruma alanlarının kurulması ve ihtiyati yaklaşımın uygulanması gibi konular da dikkat çekti. Avrupa Birliği, BMDHS’de ki düzenleyici boşluğu kabul ederek, 2004’ten itibaren prensipte yeni bir aracın geliştirilmesini destekleyeceğini ifade etti.³⁵ 2006’da Avrupa Birliği, BMDHS’nin uygulanması için bir Uygulama Anlaşması’nın kabul edilmesi çağrısında bulundu³⁶. Bu çağrı bazı sivil toplum kuruluşları tarafından memnuniyetle karşılanırken, daha geniş bir destek bulamadı.

BBNJ Çalışma Grubu, ilk defa 2010 yılında BM Genel Kurulu’na öneriler sunmak

³³ Wright, G., Rochette, J., Gjerde, K., Seeger, I. “*The long and winding road: negotiating a treaty for the conservation and sustainable use of marine biodiversity in areas beyond national jurisdiction*”. IDDRI, Studies, 08/18, 2018, s. 40.

³⁴ “*Biodiversity Beyond National Jurisdiction Working Group*” Bkz. BM Genel Kurulu’nun 17 Kasım 2004 tarihli ve 59/24 sayılı kararı pa. 73.

³⁵ ibid. s. 40.

³⁶ ibid. s. 40.

üzere toplanmış ve bu tarihten itibaren her yıl düzenli olarak bir araya gelmiştir³⁷. 2010'daki toplantıda, ABNJ'deki deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için devletler tarafından çeşitli öneriler sunulmuştur. Bunlar arasında;

- (i) *BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) Uygulama Anlaşması geliştirilmesi,*
- (ii) *modern yönetim ilkelerinin benimsenmesi,*
- (iii) *ABNJ'deki deniz biyoçeşitliliğine etki edebilecek insan faaliyetleri için Çevresel etki değerlendirmeleri (ÇED) uygulamasının kabul edilmesi,*
- (iv) *ABNJ'de deniz koruma alanlarının (DKA) belirlenmesine yönelik bölgesel işbirliği için standart bir model oluşturulması³⁸*

gibi öneriler yer almıştır. Ancak bu öneriler tüm devletler tarafından kabul edilmemiş ve nihai kararlarda yansıtılmamıştır. 2011'de gerçekleşen tartışmalar, ABNJ'deki deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımına yönelik, BMDHS kapsamında bir çok taraflı anlaşmanın potansiyeline odaklanmıştır. AB, G77/Çin ve Meksika arasında varılan uzlaşısı ile ilk defa ortak bir pozisyon belirlenmiştir. Avustralya ve Yeni Zelanda gibi diğer destekleyici devletlerin katılımıyla, ABNJ'deki deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımını kapsamlı bir şekilde ele alacak bir “paket anlaşma” için hükümetler arası bir müzakere süreci başlatılması kararlaştırılmıştır. Bu süreç; deniz genetik kaynaklarının fayda paylaşımı, alan bazlı yönetim araçları, çevresel etki değerlendirmeleri ve kapasite geliştirme ve deniz teknolojisi transferini içermektedir³⁹. Ancak, ABD, Kanada, Japonya, İzlanda ve Rusya gibi bazı devletlerin muhalefeti nedeniyle, 2011 Çalışma Grubu'nun nihai önerilerinde yeni bir anlaşma için müzakerelerin başlatılması önerisi korunmamıştır. Ancak;

“BM Genel Kurulu'nun, mevcut araçların uygulanması ve BMDHS kapsamında çok taraflı bir anlaşmanın olası gelişimi dahil, ulusal yetki alanları ötesindeki deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için yasal çerçevenin bu konuları etkili bir şekilde ele almasını sağlamak için bir süreç başlatması gerektiği “ kabul edilmiştir⁴⁰.

³⁷ Bkz. 4 Aralık 2009 tarihli ve 64/71 sayılı BM Genel Kurulu kararı,

³⁸ ibid. s. 41.

³⁹ ibid. s. 41.

⁴⁰ ibid. s. 41-42.

Ayrıca, devletler, konuların daha iyi anlaşılması ve kilit soruların aydınlatılması için oturumlar arası çalıştay düzenlenmesini kabul etmişlerdir. Genel olarak, 2011 oturumu, BBNJ Çalışma Grubu tartışmalarında önemli bir dönüm noktası olmuş ve müzakere çerçevesini temelden değiştirmiştir.

1.2.2.2. 2012-2015 Arası Dönem:

2012’de gerçekleşen BBNJ Çalışma Grubu oturumu, resmi müzakerelere başlamak için hala kat edilmesi gereken uzun bir yol olduğunu göstermiştir. Tartışmaların büyük bir kısmı, oturumlar arası çalıştayların hazırlanmasına odaklanmış, ve 2013 oturumundan önce gerçekleştirilecek iki çalıştayla ilgili nihai tavsiyeler sunulmuştur. 2012’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) sırasında, müzakerelerin başlatılmasıyla ilgili tartışmalar gündeme gelmiş ve konferans boyunca yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Konferansın ilk taslak belgesinde, ABNJ’deki deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımını ele alacak bir BMDHS uygulama anlaşmasına yönelik müzakerelere başlanmasının kabul edildiği belirtilmiştir. Ancak, bazı devletlerin muhalefeti nedeniyle gerekli uzlaşa sağlanamamıştır. Nihayetinde, nihai metin, devletlerin *“uluslararası bir enstrümanın geliştirilmesine yönelik bir karar alınması da dahil olmak üzere, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunu ivedilikle ele alma taahhüdünde bulunacakları”* ifadesini içermiştir⁴¹.

2013 yılında, BBNJ Çalışma Grubu’nun faaliyetleri, deniz genetik kaynakları (MGR) ve koruma ve yönetim araçları üzerine odaklanan iki oturum arası çalıştay ile devam etti. Bu çalıştaylar, öncelikle delegasyonların bilgilendirilmesi amacı taşımakla birlikte, devletlerin kendi pozisyonlarını geliştirmelerine ve gayri resmi fikir alışverişinde bulunmalarına da olanak sağlamıştır. BBNJ Çalışma Grubu’nun altıncı oturumu sırasında, devletler, BM Genel Kurulu’nun 69. oturumunun bitiminden önce müzakerelere başlamak için gerekli sürecin oluşturulması konusunda yoğunlaşmışlardır. Bu amaç doğrultusunda, devletler, BM Genel Kurulu’na BMDHS çerçevesinde uluslararası bir aracın kapsamı, parametreleri ve fizibilitesi hakkında tartışmak üzere, Çalışma Grubu’nun en az üç adet dört günlük oturum düzenlemesini tavsiye etmeyi kabul etmişlerdir.

⁴¹ ibid. s. 42.

2014 yılında gerçekleştirilen bu üç toplantının ilki, Nisan ayında düzenlenmiş ve delegasyonlar arasında etkileşimi arttırmış ve esaslı tartışmaların başlamasına ivme kazandırmıştır. Eş başkanlar tarafından sunulan gayri resmi genel bakış, müzakerelerin ana hedeflerini, başlangıç noktalarını, olası yeni anlaşmanın diğer araçlarla ilişkisini ve müzakerelere rehberlik eden yaklaşımları, paket anlaşma dahil olmak üzere, kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Nisan 2014 toplantısı, şeffaflığından ötürü sivil toplum kuruluşları tarafından övgüyle karşılanmıştır⁴². Haziran 2014'te gerçekleşen toplantıda, devletler arasında bir dizi konuda artan bir yakınlaşma gözlemlenmiştir. Rio+20'de belirlenen son tarihe uyulması ve BBNJ Çalışma Grubu sürecinin uzatılmaması konusunda genel bir destek vardı. Devletler, herhangi bir uluslararası anlaşma için BMDHS'nin yetki sağladığı ve gelecekteki müzakerelerin 2011'de kabul edilen pakete dayanması gerektiği konusunda mutabık kalmışlardır. Haziran 2014'teki ikinci toplantıda, Afrika Birliği, Karayip Topluluğu (CARICOM) ve Pasifik devletleri gibi birçok bölge, müzakerelerin başlatılmasına yönelik desteklerini daha açık bir şekilde ifade etmişlerdir.

Ocak 2015'te gerçekleştirilen nihai toplantıda, devletler BM Genel Kurulu'na *“ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımına ilişkin anlaşma kapsamında yasal olarak bağlayıcı bir uluslararası araç geliştirmeye”* yönelik bir tavsiye kararı almışlardır.⁴³ Özellikle, 2011 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen pakette belirlenen konulara odaklanarak, ulusal yetki alanlarının ötesindeki deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımının yanı sıra deniz genetik kaynakları, deniz koruma alanları gibi alan bazlı yönetim araçları, çevresel etki değerlendirmeleri, kapasite geliştirme ve deniz teknolojisinin transferini birlikte ve bütüncül bir şekilde ele almayı önermiştir. Bu süreç, devletlerin yeni sürecin *“yasal olarak bağlayıcı uluslararası bir belgeye”* mi yoksa daha genel anlamda *“uluslararası bir belgeye”* mi yol açması gerektiği konusundaki ihtilafları içermekteydi.⁴⁴ Daha açık bir ifadeyle ABD, Rusya ve Japonya, *yumuşak hukuk belgesi (soft law)* yolunu tercih ederken, AB, G77/Çin ve birçok bağımsız devlet, yasal olarak bağlayıcılığı bulunan bir belgenin hazırlanması için mücadele etmişlerdir. Devletler, bir Hazırlık Komitesi

⁴² ibid. s. 43.

⁴³ Bkz. 23 Ocak 2015 tarihli, Deniz biyolojik çeşitliliğinin ulusal yetki alanları dışında korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili konuları incelemek üzere oluşturulan *“Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubunun, Genel Kurulun “ 69. Oturuma sunmuş olduğu tavsiye metni. Bkz: http://www.un.org/Depts/los/biodiversityworkinggroup/documents/AHWG_9_recommendations.pdf.*

⁴⁴ BMGK A/RES/66/288 pa. 162.

(PrepCom) kurulması konusunda mutabık kalmış, ancak bu komitenin tam görevi konusunda anlaşmazlık yaşamışlardır.⁴⁵ PrepCom'un "*Genel Kurul'a uluslararası yasal bağlayıcılığı olan bir belgenin taslak metninin unsurlarına ilişkin esaslı tavsiyelerde bulunması*" konusunda anlaşmaya varılmıştır⁴⁶. Devletler, tavsiyelerde esaslı konuların hangi ayrıntı düzeyinde ele alınması gerektiği konusunda da farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Nihai sonuç, müzakerelerin 2011 yılında kabul edilen pakette belirlenen konuları ele alması ve yeni anlaşmanın mevcut enstrümanları zayıflatmaması gerektiğini vurgulamıştır.

1.2.3. Hazırlık Komitesi Dönemi (PrepCom - 2016-2017):

BM Genel Kurulu'nun 69/292 sayılı Kararı ile Haziran 2015'te onaylanan BBNJ Çalışma Grubu'nun tavsiyeleri sonrasında, bir Hazırlık Komitesi (PrepCom) kurulmuştur. PrepCom, 2016 ve 2017 yıllarında dört kez toplanarak taslak metnin unsurları üzerine kapsamlı tavsiyeler geliştirmiştir.

Hazırlık Komitesinin ilk oturumunda, delegasyonların doğrudan esaslı tartışmalara geçmesiyle birlikte, müzakerelerde bir ivme kazanılmıştır. Başkan Eden Charles (*Trinidad ve Tobago*) liderliğinde, devletler paket anlaşmanın dört unsuru ile ilgili olarak detaylı pozisyonlarını açıklamış ve kapsam, mevcut araçlar ve forumlarla ilişki, yol gösterici ilkeler ve yaklaşımlar, ve kurumsal yönler gibi çapraz konularda ayrıntılı tartışmalar gerçekleştirmiştir⁴⁷. Bu toplantıda, delegasyonlar koruma ve sürdürülebilir kullanım konularında entegre bir yaklaşım oluşturulması gerektiği konusunda detaylı görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Toplantı, geniş STK ve hükümetler arası kuruluş katılımı ile artan erişilebilirlik ve şeffaflık nedeniyle olumlu karşılanmıştır. Bu toplantı özellikle, ABNJ'deki MGR'lerin yasal statüsü konusundaki devam eden anlaşmazlıklara rağmen, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin "fayda paylaşımı" konusunda hakkaniyeti vurgulamaları açısından dikkate değerdir.

İkinci oturum, somut ve ayrıntılı tartışmaları ve önerileri teşvik etme amacını taşımıştır. Başkan Charles, "anlaşma diline" çevrilebilecek "spesifik dil önerileri" çağrısında

⁴⁵ ibid. s. 44.

⁴⁶ Bkz. 23 Ocak 2015 tarihli, Deniz biyolojik çeşitliliğinin ulusal yetki alanları dışında korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili konuları incelemek üzere oluşturulan "*Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubunun Genel Kurulun*" 69. Oturuma sunmuş olduğu tavsiye metni. http://www.un.org/Depts/los/biodiversityworkinggroup/documents/AHWG_9_recommendations.pdf.

⁴⁷ ibid. s. 44.

bulunmuş ve buna karşılık olarak delegasyonlar, bir Uluslararası Yasal Bağlayıcı Araç (ILBI) için potansiyel unsurlar hakkında daha ayrıntılı öneriler sunmuşlardır. Delegasyonlar, fikir birliğine yaklaşılan konuları belirlemeye çalışmış, ancak daha fazla tartışılması gereken pek çok konu tespit edilmiştir. Üçüncü oturumda, yeni Başkan Carlos Sobral Duarte (Brezilya) yönetiminde, delegasyonlar anlaşmanın ana bölümleri için vizyonlarını paylaşmaya devam etmeye davet edilmişlerdir. Bu oturumda, önceki oturumların ardından derlenen başkanlık sunumlarıyla yönlendirilmişlerdir. Tartışmalar, bazı durumlarda birkaç seçeneğe indirgenmiş, özellikle DKA'lar ve ILBI'nın genel yapısı için farklı yönetim modelleri üzerinde yoğunlaşmıştır⁴⁸.

Üçüncü Hazırlık Komitesi, genel olarak olumlu bir adım olarak görülmüş ve delegasyonlar, Temmuz 2017'de PrepCom tarafından değerlendirilmek üzere, kolaylaştırılmış ve güncellenmiş bir Başkanlık sunuşu ile taslak esas tavsiyelerin hazırlanmasını talep etmişlerdir. Bu sunuş, delegasyonların ileri sürdüğü fikir ve önerilerin derlemesini sunmakta ve PrepCom oturumları sırasında geliştirilen seçeneklerin çeşitliliğini ve derinliğini yansıtmaktadır. Ayrıca, son PrepCom toplantısından önce yapılması gereken çok iş olduğu anlaşılmıştır.

Hazırlık Komitesinin son oturumunda, devletler Genel Kurula sunulacak bir Uluslararası Yasal Bağlayıcı Araç (ILBI) taslak metninin unsurlarına ilişkin tavsiyeler üzerinde anlaşmaya varılması gerektiğinden, tartışmalara sınırlı zaman ayrılmıştır. Delegasyonlar, iki bölümden oluşan bir belge hazırlamaya karar vermişlerdir. Bunlar:

(A) çoğu delegasyonun üzerinde mutabık kaldığı taslak ILBI metninin münhasır olmayan unsurları

(B) farklı görüşlerin olduğu kilit konulardır.

A ve B Bölümlerinin fikir birliğini yansıtmadığı ve Hazırlık Komitesi sırasında ifade edilen pozisyonların “devletlerin gelecekteki müzakerelerdeki pozisyonlarına halel getirmeyeceği” açıkça belirtilmiştir⁴⁹.

⁴⁸ ibid. s. 44.

⁴⁹ Payne, Cymie., “Biodiversity in High Seas Areas: An Integrated Legal Approach” American Society in International Law, 21(9). Bkz. <https://www.asil.org/insights/volume/21/issue/9/biodiversity-high-seas-areas-integrated-legal-approach> Erişim Tarihi: 23.02.2024.

1.2.4. Organizasyon Toplantısı

16-18 Nisan 2018 tarihleri arasında New York'ta düzenlenen organizasyon toplantısında, Okyanuslar ve Deniz Hukuku Büyükelçisi ve Singapur Dışişleri Bakanı Özel Temsilcisi Rena Lee, Hükümetlerarası Konferans (IGC) Başkanı olarak seçilmiştir. Lee'ye her bölgesel gruptan üçer kişi olmak üzere toplam 15 Başkan Yardımcısından oluşan bir Başkanlık Divanı yardımcı olacaktır. Delegasyonlar, esnek bir yaklaşım benimseme ve gerektiğinde çalışma yöntemlerinde ayarlamalar yapma konusunda mutabık kalmışlardır. Çok sayıda delegasyon, özellikle sürecin ilk aşamalarında paralel toplantılardan kaçınılması yönünde güçlü bir tercih ifade etmiştir. Paketin temel unsurlarına yönelik kapsamlı tartışmaların gerçekleştirileceği ilk oturumun, usule ilişkin konular nedeniyle geciktirilmemesi gerektiği konusunda delegasyonlar arasında genel bir uzlaşa sağlanmıştır. Bu oturumdaki tartışmalar, Başkan Lee tarafından hazırlanmış olan “*tartışma yardımı*” belgesi rehberliğinde yürütülecektir.⁵⁰ Kapanış konuşmasında, Başkan Rena Lee, Konferans Genel Sekreteri Miguel de Serpa Soares'in sözlerini yineleyerek, resmi müzakerelerin başlangıcında bir “*fikir yağmuru*” ve “*ilham fırtınası*” oluşturulmasını umduğunu ifade etmiştir⁵¹. Böylelikle, Hazırlık Komitesinin son oturumu ve sonrasında gerçekleştirilen organizasyon toplantısı, resmi müzakerelerin başlamasına doğru atılan önemli adımlar olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, uluslararası hukukta deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir.

2018 yılında başlayan bu görüşmelerin ardından 25 Mart-5 Nisan 2019 tarihleri arasında ikinci 19-30 Ağustos tarihleri arasında ise üçüncü görüşmeler gerçekleştirilmiştir⁵². Biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanımı üzerine gerçekleştirilen görüşmelerin 2020 yılı itibarıyla nihayete erdirilmesi öngörülmekteyse de, Covid-19 pandemisi nedeniyle bir müddet askıya alınan görüşmeler neticesinde bu öngörü gerçekleşmemiştir.

1.2.5. Pandemi Sonrası Dönem (2020-Günümüz)

Ulusal yetki alanı dışında kalan deniz alanlarında biyolojik çeşitliliğinin korunması

⁵⁰ Bkz. 4-17 Eylül 2018 Tarihli “*Intergovernmental conference on an international legally binding instrument under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the conservation and sustainable use of marine biological diversity of areas beyond national jurisdiction*” başlıklı konferansın ilk oturumu pa.2..A/CONF.232/2018/3.

<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n18/197/15/pdf/n1819715.pdf?token=vQ1ak7AwtwccLaXogO&fe=true> Erişim Tarihi: 12.01.2024.

⁵¹ ibid. s. 45.

⁵² BMGK A/RES/74/19. pa. 255.

ve sürdürülebilir kullanımına ilişkin görüşmeler Covid-19 Pandemisi nedeniyle bir müddet askıya alındıktan sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 76/564 sayılı Genel Kurul kararı uyarınca 15-26 Ağustos 2022 tarihleri arasında toplanmıştır⁵³. Daha sonra BMGK'da beşinci oturumun ileri bir tarihte yapılmasına yönelik olarak karar alınmış ve Genel Kurul'un 77/248 sayılı kararı uyarınca, Hükümetlerarası Konferansın yeniden başlatılan beşinci oturumu 20 Şubat - 3 Mart 2023 tarihleri arasında toplanmıştır⁵⁴. Toplantının nihayetinde anlaşmaya dair bir taslak metin ortaya çıkmıştır. Anlaşmanın kabulü için ileri bir tarihte yeniden toplanılmasına karar verilmiştir. Bu kapsam, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 18 Nisan 2023 tarih ve 77/L.62 kararında Genel Sekreterden konferansın 19 ve 20 Haziran 2023 tarihlerinde yeniden başlatılacak beşinci oturumunu toplamasını talep etti⁵⁵. Buna göre, devam eden beşinci oturum 19 ve 20 Haziran 2023 tarihlerinde New York'taki BM Genel Merkezi'nde gerçekleştirildi. 19 Haziran 2023'te Konferans, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi kapsamında Denizlerin Korunmasına İlişkin Anlaşmayı oybirliğiyle kabul etti⁵⁶. *Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması Sürdürülebilir Kullanımı Anlaşması (BBNJ Agreement)*⁵⁷nin kabul edilmesinin ardından konferans 20 Haziran 2023'te kapatıldı.⁵⁸

19 Haziran 2023 tarihinde BM nezdinde sunulan sözleşme metni 20 Eylül 2023 tarihinde imzaya açılmış 20 Eylül 2025 tarihine kadar imzaya açık kalacağı beyan edilmiştir. Ayrıca ilgili sözleşmenin m. 68/1 hükmü uyarınca sözleşme 60. devletin onay/kabul/taahhüt olmasının ardından 120 gün sonra yürürlüğe girecektir. 1 Kasım 2024 tarihi itibarıyla 105 ülke tarafından imzalanmış, 14 ülke tarafından BBNJ Anlaşması onaylanmıştır. Türkiye'de 27 Eylül 2024 tarihinde BBNJ Anlaşması'nı imzalamış ancak henüz onaylamamıştır.

⁵³Bkz. <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/n22/298/78/pdf/n2229878.pdf?token=YomZcYkoV0wLwpKHnY&fe=true> Erişim Tarihi: 13.01.2024.

⁵⁴BMGK A/RES/77/248 pa. 275. Bkz. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/004/78/pdf/n2300478.pdf?token=Z90eJPfQLXMvkzIsUa&fe=true> Erişim Tarihi: 13.01.2024.

⁵⁵BMGK A/RES/77/L.62 Bkz. <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2F77%2FL.62&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> Erişim Tarihi: 13.01.2024.

⁵⁶ Bkz. Agreement Under The United Nations Convention On The Law Of The Sea On The Conservation And Sustainable Use Of Marine Biological Diversity Of Areas Beyond National Jurisdiction. https://treaties.un.org/doc/Treaties/2023/06/20230620%2004-28%20PM/Ch_XXI_10.pdf Erişim Tarihi : 13.01.2024.

⁵⁷BMGK A/CONF.232/2023/4 Bkz. <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/n23/177/28/pdf/n2317728.pdf?token=eLz3LTH5tDYL1BSPKj&fe=true> Erişim Tarihi: 13.01.2024.

⁵⁸ BBNJ Anlaşması; "BMDHS Kapsamında Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Sürdürülebilir Kullanımı Anlaşması" kabul edilmiştir.

Türkiye BBNJ Anlaşması'nı imza sırasında sunduğu deklarasyon metninde şu ifadeler yer vermiştir.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından, ulusal yetki alanı dışındaki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusundaki Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BBNJ Anlaşması) kapsamında, anlaşmanın imzalanması, onaylanması, katılımı, kabulü veya tasdiki, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi 1982'ye (UNCLOS) taraf olmayan bir ülke olarak hak ve menfaatlerine halel getirmemekte olup, Türkiye'nin UNCLOS ile ilgili hukuki pozisyonunda bir değişiklik olarak yorumlanamaz.

Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Haklarına İlişkin Bildirgesi'nin kabulü sırasında yaptığı açıklamaya atıfta bulunularak, Türkiye, anlaşma çerçevesinde ‘yerli halklar’ olarak kabul edilebilecek herhangi bir grubun kendi topraklarında mevcut olmadığını beyan etmektedir.

Bu beyan, Türkiye tarafından gelecekte yapılabilecek ek beyanlara ve/veya çekincelere halel getirmemektedir.”⁵⁹

1.2.6. BBNJ Anlaşması

“BMDHS Kapsamında Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı Anlaşması” kısaca “BBNJ Anlaşması” savaşı ve pandemi dönemine denk gelmesine rağmen başarılı bir şekilde sonuçlanmış ve tam metin nihayetinde ortaya çıkmıştır. BBNJ Anlaşması 19 Eylül 2023'te kabul edildi ve anlaşmanın 20 Eylül 2023 tarihinden itibaren tüm devletlerin ve bölgesel ekonomik entegrasyon örgütlerinin imzasına açık olacağı ve 20 Eylül 2025 tarihine kadar New York'taki BM Genel Merkezinde imzaya açık kalacağı hüküm altına alındı⁶⁰. İlgili maddeden de anlaşılacağı üzere anlaşmaya taraf olabilecek kişiler BBNJ Anlaşması ile bağlı olmayı kabul eden ve bu anlaşmanın yürürlükte olduğu bir devlet veya bölgesel ekonomik entegrasyon örgütüdür⁶¹. Bütün ülkelerin ve uluslararası kuruluşların katılımına açık olması

⁵⁹Bkz. BBNJ Agreement – Declaration of Türkiye
https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-10&chapter=21&clang=en#EndDec Erişim Tarihi: 01/11/2024.

⁶⁰ BBNJ Anlaşması m. 65.

⁶¹ BBNJ Anlaşması m.1/11; BBNJ Anlaşması m.1/12: "Bölgesel ekonomik entegrasyon örgütü", belirli bir

bu anlaşmanın evrensel katılıma önem verdiğini göstermektedir⁶².

BBNJ Anlaşması önsözünde deniz çevresinin korunması, bakımı ve sorumlu kullanımını sağlamayı, okyanus ekosistemlerinin bütünlüğünü ve ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanların biyolojik çeşitliliğinin doğal değerini korumayı, şimdiki ve gelecek nesiller adına ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlarda okyanusun bekçileri olarak hareket etme arzusunu taşımayı öngörmüştür. BBNJ Anlaşması, bu anlaşmanın ilgili hükümlerinin etkin bir şekilde uygulanması ve daha fazla uluslararası işbirliği ve koordinasyon yoluyla, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin korunmasını ve sürdürülebilir kullanımını, bugün ve uzun vadede sağlamasını amaç edinmiştir⁶³.

BBNJ Anlaşmasının uygulama kapsamını ulusal yargı yetkisi dışındaki alanlar oluşturmaktadır⁶⁴. Bu alanlar yine anlaşmada açık denizler ve bölge olarak tanımlanmıştır⁶⁵. Anlaşma kapsam alanını belirlediği gibi, istisnaları da yine hüküm altına almıştır. Bunlardan birisi, BBNJ Anlaşmasının, herhangi bir savaş gemisi, askeri uçak veya deniz yardımcı gemisi için geçerli olmadığıdır. Bölüm II (*Faydaların Adil ve Eşit Paylaşımı da Dahil Olmak Üzere Deniz Genetik Kaynakları*) hariç olmak üzere, BBNJ Anlaşması bir tarafın sahip olduğu veya işlettiği ve şu an için sadece hükümetin ticari olmayan hizmetlerinde kullanılan diğer gemi veya uçaklara uygulanmaz. Bununla birlikte, taraflardan her biri, sahip olduğu veya işlettiği bu tür gemilerin veya uçakların operasyonlarını veya operasyonel yeteneklerini bozmayacak uygun önlemleri alarak, bu tür gemilerin veya uçakların, makul ve uygulanabilir olduğu ölçüde, BBNJ Anlaşması ile tutarlı bir şekilde hareket etmelerini sağlayacaktır⁶⁶.

BBNJ Anlaşması, BMDHS'nin bir nevi uygulama anlaşmasıdır. BBNJ Anlaşması, BMDHS bağlamında ve BMDHS ile tutarlı bir şekilde yorumlanacak ve uygulanacaktır.

bölgedeki egemen devletler tarafından oluşturulan ve üye devletlerinin bu anlaşma ile düzenlenen konulara ilişkin yetkilerini devrettikleri ve kendi iç usullerine uygun olarak bu anlaşmayı imzalama, onaylama, uygun bulma, kabul etme veya katılma konusunda usulüne uygun olarak yetkilendirilmiş bir örgüt anlamına gelir.

⁶² Jiang, Rui, and Ping Guo. 2023. "Sustainable Management of Marine Protected Areas in the High Seas: From Regional Treaties to a Global New Agreement on Biodiversity in Areas beyond National Jurisdiction" Sustainability 15, s.9 <https://doi.org/10.3390/su151511575>

⁶³ BBNJ Anlaşması m. 2.

⁶⁴ BBNJ Anlaşması m. 3.

⁶⁵ BBNJ Anlaşması m. 1/2, detaylı bilgi için tezimizin "Açık Denizler ve Bölge" başlığına bakınız.

⁶⁶ BBNJ Anlaşması m. 4.

BBNJ Anlaşmasındaki hiçbir husus, 200 deniz mili içinde ve ötesindeki münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı da dahil olmak üzere, devletlerin BMDHS kapsamındaki hak, yetki ve görevlerine hâlel getirmeyecektir⁶⁷. Buna ek olarak Anlaşma, ilgili yasal araçları ve çerçeveleri ve ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel organları zayıflatmayacak ve bu araçlar, çerçeveler ve organlarla tutarlılığı ve koordinasyonu teşvik edecek şekilde yorumlanacak ve uygulanacaktır⁶⁸. BMDHS veya bu belgelerle ilgili diğer sözleşmelere taraf olmayanların hukuki statüsü BBNJ Anlaşması'ndan etkilenmez⁶⁹. Dolayısıyla BMDHS veya bu belgelerle ilgili diğer sözleşmelere taraf olmayan kişiler de BBNJ Anlaşmasının bir tarafı olabilmektedir.

BBNJ Anlaşması, maddelerinde çeşitli ilke ve yaklaşımlara yer vermiş ve taraflara rehberlik etmesini öngörmüştür. Bunlardan birkaçı; kirleten öder ilkesi, BMDHS'de ortaya konan insanlığın ortak mirası ilkesi, açık denizlerdeki diğer özgürlüklerle birlikte denizde bilimsel araştırma özgürlüğü, hakkaniyet ilkesi ve faydaların adil ve hakkaniyetli paylaşımı, uygun olduğu şekilde ihtiyatlılık ilkesi veya ihtiyatlı yaklaşım, ekosistem yaklaşımı, okyanus yönetimine entegre bir yaklaşım, iklim değişikliği ve okyanus asitlenmesinin olumsuz etkileri de dahil olmak üzere ekosistem direncini artıran ve aynı zamanda okyanusun iklimdeki rolünü destekleyen karbon döngüsü hizmetleri de dahil olmak üzere ekosistem bütünlüğünü koruyan ve eski haline getiren bir yaklaşım, mevcut en iyi bilim ve bilimsel bilgilerin kullanılması, deniz çevresinin kirlenmesinin önlenmesi, azaltılması ve kontrol altına alınmasına yönelik tedbirler alınırken zarar veya tehlikelerin doğrudan veya dolaylı olarak bir alandan diğerine aktarılmaması ve bir kirlilik türünün diğerine dönüşmemesidir⁷⁰.

1.3. Açık Denizler ve Bölge

Ulusal yetki alanı dışındaki deniz alanı genellikle açık denizler olarak bilinir⁷¹ ve şu anda gezegendeki en büyük yaşam alanıdır. BMDHS m. 86'da şu şekilde tanımlanmıştır.

“...bir devletin münhasır ekonomik bölgesine, karasularına veya iç sularına veya

⁶⁷ BBNJ Anlaşması m. 5/1.

⁶⁸ BBNJ Anlaşması m. 5/2.

⁶⁹ BBNJ Anlaşması m. 5/3.

⁷⁰ BBNJ Anlaşması m. 7.

⁷¹ Hüseyin Pazarcı, “Uluslararası Hukuk” 21. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, s.304. ; Selami Kuran, “Uluslararası Deniz Hukuku”, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, s. 276.

takimada sularına dahil olmayan tüm deniz alanlarına uygulanır."⁷²

Deniz, kara alanının %71'ini temsil etmektedir ve deniz alanının %64'ü açık denizlere aittir⁷³. Bu alan şu şekilde ayrılabilir: yüzey, fotik bölge; mezopelajik bölge, 200 ila 1000 m arasında; batiyal bölge, 1000 ila 2000 m arasında; abisal bölge, 2000 ila 6000 m arasında; hadal bölge, 6000 metre ve daha derin bölgeler olarak yer alır⁷⁴. Bu alanlar muhtemelen çoğu hala bilinmeyen mikro organizmalar dahil milyonlarca tür canlı içermektedir. Yaşam döngüleri ya da türler arasındaki etkileşimler hakkında bilgi azdır. Aşırı sıcaklık ve basınç koşulları ve ışığın yokluğu uzun zamandır buranın yaşam formları açısından fakir bir ortam olduğunu düşündürüyordu, bu da 1970'lerin sonlarına kadar denizlerin neden bu kadar az araştırıldığını açıklamaktadır. Öte yandan, ortalama derinliği yaklaşık 3.800 metre olan deniz tabanının yüksek basınç ve aşırı sıcaklık koşulları altında olduğu gösterilmiştir. Bu koşullar, hidrotermal bacaların yakınında çok yüksek sıcaklıklar veya kutup deniz alanlarında çok düşük sıcaklıklar şeklinde gözlemlenmektedir. Bu ekstrem çevresel koşullar, moleküler düzeyde önemli değişikliklere yol açmaktadır. Son olarak, derin deniz balıkçılığının gelişmesi, derin deniz kaynaklarından yararlanma imkanını artırmış ve bu çevreye yapılan insan müdahalesi, ekosistemlerin yapısını ve kendilerini yenileme kabiliyetlerini hızla değiştirmiştir. Bu durum, bazı derin deniz türlerinin popülasyonlarında azalmalar görülmesine neden olmuştur.⁷⁵

İnsanlığın ortak mirası olarak anılan açık denizin derinlerinde yer alan bir diğer kısım ise kısaca "alan/bölge" olarak tanımlanan uluslararası deniz yatağıdır⁷⁶. Derin deniz balıkçılığının gelişmesi, derin deniz kaynaklarından yararlanma imkanını artırmış ve bu çevreye yapılan insan müdahalesi, ekosistemlerin yapısını ve kendilerini yenileme kabiliyetlerini hızla değiştirmiştir. Bu durum, bazı derin deniz türlerinin popülasyonlarında azalmalar görülmesine neden olmuştur.

⁷² BMDHS m. 86 .

⁷³ Mark J. Spalding, "BBNJ Workshop: Costa Rica" Bkz. <https://oceanfdn.org/costa-rica-bbnj-workshop/> Erişim Tarihi: 18.01.2024

⁷⁴ Yıldız, Ayşegül., "Paleontoloji Ders Notları" Aksaray Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği, 2008. s.6.

⁷⁵ Örneğin, bazı türler için dip balıkçılığı, bu türlerin çok uzun biyolojik ritmi ve üremek için üreme olgunluğa ulaşmalarının yavaşlığı da göz önüne alındığında, sınırsız insan avlanmasına karşı koyarak neslinin devamını sağlayabilmesi pekte mümkün görünmemektedir. Afrika açıklarında bulunan derin deniz kabuklularından *Conus lugubris*, *Conus mordeirae* ve *Squatina squatina* olarak bilinen keler balığı IUCN tarafından nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalan canlılar listesi "*the Red List*"e alınmıştır.

⁷⁶ BMDHS'nin ilk bölümünde bölge kavramı "*ulusal yetki sınırları ötesindeki deniz yatakları ve bunların toprak altı*" olarak tanımlanmıştır.; BMDHS m.1 pa. 1; Bölge'nin rejimi için ise "*Bölge ve kaynakları insanlığın ortak mirasıdır.*" Şeklinde tanımlama yapılmıştır. BMDHS m. 136. pa.1. ; ibid. Hüseyin Pazarıcı, s. 308.

1.3.1. Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin

Sürdürülebilir Yönetiminin Uygulanması

“Okyanusların anayasası”⁷⁷ olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)⁷⁸, ulusal yetki alanı dışındaki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin yönetim mekanizmasını oluşturmak ve yeniden değerlendirmek için ana bir çerçeve sunmaktadır. “Denizler ve okyanuslar için yasal bir düzen” ve “deniz hukukuna ilişkin tüm sorunların karşılıklı anlayış ve işbirliği ruhu içinde” çözülmesini önermektedir⁷⁹. BMDHS, okyanusları kıyıdan uzaklıklarına göre farklı kategorilerde bölgelere ayıran ve açık denizleri kıyılardan uzak olarak tanımlayan “bölgesel” bir yaklaşım benimsemektedir.⁸⁰ Özgürlük ilkesi, açık denizlere tabii sular için geçerliyse, insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen ve “bölge” olarak bilinen deniz yatağı için çok farklı bir rejim geçerlidir. Bu fikir 1967 yılında Deniz Yatağı Komisyonu⁸¹ tarafından, deniz yatağının ulusal yetki sınırlarının ötesinde barışçıl bir şekilde kullanılmasını ve kaynaklarının insanlığın yararına kullanılmasını sağlamak amacıyla savunulmuştur⁸². İnsanlığın ortak mirasının bu alana atfedilmesi, denizler ve okyanuslar için yasal rejimin geliştirilmesinde hakkaniyetin gözetilmesi konusunda bir isteklilik olduğunu yansıtmaktadır. Deniz yatağı faaliyetlerinin yönetimi ve kontrolü, Okyanus Vakfı, Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi (ISA) olarak adlandırılacak yeni bir kuruluşa devredilmiştir⁸³. Gerçekten de, okyanusların ve özellikle de *ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliği* (BBNJ)’nin yönetimi çeşitli konuları ele alması gereken birçok aktörü içermektedir. *Yönetişim kavramı* siyaset biliminden devşirilmiş bir kavramdır ve belirli bir alanda adil bir yönetim için otoritenin kurulması anlamına gelmektedir⁸⁴. Bu kavram “aktörlerin çokluğunu ve çeşitliliğini”

⁷⁷ 10 Aralık 1982 tarihinde Singapur adına BM Üçüncü Deniz Hukuku Konferansının Oturum Başkanı Tommy T. B. Koh tarafından yapılan konuşmanın başlığı. Bkz., “A Constution for the Oceans” https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/koh_english.pdf. Erişim Tarihi: 14.12.2023.

⁷⁸ Sözleşme, 10 Aralık 1982 tarihinde Üçüncü Deniz Hukuku Konferansı’nın ardından 1982 yılında Jamaika’nın Montego Bay şehrinde kabul edilmiş ve 60. devlet tarafından onaylanmasının ardından 16 Kasım 1994 yılında yürürlüğe girmiştir.

Bkz. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/UNCLOS-TOC.htm. Erişim Tarihi: 14.12.2023.

⁷⁹ BMDHS Önsözü. Bkz. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/preamble.htm. Erişim Tarihi: 14.12.2023.

⁸⁰ BMDHS m. 86. “...bir devletin münhasır ekonomik bölgesine, karasularına veya iç sularına veya takımda sularına dahil olmayan tüm deniz alanları...”

⁸¹ BMGK’nın 18 Aralık 1967 tarih ve 2340 (XXII) sayılı kararıyla “ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda denizcilik, maden, tetkik, okyanus tabanının barışçıl yolla aranması” maksadıyla kurulmuş bir komitedir.

⁸² Gönülbol, Mehmet. “‘Ulusal Yetki Sınırları Ötesindeki Deniz Yatağı Ve Okyanus Tabanının Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesi’ nin Çalışmaları”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, c. 26, 1971, s.229; doi:10.1501/SBFder_0000001249.

⁸³ BMDHS m.137 pa.3; m.140 pa.2; m.143 pa.2; m.144; m.145; m.146; m.150 ve devamı.

⁸⁴ İlk olarak Ronald Coase tarafından 1937 yılında ortaya atılan bu kavram; “Çeşitli aktörlerin ortak eylemlerini eşgüdümlemek ve yönetmektir. Toplumsal ve ekonomik sorunların üstesinden gelmek üzere sınırların ve

vurgular ve “uluslararası ilişkilerin yönetimini çeşitli çıkar grupları arasında bir müzakere ve etkileşim süreci olarak” ifade edilebilir.⁸⁵ Bu aktörler heterojendir ve başlıca Birleşmiş Milletler (BM) ve onun uzmanlaşmış kurumları, BMDHS tarafından oluşturulan kurumlar, bölgesel örgütler, sivil toplum kuruluşları ve devletlerdir. Bu yönetişimin uygulanması, seyrüsefer, kirlilik, bilimsel araştırma, çevrenin korunması, canlı kaynakların korunması ve balıkçılık yönetimi gibi farklı alanları kapsayacak yeterliliktedir. Bu çok çeşitli alanlar arasında ve farklı kurallar gerektirmektedir. Ancak, aktörlerin bu şekilde ayrılması bazen yetkilerin tekrarlanması, yönetişimin belirli bir düzeyde parçalanmasına ve dolayısıyla deniz çevresinin bütünlüğünde bir bozulmaya yol açabilir. BMDHS’nin ortaya çıkışından 40 küsur yıl geçmesinin ardından yeni düzenlemeler gerektiren alanlar da ortaya çıkmıştır. Nitekim BM Genel Sekreterliği’nin 2001 yılında yayınladığı “Okyanuslar ve Deniz Hukuku” başlıklı raporunda da: “son yıllarda Deniz Hukuku ve denizcilik konularının, 1982 Sözleşmesi ile her şeyin çözüme kavuşturulduğuna dair yaygın ancak yanlış izlenim nedeniyle nispeten ihmal edildiği” belirtmiştir⁸⁶. Bunlar arasında küresel ısınmayla mücadele ya da biyolojik keşif uygulamalarıyla ilgili konular da yer almaktadır. Dolayısıyla, teknolojik ve çevresel gelişme ve değişimlere uyum sağlayabilmek için BMDHS’deki boşlukların doldurulması gerekirse revize edilmesi gerektiği sonucu doğmuştur. Ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğini korumanın yetersizliği BM nezdinde de ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) her yıl okyanusların durumunu, küresel yönetişimini, faaliyetlerin düzenlenmesini ve okyanuslar ve deniz hukuku ile ilgili yeni zorlukları değerlendirdiği “Okyanuslar ve Deniz Hukuku” konulu yıllık bir karar kabul etmektedir. BM Genel Sekreteri’nin BM Genel Kurulu’nun 28 Kasım 2001 tarihli 56.oturumuna sunduğu rapor⁸⁷, aslında şu gözlemlerle başlamaktadır:

“Dünya okyanuslarının ve denizlerinin durumu kötüleşmeye devam etmektedir. Birkaç on yıl önce tespit edilen sorunların çoğu henüz çözülmedi ve birçoğu da

sorumlulukların bulanıklaştığı bir alan olarak yönetim devletin içinden ve dışından kurumların ve aktörlerin kapsayıcı bir siyasi otorite olmadan karşılıklı güç bağımlılığı ilişkilerini ifade eder. Bir başka deyişle, yönetim, kendi kendini yöneten özerk aktör ağlarının (yönetişim ağları) devlete dayanmadan işlevlerini yerine getirme kapasitesini anlatır.” Bkz. Gençkaya, Ömer Faruk.”Yönetişim” Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, c.4 TÜBİTAK Bilim Yayınları Ankara 2022 s.415 <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/yonetisim>. Erişim Tarihi: 17.12.2023

⁸⁵ ibid. s.415

⁸⁶ 9 Mart 2001 tarihli BMGK Okyanuslar ve Deniz Hukuku Başlıklı 56. Oturum Raporu A/56/58. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/280/58/IMG/N0128058.pdf?OpenElement>. Erişim Tarihi: 17.12.2023

⁸⁷ 9 Mart 2001 tarihli BMGK Okyanuslar ve Deniz Hukuku Başlıklı 56. Oturum Raporu A/56/58. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/280/58/IMG/N0128058.pdf?OpenElement>. Erişim Tarihi: 17.12.2023

*açıkça kötüleşiyor*⁸⁸“.

On yıl sonra, 24 Aralık 2011 tarihli BM Genel Kurulu kararı⁸⁹ deniz çevresinin değişen durumu konusunda daha da endişe vericidir ve

“...insan faaliyetlerinin deniz çevresi ve biyolojik çeşitlilik üzerindeki zararlı etkilerinden bir kez daha ciddi endişe duyduğunu...”

kabul etmektedir⁹⁰. Bu nedenle, özellikle ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması için uluslararası kuruluşlar ve devletler arasında daha bütüncül bir yaklaşım ve daha fazla işbirliği ve koordinasyon çağrısında bulunmaktadır⁹¹. Dolayısıyla deniz biyolojik çeşitliliğinin durumu BM için çözülmesi gereken kapsamlı bir problem halini almıştır. Bu kapsamda 2000’lerin başından itibaren deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı kapsamında çeşitli çalışma grupları oluşturulmuş ve nihayetinde 2023 yılında tezimizin aslını teşkil eden “*Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Anlaşması Kapsamında Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı Anlaşması (BBNJ Anlaşması)*” hazırlanmıştır⁹². Ancak henüz yürürlüğe girmemiştir.⁹³ Tezimiz henüz onay aşamasında olan ve yürürlüğe girmesi kuvvetle muhtemel olan bu anlaşma kapsamında ele alınacaktır.

1.4. Biyolojik Çeşitlilik

Biyoçeşitlilik terimi; *bios*; yaşam, *diversity*; çeşitlilik ve farklılık- yaşamın ve

⁸⁸ GESAMP and Advisory Committee on Protection of the Sea. 2001. “A sea of troubles” UNEP Publications Report No. 70, s.1.

⁸⁹BMGK A/RES/66/231 sayılı kararı. Bkz. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n11/472/68/pdf/n1147268.pdf?token=HXKFk5JJquqQmMCyyy&fe=true> Erişim Tarihi: 17.01.2024

⁹⁰ibid. s. 2.

⁹¹ BBNJ Anlaşması m.1/13; “Sürdürülebilir kullanım” biyolojik çeşitliliğin bileşenlerinin, biyolojik çeşitliliğin uzun vadede azalmasına yol açmayacak şekilde ve oranda kullanılması ve böylece mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaç ve isteklerini karşılama potansiyelinin korunması anlamına gelir.

⁹² Bkz. *Agreement Under The United Nations Convention On The Law Of The Sea On The Conservation And Sustainable Use Of Marine Biological Diversity Of Areas Beyond National Jurisdiction*. https://treaties.un.org/doc/Treaties/2023/06/20230620%2004-28%20PM/Ch_XXI_10.pdf Erişim Tarihi : 20.10.2023.

⁹³ 19 Haziran 2023 tarihinde BM nezdinde sunulan sözleşme metni 20 Eylül 2023 tarihinde imzaya açılmış 20 Eylül 2025 tarihine kadar imzaya açık kalacağı beyan edilmiştir. Ayrıca ilgili sözleşmenin m.68/1 hükmü uyarınca sözleşme 60’ıncı devletin onay/kabul/taraf olmasının ardından 120 gün sonra yürürlüğe girecektir.

süreçlerinin çeşitliliğini ifade eden kapsamlı bir terimdir⁹⁴. Basit hücreden karmaşık organizmalara, popülasyonlardaki ve ekosistemlerdeki organizmaları ilişkilendiren süreçlere ve döngülere kadar tüm yaşam biçimlerini kapsar.⁹⁵ Biyoçeşitlilik için çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Ancak en geniş ve kapsamlı tanım Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin (CBD) 2. maddesinde yapılmıştır:

“...diğerlerinin yanı sıra karasal, denizel ve diğer sucul ekosistemler ve bunların parçası olduğu ekolojik kompleksler de dahil olmak üzere tüm kaynaklardan gelen canlı organizmalar arasındaki değişkenlik; bu, türler içindeki, türler arasındaki ve ekosistemlerdeki çeşitliliği içerir”⁹⁶.

Bundan birkaç on yıl öncesine kadar, okyanusların biyolojik açıdan karalardan daha az çeşitliliğe sahip olduğu düşünülüyordu. Ancak 2000'lerin başından itibaren yapılan araştırmalar denizlerin ve okyanusların bilinenden daha fazla biyolojik çeşitliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Karada bulunan 15 ana canlı türünden (*phyla*) sadece 15'i denizlerde temsil edilmekteyken, denizlerde 34 ana canlı kategorisinden 33'ü bulunmaktadır. Bir zamanlar neredeyse hiçbir yaşamın olmadığına dair teorilerin bulunduğu derin denizlerin dünyanın tüm kara kütesinden daha fazla tür içerebileceği araştırmalarla gösterilmektedir.⁹⁷ Denizdeki yaşamın biyolojik çeşitliliği ile ilgili araştırmalar 2000'lere kadar nispeten ihmal edilmiştir. Ancak bu biyolojik çeşitlilik korunmaya değer bir çeşitliliktir, keza balık avcılığının sürdürülebilirliği bu çeşitliliğe bağlıdır. Balıkçılar tarafından avlanan balıklar, besin zincirlerinin ve habitatların biyolojik çeşitliliği ile sürdürülmektedir. Balıklar veya deniz canlıları henüz keşfedilmemiş ilaçlar için bir büyük kimyasal kaynağı içinde barındırıyor olabilir. Bazı türlerin genetik bileşenleri, biyo-teknoloji alanında faydalı olabilir. Ancak, mercan resifleri ve balıklar gibi bazı türler aşırı avlanma ve tüketime bağlı olarak ticaret tehdidi altındadır. Bu türler, özellikle zengin ülkelerde akvaryumlar ve lüks yiyecekler için talep görmekte ve yüksek fiyatlara satılmaktadır. BMDHS'de, deniz kaynaklarından gerçekleştirilen ticaretin sınırları her ne kadar

⁹⁴ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Etymology Dictionary; <https://www.etymonline.com/word/biodiversity> Erişim Tarihi: 12.01.2024

⁹⁵ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Avrupa Çevre Ajansı <https://www.eea.europa.eu/tr/help/sikca-sorulan-sorular/biyocesitlilik-nedir-ve-korunmasi-neden-onemlidir> ; Türkiye Çevre Eğitim Vakfı https://www.turcev.org.tr/turcevCMS_V2/files/files/Biyo%C3%A7e%C5%9Fitlilik%20nedir.pdf Erişim Tarihi: 12.01.2024

⁹⁶ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Convention on Biological Diversity ; <https://www.cbd.int/convention/> Erişim Tarihi 12.01.2024

⁹⁷ GESAMP and Advisory Committee on Protection of the Sea. 2001. “A sea of troubles” UNEP Publications Report No. 70, s. 12.

belirlenmiŖse de, genellikle düzensiz ve kontrolsüz olarak ger ekleŖtirilmektedir⁹⁸. Bu durum da aŖırı avlanmaya ve yaŖam alanlarının tahrip edilmesine neden olmaktadır. Örneğin, Güney Asya’da, mercan resiflerinin madencilik faaliyetleri nedeniyle habitatlarının doğrudan tahrip edilmesi, biyolojik  eŖitlilik üzerinde olumsuz olarak ciddi bir etkiye sahiptir.⁹⁹ özetlemek gerekirse; açık denizler büyük bir biyolojik  eŖitlilięe ev sahipliği yapar ve önemli türler ile ekosistemler barındırır. Bu ekosistemler arasında soğuk su mercan resifleri, hidrotermal menfez alanları ve deniz dağları bulunmaktadır. Bu bölgeler, birçok tür için beslenme ve üreme alanları sağlar ve göçmen türler için önemli duraklama noktalarıdır¹⁰⁰.

⁹⁸ BMDHS m.61

⁹⁹ ibid, GESAMP, s. 12.

¹⁰⁰ Barbaro, Allison. "Spatial Opportunities for High Seas Conservation Under the U.N. Biodiversity Beyond National Jurisdiction Treaty." Master’s project, Duke University, 2024, s. 5. <https://hdl.handle.net/10161/30542>.

Tablo 1. Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği Kırmızı Listesi'ndeki Deniz Türleri (IUCN - The Red List) & Nesli Tehlike Altındaki Türlerin Ticaretine İlişkin Sözleşme Eki (CITES)

Türler	Kırmızı Liste	CITES Ek 1*	CITES Ek 2**
Balinalar, yunuslar	13	22	Tüm deniz memelileri
Deniz Su Samurları	1	1	1
Foklar, deniz aslanları	12	3	9
Deniz İnekleri	3	3	1
Kuşlar	61	4	1
Deniz Sürüngenleri (Deniz Kaplumbağaları)	9	7	1
Balıklar	111	2	-
Yumuşakçalar	10	-	10
Mercanlar	2	-	Bütün kabuklu ve siyah mercanlar

*Nesli tükenme riski altında, uluslararası ticareti yasaklı.

** Avlanma ve sömürüye karşı hassas ancak henüz nesli tükenme riski altında değil, izin verilen şekilde uluslararası ticaret yapılabilir.

Kaynak: Marine Species on IUCN¹⁰¹

1.5. Deniz Genetik Kaynaklarının Tanımı

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS), 'deniz genetik kaynakları' terimine doğrudan atıfta bulunmamakla birlikte, "kaynaklar", "denizde yaşayan kaynaklar" ve "yerleşik türler" gibi terimlerle ilgili hükümler içermektedir. BMDHS'de "kaynaklar" terimi;

"deniz yatağının üstünde veya toprak altında doğal ortam içinde bulunan farklı madenlerden oluşan yumrular da dahil olmak üzere, katı, sıvı ve gaz halindeki bütün madensel kaynaklar anlaşılır"¹⁰².

Ancak bu tanım genetik kaynakları kapsamamaktadır. "canlı kaynaklar" terimi ise BMDHS'de sıkça geçmesine rağmen tanımlanmamıştır. Dolayısıyla, bu terimin genetik kaynakları içerip içermediği belirsizdir. BMDHS'de yer alan hükümler, faydaların paylaşımı konusunu ele alırken genellikle deniz genetik kaynaklarını dikkate almamaktadır. Bu nedenle, BMDHS'de yer alan belirsizliklerden yola çıkarak bir yorumda bulunmak deniz genetik kaynaklarının tam olarak ele alınmasını sağlamaz.

¹⁰¹ Daha fazla bilgi için Bkz. <https://www.iucnredlist.org/resources/summary-statistics> Erişim Tarihi: 14.12.2023

¹⁰² BMDHS m. 133.

BMDHS’de “doğal kaynaklar” terimi;

“deniz yatağı ve toprak altının madensel kaynaklarını ve diğer cansız kaynaklarını ve keza sedanter türden canlı organizmaları; yani hasata elverişli duruma geldikleri zaman, deniz yatağında veya bu yatağın altında ya hareketsiz bulunan veyahut da hareketleri deniz yatağı veya toprak altı ile sürekli temasa bağlı olan organizmaları içerir”¹⁰³.”

Ancak bu tanım, açık denizlerdeki tüm deniz genetik kaynaklarını içerecek kadar geniş değildir. Ayrıca, derin deniz organizmalarının karmaşık ve çeşitli ekolojileri ve yaşam döngüleri nedeniyle “doğal kaynaklar” tanımının pratikte uygulanması zor ve yoruma açıktır. Bu durum, açık denizlerdeki deniz genetik kaynaklarının yasal bir tanımının oluşturulması ve uygulanmasında karşılaşılabilecek zorlukları vurgular. Bu zorluklar, *ulusal yetki alanı dışındaki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı* için yasal olarak bağlayıcı yeni bir uluslararası aracın geliştirilmesine yönelik Hazırlık Komitesi (PrepCom) sırasında tartışılmıştır. Örneğin, bazı delegasyonlar, araştırma amaçlı kullanılan balıklar ile ticari amaçlı kullanılan balıklar arasında bir ayrım yapılmasını önermiştir. Bir öneri olarak, belirli bir miktarın üzerinde çıkarılan bir kaynağın emtia olarak kabul edileceği bir sistem kurulabilir. Ancak, bu konu Hazırlık Komitesi (PrepCom) sırasında çözüme kavuşturulmamıştır ve “deniz genetik kaynaklarının niteliği” belirsizliğini korumaktadır¹⁰⁴. Bu durum, BMDHS’de mevcut tanımların ya genetik kaynakları içermediğini ya da faydaların paylaşımına ilişkin soruların ele alınmasında sınırlı bir faydaya sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, “deniz genetik kaynakları” terimini anlamak için BMDHS kapsamında hazırlanan “*Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı Anlaşması*’na bakmak gereklidir. Bu kapsamda anlaşma “deniz genetik kaynakları”nı: “gerçek veya potansiyel değeri olan işlevsel kalıtım birimleri içeren deniz bitkisi, hayvan, mikrobiyal veya diğer kökenli herhangi bir materyal”¹⁰⁵ olarak tanımlamaktadır.

BBNJ Anlaşması kapsamında deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı amaçlandığından “deniz genetik kaynakları”na bir tanım

¹⁰³ BMDHS m. 77 pa. 4.

¹⁰⁴ Payne, Cymie., “Biodiversity in High Seas Areas: An Integrated Legal Approach” American Society in International Law, 21(9). Bkz. <https://www.asil.org/insights/volume/21/issue/9/biodiversity-high-seas-areas-integrated-legal-approach> Erişim Tarihi: 23.02.2024.

¹⁰⁵ BMDHS m. 1. pa. 8.

getirilmiştir. Bu kapsamda anlaşma “deniz genetik kaynakları”nı:

“gerçek veya potansiyel değeri olan işlevsel kalıtım birimleri içeren deniz bitkisi, hayvan, mikrobiyal veya diğer kökenli herhangi bir materyal”¹⁰⁶olarak tanımlamaktadır¹⁰⁷.

1.6. Deniz Kirliliğinin Tanımı

Deniz kirliliği, çevre koruma konuları arasında önemli bir yer tutmakta olup, bu kavramın tanımlanması çevresel sorunların tespiti noktasında bize bir kolaylık sağlamaktadır. Genel kirlilik kavramı tanımlanmasında çeşitli zorluklar yaşanırken, deniz kirliliği tanımı nispeten daha belirgin bir çerçeveye sahiptir. Bu alandaki en kabul görmüş tanımlama, *Birleşmiş Milletler İnsan Çevresine Dair Konferans*’ın hazırlık sürecinde oluşturulan *Birleşmiş Milletler Deniz Kirlenmesinin Bilimsel Yönlerini Araştırma Grubu* tarafından yapılmıştır. Bu tanımlamaya göre, deniz kirliliği;

“canlı kaynaklara zarar verme, insan sağlığı için tehlike oluşturma, balıkçılık ve diğer denizcilik faaliyetlerini olumsuz etkileme, deniz suyunun kalitesini bozma ve denizin estetik değerlerini azaltma gibi zararlı etkileri olan, insan aktiviteleri sonucu, haliçler dahil olmak üzere deniz çevresine doğrudan veya dolaylı olarak bırakılan maddenin veya enerjinin yol açtığı bir durum” olarak tanımlanmıştır¹⁰⁸.

Bu tanım “kirliliğin insan faaliyetlerinden kaynaklanması ve bu faaliyetlerin deniz çevresinde istenmeyen zararlı etkilere neden olması” olmak üzere iki faktör üzerinde durmaktadır. Burada belirtilen zararlar; canlı kaynaklara zarar verme, insan sağlığını tehdit etme, balıkçılık ve diğer denizcilik faaliyetlerini engelleme, deniz suyunun kalitesini bozma ve estetik değerleri azaltma olarak ifade edilmektedir. Bu unsurlar, deniz kirliliği tanımının evrim sürecinde sürekli olarak karşılaşılan temel öğelerdir.

Deniz kirliliğine dair tanımlamalar arasında en gelişmiş form, 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin birinci maddesinin dördüncü paragrafında yer alır:

¹⁰⁶ BMDHS m. 1. pa. 8.

¹⁰⁷ Bkz. BBNJ Anlaşması kapsamında “deniz genetik kaynakları” çalışmamızın 3. Bölümünde “BBNJ Anlaşması Uyarınca Deniz Genetik Kaynakları ve Alan Bazlı Yönetim Araçları” başlığı altında incelenmiştir.

¹⁰⁸ UNCHE Doc. A/CONF. 48/8, pa. 197, s.78-79.; <https://eric.ed.gov/?id=ED080288>. Erişim Tarihi: 23.12.2023

“Deniz çevresinin kirlenmesi”nden, canlı kaynaklara ve deniz yaşamına zarar verme, insan sağlığı için tehlike oluşturma, balıkçılık ve denizlerin diğer yasal amaçlarla kullanımı da dahil olmak üzere, denizcilik faaliyetlerini engelleme, deniz suyunun niteliğini değiştirme ve güzellikleri bozma gibi zararlı etkileri olan veya olabilecek maddelerin veya enerjinin, insan tarafından doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, haliçler de dahil olmak üzere, deniz çevresine dahil edilmesi, anlaşılmaktadır”¹⁰⁹

Bu tanımlama, deniz kirliliği sorununun çok yönlü doğasını ve insan kaynaklı hareketlerin ekosistem üzerinde gerçekleşebilecek olumsuzlukları öngörmektedir.

Deniz kirliliği denince akla gelen bir diğer sözleşme ise MARPOL’dür. MARPOL doğrudan bir deniz kirliliği tanımı içermemektedir. Fakat, MARPOL’ün genel amacı ve kapsamı, deniz kirliliğinin ne olduğuna dair bir anlayış sunar ve bu kapsamda hangi tür kirliliklerin düzenlendiğini belirtir. MARPOL, özellikle ekler aracılığıyla çeşitli kirlilik türlerini düzenler. MARPOL’ün altı ekine göre deniz kirliliği şu kategorilere ayrılır: (i) Ek I: Petrol ve Petrol Türevleri, (ii) Ek II: Zehirli Sıvı Maddeler, (iii) Ek III: Zararlı Maddeler, (iv) Ek IV: Pis Su, (v) Ek V: Çöp ve (vi) Ek VI: Hava Kirliliği. Bu ekler, gemilerden kaynaklanan çeşitli kirlilik türlerini önlemek ve kontrol altına almak için özel düzenlemeler ve standartlar içerir¹¹⁰.

Deniz kirliliği, sadece biyolojik çeşitliliği ve deniz ekosistemlerinin sağlığını tehlikeye atmakla kalmaz aynı zamanda insan sağlığı, ekonomik faaliyetler ve genel çevresel kalite üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu, özellikle balıkçılık ve turizm gibi deniz kaynaklarına bağlı ekonomiler için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle deniz kirliliğine karşı ve biyolojik çeşitliliğinin korunmasına yönelik olarak gerçekleştirilecek mücadele, sadece sürdürülebilir ekonomi için değil, aynı zamanda çevresel bir zorunluluk olarak görülmelidir. Bu bağlamda, deniz kirliliğiyle mücadelede çeşitli stratejilerin ve politikaların geliştirilmesi kaçınılmaz olmuş, BM nezdinde ve dışında kirliliğin önlenmesine yönelik olarak girişimlerde bulunulmuştur.

¹⁰⁹ BMDHS. m. 1.

¹¹⁰ Bkz. Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme <http://econ318-eay2.bilkent.edu.tr/78protokolu> Erişim Tarihi: 01.03.2024

1.7. Deniz Ekosisteminin Mevcut Durumu

Deniz ekosisteminin önemi, giderek bozulması ve kaynaklarının ve yaşam alanlarının yetersiz yönetimi, bu ekosistemin devamlılığını sağlayacak yaklaşımların benimsenmesi ve deniz koruma alanlarının, özellikle deniz çevresinin sağlığını korumak ve genel olarak onu tehdit eden ortak küresel sorunları önlemek ve ele almak için hayati araçlar olarak kabul edilmesi ihtiyacını belirlemektedir. Bu ekosistemin kırılganlığı, deniz biyolojik çeşitliliğinin %9'undan daha azının DKA'larda korunduğu ve bu oranın sadece bir kısmının etkin bir şekilde yönetildiği gerçeğiyle vurgulanmaktadır¹¹¹. Küresel Biyolojik Çeşitliliğe Bakış raporuna göre, DKA'lar toplam okyanus alanının yaklaşık %7,74'ünü ve karasularının %18,01'ini kapsarken, açık denizler ve deniz yatağı, bu alanların düzenlenmemesi ve uygun şekilde yönetilmemesi nedeniyle korumasızdır ve açıkça sömürülmektedir¹¹². Bu da devletlerin yetki alanı dışında DKA'ların kurulmasının önünde bir engel teşkil etmektedir¹¹³. Ayrıca, 232 deniz ekolojik bölgesinin sadece %47,4'ü deniz habitatlarının en az %10'unu korumayı başarmıştır¹¹⁴. Bu bağlamda, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD) Tarafları, bileşenlerinin korunması ve etkin kullanımı yoluyla sürekli kullanımını ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak için biyolojik çeşitliliğin kaybını etkili bir şekilde durdurmak amacıyla "CBD Stratejik Planını" hazırlamıştır. Bu kapsamda 2020 yılına kadar biyolojik çeşitlilik kaybının önemli ölçüde azaltılmasını öngörülmekteydi. Ancak bu hedeflere tam manasıyla ulaşıldığı söylenemez¹¹⁵. Bu durum uluslararası toplumu, uzun vadeli bir vizyon ve bu vizyona ulaşmaya yardımcı olacak kısa vadeli hedefleri göz önünde bulundurarak biyolojik çeşitlilik için yeni bir stratejik plan geliştirmeyi yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Aichi Hedefleri olarak bilinen bu hedefler, deniz çevresinin yönetiminde ekosistem yaklaşımının uygulanmasının teşvik edilmesinden, temsili DKA'lardan oluşan ağların kurulmasına ve aşırı avlanmış balık stoklarının mümkün olan yerlerde 2022 yılına kadar maksimum sürdürülebilir verimlerine geri döndürülmesine kadar uzanmaktadır. Burada 2022 yılı dememizin sebebi maalesef Covid-19 küresel pandemisi sonrasında CBD ve WCPA tarafından deniz biyolojik çeşitliliğinin korunmasına yönelik yapılan çalışmalar, Aichi hedeflerinin gerçekleştirilme durumuna dair herhangi bir raporun yayımlanmamış olmasıdır.

¹¹¹ Bkz. "WDPA" World Database on Protected Areas <https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/marine-protected-areas> Erişim Tarihi: 14.01.2024.

¹¹² CBD Sekreteryası tarafından 3'er aylık zaman dilimleri halinde yayımlanan biyolojik koruma alanındaki ilerleme ve gerilemeleri analiz edip değerlendiren periyodik bir rapordur. UNEP/CBD.

¹¹³ UNEP-WCMC-WCPA ve IUCN "Korunan Gezen Raporu 2020" Executive Summary. <https://livereport.protectedplanet.net/> Erişim Tarihi: 14.01.2024.

¹¹⁴ ibid.

¹¹⁵ ibid.

Bu durum, deniz biyolojik çeşitliliğinin daha geniş, daha kesin ve işbirlikçi bir ölçekte etkin bir şekilde korunmasını amaçlayan yasal araçların geliştirilmesi noktasından aksaklıklara neden olmuştur. Bu nedenle, bu bölüm ilk olarak, sosyal, ekonomik ve çevresel önemine dayalı olarak deniz ekosisteminin mevcut durumunu; dengesini ve uygun çevresel korumayı engelleyen tehditleri; ikinci olarak, gerekli bir koruma ve muhafaza tekniği olarak DKA'ların kurulması fırsatı, ulusal yetki alanı dışındaki alanlar için özel bir dikkat gösterilerek değerlendirilmektedir.

Dünya üzerindeki tüm yaşam, denizler, takımadalar, kıyılar, okyanus akıntıları, körfezler, deniz dağları ve mercan resifleri gibi ekolojik bölgeleri de içeren çeşitli ekosistemlerden oluşan entegre bir sistemin parçasıdır. Deniz ekosistemi Dünya yüzeyinin yaklaşık %71'ini kaplamaktadır ve genel olarak okyanuslar Dünya'daki suyun %97'sini oluşturmaktadır¹¹⁶. Deniz ortamı, nehir ağzlarının tuzlu sularından abisal uçurumlara kadar uzanan ve dünyadaki yaşam alanının yaklaşık %90'ını temsil eden büyük biyotik (organik) ve abiyotik (inorganik) bileşenler içerir¹¹⁷. Aslında, her biri belirli çevresel koşullara adapte olmuş yaklaşık 180.000 ilâ 200.000 hayvan türüne ve 10.000 bitki türüne ev sahipliği yapmaktadır¹¹⁸. Bu deniz zenginliği, sadece tuzlu sularda değil, aynı zamanda deniz yatağı ve toprak altında da büyük bir biyolojik mirasın kanıtıdır. Bu zenginlik, sürekli bozulma etkisi altında deniz biyolojik çeşitliliğini tehdit etmekte ve hem deniz yaşam alanlarının hem de burada bulunan canlı kaynakların refahını sınırlandırmaktadır. Deniz ekosisteminin stratejik önemi, yenilenebilir olmayan kaynakların azalma eğilimi gösterdiği günümüz dünyasında sürdürülebilir kullanıma ilişkin giderek artan bir ilgiyle beraber, özellikle ticari balıkçılık, hidrokarbon çıkarma ve madencilik gibi endüstriyel faaliyetler açısından biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliği önem kazanmıştır. Bu bağlamda, deniz ekosistemlerinin önemi, deniz topluluklarının yapısını ve işleyişini daha derinlemesine anlamının yanı sıra, doğal süreçlerin rolünü ve insan etkisinin sonuçlarını araştırma gerekliliğinin altını çizmektedir.

¹¹⁶ Mark J. Spalding, "BBNJ Workshop: Costa Rica" Bkz. <https://oceanfdn.org/costa-rica-bbnj-workshop/> Erişim Tarihi: 18.01.2024

¹¹⁷ Sobel, J. & Dahlgren, C. "Marine Reserves: A Guide to Science, Design, and Use", Island Press, 2004, s. 4.

¹¹⁸ Üzen, E., "Deniz Ve Tatlı Sularda Yaşayan Çiçekli Bitkilerinin Yaşamı Ve Morfolojileri Denizel Fanerogramlar" İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Ders Notları, y.y. 2013, s. 17

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSAL YETKİ ALANI DIŞINDAKİ ALANLARDA ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

BBNJ Çalışma Grubunda tartışılan tüm konular arasında çevresel etki değerlendirmeleri (ÇED) konusu en az tartışmalı olanıdır. Örneğin 2006 yılındaki toplantıda delegasyonlar “çevresel etki değerlendirmesi gibi çevresel yönetim araçlarının ulusal yetki alanlarının ötesindeki deniz kaynaklarının yönetiminde daha büyük ölçüde kullanılması gerektiğini”¹¹⁹ belirtmişlerdir. 2008¹²⁰, 2010¹²¹ ve 2011¹²² toplantılarında da bu husus vurgulanmıştır. Daha sonra, 2012 yılında, 2013 yılında düzenlenen koruma ve yönetim araçları konulu oturumlar arası çalıştayın ana temalarından biri olarak ÇED dahil edilmiştir¹²³. Ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğine yönelik ÇED’lerin yürütülmesi gerektiğine ilişkin bu fikir birliğinin nedenlerinden biri, bu aracın kullanımının artık birçok ulusal yargı alanında yaygın ve köklü bir uygulama olmasıdır. Ulusal düzeyde karar alma süreçlerinde kullanımı 1960’ların sonlarına kadar uzanmaktadır. 1960’larda deniz koruma alanlarında deniz biyolojik çeşitliliği için ÇED’lerin kullanımına ilişkin ilk mevzuat kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir¹²⁴. Bugün 100’den fazla ülke (bazı farklılıklarla birlikte) ÇED’leri kullanmaktadır¹²⁵. Uluslararası düzeyde ÇED’ler, ilk olarak

¹¹⁹ Deniz biyolojik çeşitliliğinin ulusal yetki alanları dışında korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili konuları incelemek üzere oluşturulan Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubu’nun 9 Mart 2006 tarihli ve A/61/65 sayılı Belgesi, pa. 34.

¹²⁰ Bkz. Belge A/63/79, Ulusal yetki alanı dışındaki deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili konuları incelemek üzere oluşturulan Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubu Eş Başkanlarının BM Genel Kurulu Başkanına gönderdiği 15 Mayıs 2008 tarihli mektup, pa. 54: “Genel Kurul aşağıdaki konuları Çalışma Grubuna havale etmeyi düşünebilir: (...) (c) Okyanus yönetiminin iyileştirilmesi için bir araç olarak etkili çevresel etki değerlendirmelerinin formüle edilmesi ve uygulanması”.

¹²¹ Bkz. Belge A/65/68, Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubu Eş Başkanlarının BM Genel Kurulu Başkanına gönderdiği 16 Mart 2010 tarihli mektup, pa. 14-16: “Genel Kurul, özellikle ekosistem ve ihtiyati yaklaşımların uygulanması için çevresel etki değerlendirmelerinin önemini kabul etmelidir (...). Kümülatif etkilerin değerlendirilmesi de dahil olmak üzere, ulusal yetki alanlarının ötesinde planlanan faaliyetlerin çevresel etki değerlendirmelerinin uygulanmasına ilişkin daha fazla bilimsel ve teknik rehberlik geliştirilmesinin önemini kabul etmelidir”.

¹²² Bkz. Belge A/66/119, Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubu Eş Başkanlarının BM Genel Kurulu Başkanına gönderdiği 30 Haziran 2011 tarihli mektup, pa. 34: “Birleşmiş Milletler’in çevresel etki değerlendirmeleriyle ilgili olarak daha büyük bir rol oynaması gerektiği ve bunun açık denizlerde çevresel etki değerlendirmelerinin yürütülmesine yardımcı olacak ilkelerin geliştirilmesini de içerebileceği görüşü dile getirilmiştir”.

¹²³ Bkz. Belge A/67/95, Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubu Eş Başkanlarının BM Genel Kurulu Başkanına gönderdiği 8 Haziran 2012 tarihli mektup, Ek “Oturumlar Arası Seminerler için Görev Tanımı”

¹²⁴ Bkz. 1969 tarihli ABD Ulusal Çevre Politikası Yasası; 1974 tarihli Avustralya Çevre Koruma Yasası; belirli kamu ve özel projelerin çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine ilişkin 27 Haziran 1985 tarihli ve 85/337/EEC sayılı AB Konsey Direktifi.

¹²⁵ Bkz. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Konu Belgesi, “21. Yüzyılda Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma”. 1-Giriş ve genel bakış. ÇED, s.108. https://www.iaia.org/pdf/UNEP/Manualcontents/EIA_E_top1_body.pdf Erişim Tarihi: 03/03/2024

1972 Stockholm Deklarasyonu’nun 21. İlkesinde tanımlanan “zarar vermeme” ilkesi¹²⁶ ve 1992 Rio Deklarasyonu’nda yer alan ihtiyatlılık ilkesi (15. İlke)¹²⁷ dahil olmak üzere bir dizi çevresel ilkenin uygulanması için uygun araçlardan biri haline gelmiştir. Bu durum, son otuz yılda ÇED gerçekleştirme yükümlülüğünü içeren bir dizi uluslararası anlaşmanın ve yumuşak hukuk belgesinin geliştirilmesine yol açmış, bunun sonucunda da bu aracı tanımlamak için kullanılabilecek çok sayıda tanım ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında CBD tarafından biyolojik çeşitliliği de içeren etki değerlendirmesine ilişkin gönüllü kılavuz ilkelerinde bahsedilen şu tanım da yer almaktadır:

“Çevresel etki değerlendirmesi, hem yararlı hem de olumsuz olmak üzere birbiriyle ilişkili sosyo-ekonomik, kültürel ve insan sağlığı etkilerini dikkate alarak, önerilen veya teklif edilen bir gelişmenin potansiyel çevresel etkilerini değerlendirmeye yönelik bir süreçtir”¹²⁸.

Bununla birlikte, BBNJ Çalışma Grubu üyeleri, uluslararası düzeyde benimsedikleri genel ilkelere göre, ulusal yetki alanı dışındaki alanlardaki insan faaliyetleriyle ilgili olarak ÇED’lerin uygulanması gerekliliği konusunda geniş bir mutabakat olmasına rağmen, bu yükümlülüğün içeriği ve nasıl uygulanması gerektiği hususunda aynı derecede bir fikir birliği bulunmamaktadır. Örneğin 2012 yılında Çalışma Grubu eş başkanları raporlarında “ÇED faaliyetlerinin mevcut yasal çerçeveler dahilinde ne ölçüde güçlendirilebileceğinin” değerlendirilmesinin önerildiğini belirtirken, “bazı delegasyonlar deniz çevresinin ve biyolojik çeşitliliğin bozulmasının ancak deneysel faaliyetler de dahil olmak üzere yeni ve gelişmekte olan faaliyetlerin kümülatif etki ve etkilerini dikkate alan çevresel etki değerlendirmeleri ve stratejik çevresel değerlendirmelerin yapılması halinde önlenebileceğini belirtmiştir”¹²⁹

¹²⁶ 1972 BM İnsan Çevresi Konferansı Bildirgesi’nin 21. ilkesi: “Birleşmiş Milletler Şartı ve uluslararası hukukun taahhütleri uyarınca, devletler kendi kaynaklarını kendi çevre politikalarına uygun olarak kullanma konusunda egemenlik hakkına ve kendi yetki veya kontrolleri dahilindeki faaliyetlerin diğer devletlerin veya ulusal yetki sınırlarının ötesindeki alanların çevresine zarar vermemesini sağlama yükümlülüğüne sahiptir.”

¹²⁷ 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu’nun 15. ilkesi: “Çevrenin korunması amacıyla, ihtiyati yaklaşım devletler tarafından kapasitelerine göre yaygın bir şekilde uygulanacaktır. Ciddi veya geri döndürülemez zarar tehditlerinin söz konusu olduğu durumlarda, tam bilimsel kesinliğin olmaması, çevresel bozulmayı önlemeye yönelik uygun maliyetli tedbirlerin ertelenmesi için bir gerekçe olarak kullanılmayacaktır.”

¹²⁸ Biyolojik çeşitlilik de dahil olmak üzere Etki Değerlendirmesine ilişkin Gönüllü Kılavuz İlkeler, pa. 5, CBD/COP/8 Kararı 8/28 Eki, “Etki Değerlendirmesi: Biyoçeşitlilik de dahil olmak üzere Etki Değerlendirmesine İlişkin Gönüllü Kılavuz İlkeler”

¹²⁹ Bkz. A/67/59, Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubu Başkanlarının Genel Kurul Başkanına gönderdiği 8 Haziran 2012 tarihli mektup, pa. 25-26.

2.1. Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanlarda Çevresel Etki Değerlendirmesi İçin Mevcut Çerçeve

ÇED'lerin yürütülmesi için ulusal çerçevelerin geliştirilmesi 1960'ların sonlarında başladığından beri, yasal olarak bağlayıcı olsun ya da olmasın, bir dizi uluslararası belge bu gerekliliği dahil etmiş ve daha fazla tanımlamıştır. Bunlardan bazıları genel nitelikteyken, diğerleri sektörel veya bölgesel bazda da olsa daha spesifik olarak ulusal yetki alanı dışında yer alan deniz alanlarındaki deniz biyolojik çeşitliliğine uygulanmaktadır.

2.1.1. Uluslararası Düzeyde Yapılan Uygulamalar

1987 tarihli Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Çevresel Etki Değerlendirmesinin Amaçları ve İlkeleri, yasal bağlayıcılığı olmamasına rağmen ÇED'lerin yürütülmesine ilişkin genel rehberlik sağlayan ilk uluslararası belgelerden biridir¹³⁰. Bu belge ÇED'i “*çevresel açıdan sağlam ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla planlanan faaliyetlerin gözden geçirilmesi, analizi ve değerlendirilmesi*” olarak tanımlamakta ve metinde yer alan ÇED'in amaç ve ilkelerinin genel nitelikte olduğunu ve ulusal, bölgesel veya uluslararası düzeyde ÇED ile ilgili görevlerin yerine getirilmesinde daha kesin ve ayrıntılı olabileceğini belirtmektedir. Bu belgenin 1. İlkesine göre “*önerilen bir faaliyetin kapsamı, niteliği veya yeri çevreyi önemli ölçüde etkileyebilecek nitelikte ise ÇED yapılmalıdır*”. Hedefler ve ilkeler, faaliyetler tarafından aşıldığında çevreyi önemli ölçüde etkileyebilecek eşikleri tanımlamamakta, bunun yerine “*bir faaliyetin çevreyi önemli ölçüde etkileyip etkilemeyeceğini ve dolayısıyla ÇED'e tabi olup olmadığını belirlemeye yönelik kriter ve usulleri*” tanımlama görevini yetkili makamlara vermiştir. Bu bağlamda, dördüncü ilke bir ÇED'in asgari bileşenlerinin ayrıntılı bir listesini sunmaktadır:

“(a) önerilen faaliyetin tanımı; (b) önerilen faaliyetin çevresel etkilerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi için gerekli özel bilgiler de dahil olmak üzere, etkilenmesi muhtemel çevrenin tanımı; (c) uygun olduğu şekilde, pratik alternatiflerin tanımı; (d) doğrudan, dolaylı, kümülatif, kısa vadeli ve uzun vadeli etkiler de dahil olmak üzere, önerilen faaliyetin ve alternatiflerinin olası veya potansiyel çevresel etkilerinin değerlendirilmesi; (e) önerilen faaliyetin ve

¹³⁰ BM Çevre Programı (UNEP) "Çevresel Etki Değerlendirmesine İlişkin Hedefler ve İlkeler" UNEP Yönetim Konseyi tarafından 1987 haziranında XIV. Oturumunda kabul edilmiştir.

alternatiflerinin olumsuz çevresel etkilerini azaltmak için mevcut önlemlerin tanımlanması ve açıklanması ve bu önlemlerin değerlendirilmesi; (f) gerekli bilgilerin derlenmesinde karşılaşılabilecek bilgi boşluklarının ve belirsizliklerin tanımlanması; (g) diğer devletlerin veya ulusal yetki alanı dışındaki alanların çevresinin önerilen faaliyetten veya alternatiflerinden etkilenip etkilenmeyeceğinin belirtilmesi; (h) önceki başlıklar altında sağlanan bilgilerin teknik olmayan kısa bir özeti¹³¹ “.

Çevresel Etki Değerlendirmesine İlişkin Hedefler ve İlkeler'in on birinci ilkesinde ise devletlerin, kendi kontrolleri veya yetkileri altındaki faaliyetlerin diğer devletleri veya ulusal yetki alanı dışındaki alanları önemli ölçüde etkileyebilecek potansiyel çevresel etkileri hakkında müteakabiliyet esasına dayalı olarak bildirim, bilgi alışverişi ve istişare yoluyla anlaşma sağlamak için uygun olduğu şekilde ikili, bölgesel veya çok taraflı düzenlemeler yapmaya gayret etmeleri gerektiği belirtilmektedir¹³². Bu, ÇED'lerin sadece ulusal düzeyde değil, aynı zamanda planlanan faaliyetlerin diğer devletleri veya ulusal yetki alanı dışındaki alanları etkileyebileceği sınır ötesi bağlamlarda da yürütülmesi ihtiyacının tanınmasıdır. 1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda devletler, sonuç bildirgesinin 17. ilkesinde: “(...) çevre üzerinde önemli bir olumsuz etkisi olması muhtemel olan ve yetkili bir ulusal makamın kararına tabi olan herhangi bir faaliyetle ilgili olarak ulusal bir araç olarak çevresel etki değerlendirmesi (ÇED)” yapma yükümlülüğünü kabul etmişlerdir. Ancak, sınır ötesi bağlamda ÇED'ler konusu yeterince geliştirilmemiştir. Bu, esas olarak belirli bir bölgesel bağlamda, Avrupa bağlamında yapılmıştır. Espoo Sözleşmesi olarak da adlandırılan Sınırışan Bağlamda Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi 25 Şubat 1991 tarihinde kabul edilmiş ve 10 Eylül 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun (UNECE) bir sözleşmesidir ve bu nedenle sadece üye olan veya istişari statüye sahip olan devletler için bağlayıcıdır¹³³. Halihazırda, çoğunluğu Avrupa devletleri ve Kanada olmak üzere sözleşmeye 45 taraf bulunmaktadır.

Bu sözleşme, önemli olumsuz sınır ötesi etkilere neden olması muhtemel faaliyetlerin

¹³¹ BM Çevre Programı (UNEP) "Çevresel Etki Değerlendirmesine İlişkin Hedefler ve İlkeler" 4. İlke.

¹³² ibid. 11. İlke.

¹³³Sözleşmede 2001 yılında kabul edilen ve 26 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe giren bir değişiklik: “Taraflar Toplantısı'nın onayına tabi olmak üzere, UNECE bölgesi dışındaki BM üye devletlerinin sözleşmeye taraf olmalarına izin vermektedir.”

tanımlanmış bir listesi için geçerlidir¹³⁴.

Metin “sınıraşan etkiyi”: “*bir tarafın yetkisi altındaki bir alanda bulunan ve fiziksel kökeni tamamen veya kısmen başka bir tarafın yetkisi altındaki bir alanda bulunan, önerilen bir faaliyetin neden olduğu, küresel nitelikte olması gerekmeyen herhangi bir etki*” olarak tanımlamaktadır¹³⁵. Bu nedenle, ulusal yetki alanı dışındaki alanları kapsam dışında bırakır; ancak yine de ÇED’ler ile ilgili uluslararası anlamda yasal olarak bağlayıcı bir belge örneği oluşturmaktadır. Espoo Sözleşmesi’nin Ek II’si, tarafların “*uygun olması halinde, izleme ve yönetim programlarının ve herhangi bir proje sonrası analiz planının ana hatlarını*” içermesi dışında, 1987 UNEP Hedefleri ve İlkelerinde belirtilen gerekliliklerle büyük ölçüde örtüşen bir ÇED için asgari gerekliliklerin içeriğini açıklamaktadır. Sözleşmenin 5. maddesi, ÇED’in tamamlanmasının ardından tarafın, önerilen faaliyetin potansiyel sınır ötesi etkisi ve bu etkiyi azaltacak veya ortadan kaldıracak önlemler konusunda etkilenen tarafla istişarede bulunmasını gerektirmektedir. Faaliyetin uygulanmasına ilişkin nihai karar, ÇED’in sonuçları ve etkilenen devlet ile yapılan istişareler dikkate alınarak menşe taraf tarafından alınır¹³⁶. Espoo Sözleşmesi, 2003 yılında Stratejik Çevresel Değerlendirme Sözleşmesi’ne Stratejik Çevresel Değerlendirme Protokolü’nün kabul edilmesiyle tamamlanmıştır. Sınır aşan bağlamda çevresel etki değerlendirmesi, 11 Temmuz 2010 tarihinde yürürlüğe giren ve şu anda 25 sözleşme tarafı bulunan Protokol (21 Mayıs 2003 tarihli Kiev Protokolü) ile düzenlenmektedir¹³⁷. Bu Protokol, ÇED’den daha az kullanılan bir araç olan ancak daha az

¹³⁴ Sözleşme’nin Ek I’i bu faaliyetleri listelemektedir. Bu liste, diğerlerinin yanı sıra, petrol rafinerileri, termik santraller, ticari limanlar, zehirli ve tehlikeli atıkların yakılması, kimyasal arıtımı veya boşaltılması için atık bertaraf tesisleri veya açık deniz petrol üretimi gibi bir dizi tesisi içermektedir. Bununla birlikte, Sözleşmenin 2 (5) maddesi “*ilgili taraflar, herhangi birinin talebi üzerine, Ek I’de belirtilmeyen bir veya daha fazla teklif edilen faaliyetin önemli olumsuz nitelikte ve büyüklükte bir sınır ötesi etkiye neden olup olmayacağı ve dolayısıyla bu tür teklif edilen faaliyetlerin Ek I’de belirtilmiş gibi muamele görüp görmeyeceği konusunda birbirleriyle istişarede bulunacaklardır. Tarafların bu şekilde mutabık kalmaları halinde, söz konusu faaliyet veya faaliyetler bu eke dahil edilmiş sayılacaktır*”. Sözleşme’nin Ek III’ü, Ek I’de listelenmeyen faaliyetlerin çevresel öneminin belirlenmesinde taraflara yardımcı olmayı amaçlayan bir kriterler listesi ortaya koymaktadır. Bu kriterler şunlardır: “*önerilen faaliyetlerin büyüklüğü, konumu (önerilen faaliyetlerin özel çevresel öneme veya hassasiyete sahip bir alanda veya yakınında olup olmadığı) ve özellikle karmaşık ve potansiyel olarak olumsuz etkiler gibi etkileri*.”

¹³⁵ Espoo Sözleşmesi m. 1 pa. 8.

¹³⁶ Espoo Sözleşmesi’nin kabulü, bölgesel düzeyde, Hazar Denizi’nin Deniz Çevresinin Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’ye (Tahran Sözleşmesi) ek Sınıraşan Bağlamda Çevresel Etki Değerlendirmesi Protokolü taslağının müzakere edilmesine yol açmıştır. Bu taslak Protokol, Tahran Sözleşmesi akit taraflarına üçüncü taraflar konferansı sırasında sunulmuştur (Bkz. belge Tehran Convention/COP3/4/Edited 22 Temmuz 2011 tarihinde https://tehranconvention.org/system/files/tcis/4_note_on_environmental_impact_assessment_protocol_25_jul_y.pdf Erişim Tarihi: 26.02.2024).

¹³⁷ Kiev Protokolü’nün 23. Maddesi uyarınca, protokol tarafları toplantısının onayına tabi olmak üzere, Birleşmiş Milletler’in tüm üye devletlerinin katılımına açık olduğunu belirtmek gerekir.

önemli olmayan stratejik çevresel değerlendirmeyi (bundan sonra SÇD olarak anılacaktır) içermektedir. Protokolün 2 (6) maddesi bunu “sağlık da dahil olmak üzere çevre üzerindeki olası etkilerin değerlendirilmesi” olarak tanımlamakta ve bu değerlendirmenin bir çevre raporunun kapsamını ve hazırlanmasını, halkın katılımı ve istişare sürecinin başlatılmasını ve bu raporun ve bu katılım ve istişare sonuçlarının bir plan veya programda ifade edilmesini içermesi gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle SÇD’ler, proje düzeyinde değil, daha önce politika, plan veya program düzeyinde uygulandıkları için ÇED’lerden farklıdır. Bu bağlamda, Protokolün 4. maddesi:

“her bir taraf, 2, 3 ve 4. paragraflarda atıfta bulunulan ve sağlık dahil olmak üzere önemli çevresel etkileri olması muhtemel plan ve programlar için stratejik çevresel değerlendirme yapılmasını sağlayacaktır” hükmünü getirmektedir.

Söz konusu plan ve programlar, Kiev Protokolü’nün eklerinde listelenen projeler için onay verilebilecek çerçeveyi belirledikleri ölçüde, Kiev Protokolü’nde “tarım, ormancılık, balıkçılık, enerji, madencilik dahil sanayi, ulaştırma, bölgesel kalkınma, atık yönetimi, su yönetimi, telekomünikasyon, turizm, kentsel ve kırsal kalkınma veya arazi kullanımı” ile ilgili olanlar olarak tanımlanmaktadır. Espoo Sözleşmesi’nde olduğu gibi, sağlık da dahil olmak üzere çevre üzerinde önemli etkileri olması muhtemel daha fazla plan ve programın da kapsama dahil edilmesi öngörülmektedir. Muhtemel önemli çevresel etkilerin belirlenmesine yönelik kriterler Kiev Protokol’ün Ek III’ünde listelenmiştir ve Espoo Sözleşmesi’nde yer alanlardan daha kesin ve daha çok sayıdadır. Ancak, Espoo Sözleşmesi gibi, Kiev Protokolü de yalnızca taraf devletler arasında ortaya çıkabilecek sınır ötesi etkilere ilişkin olarak geçerlidir ve SÇD’lerin ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda gerçekleştirilmesini öngörmemektedir. Burada sunulan belgelerin listesinin kapsamlı olması amaçlanmamıştır. ÇED ile ilgili hükümler içeren uluslararası veya bölgesel düzeyde başka metinler, bildirgeler veya kılavuzlar da bulunmaktadır. Bunlar arasında 2002 Johannesburg Uygulama Planı da yer almaktadır; bu planda özellikle devletlerin “diğerlerinin yanı sıra çevresel etki değerlendirmelerini ve değerlendirme ve raporlama tekniklerinin kullanımını teşvik ederek oşinografi, bilgi ve deniz çevresinin yönetimi alanında kapasite geliştirmeleri” gerektiği belirtilmektedir. Kıyı ve deniz çevrelerine ve bunların organik ve inorganik kaynaklarına zarar verebilecek projeler veya faaliyetlerle ilgili olarak çevre üzerinde bir faaliyetin önemli olumsuz etkilere yol açmasının muhtemel olduğu sınır ötesi bağlamda

ÇED yürütme ihtiyacı, uluslararası teamül hukuku statüsü kazanmıştır¹³⁸. İlk olarak, 1996 tarihli bir danışma görüşünde Uluslararası Adalet Divanı, devletlerin kendi yetki ve kontrolleri dahilindeki faaliyetlerin diğer devletlerin veya ulusal kontrolleri dışındaki alanların çevresine saygı göstermesini sağlamaya yönelik genel bir yükümlülüğün varlığının çevrenin korunmasına ilişkin uluslararası hukuk külliyyatının bir parçası olduğunu kabul etmiştir¹³⁹. Bu yaklaşım, Uluslararası Adalet Divanı tarafından 2010 yılında Pulp Mills davasında verilen kararda daha da geliştirilmiştir ve ilgili karar şu şekildedir:

“Statünün 41(a) Maddesinde belirtilen koruma ve muhafaza etme yükümlülüğü, son yıllarda devletler arasında o kadar geniş bir kabul gören bir uygulamaya uygun olarak yorumlanmalıdır ki, planlanan endüstriyel faaliyetin sınır ötesi bir ortam ve özellikle de ortak bir kaynak üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olması muhtemel olduğunda, ÇED yürütme yükümlülüğünün artık genel uluslararası hukukta var olduğu düşünülebilir. Ayrıca, bir taraf, nehrin rejimini veya sularının kalitesini etkileyecek kadar önemli bir proje gerçekleştirmeyi planladığında, projesinin olası etkilerini değerlendirmek için bir ÇED gerçekleştirmemişse, özen yükümlülüğünü ve bu yükümlülüğün ima ettiği ihtiyatlılık ve önleme görevini yerine getirmiş sayılamaz¹⁴⁰.”

2.1.2. Çevresel Etki Değerlendirmesi’ne Özel Olarak Değinilen Sözleşmeler

Ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliği ile ilgili olarak, yasal olarak bağlayıcı olsun ya da olmasın, çeşitli araçlar halihazırda ÇED konusunu ele almaktadır. Bunlardan bazıları küresel nitelikteyken, diğerleri sektörel dir veya belirli bir bölgeyle sınırlıdır ve içerdikleri yükümlülüklerin kapsamı önemli ölçüde değişebilir.

2.1.2.1 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi

BMDHS’de yer alan üç madde, deniz ortamında ÇED’lerin yürütülmesi için, faaliyetlerin neler olup olmadığına bakılmaksızın genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu

¹³⁸ Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi – 26 Ağustos – 4 Eylül 2002 - Johannesburg Uygulama Planı, pa. 36 (c).

¹³⁹ Bkz., Nükleer Silahların Tehdidinin veya Kullanımının Yasallığı Hakkında UAD Danışma Görüşü, 8 Temmuz 1996, UAD Raporları 1996, s. 265-266.

¹⁴⁰ Uluslararası Adalet Divanı - Uruguay Nehri Üzerindeki Selüloz Tesisleri Davası Kararı (Arjantin vs. Uruguay), UAD Raporları 2010, s. 68.

gerekliliğe tabii olan faaliyetler ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda veya ulusal yargı yetkisi dahilindeki alanlarda bulunmaktadır. İlk olarak, 204. madde devletlere, doğrudan veya yetkili uluslararası örgütler aracılığıyla, deniz çevresinin kirlenmesinin risklerini veya etkilerini izleme yükümlülüğü getirmektedir¹⁴¹. Madde ayrıca “Devletlerin, özellikle, deniz çevresini kirlenme ihtimali olup olmadığını belirlemek amacıyla, izin verdikleri veya giriştikleri her türlü faaliyetin etkilerini gözetim altında tutacaklarını” belirtmektedir. Burada gözetilen kriter, faaliyetlerin nerede yürütüldüğüne bakılmaksızın (açık denizler, bölge veya karasuları...) bir devletin kontrolü veya yargı yetkisi altında olması olmuştur. madde 206 ayrıca:

“kendi yetki veya kontrolleri altındaki planlı faaliyetlerin deniz çevresinin önemli ölçüde kirlenmesine veya önemli ve zararlı değişikliklere neden olabileceğine inanmak için makul gerekçeleri olan devletlerin, uygulanabilir olduğu ölçüde, bu tür faaliyetlerin deniz çevresi üzerindeki potansiyel etkilerini değerlendireceklerini ve bu tür değerlendirmelerin sonuçlarını 205. maddede öngörülen şekilde rapor edeceklerini” vurgulamaktadır.

Değerlendirme raporları ile ilgili olarak 205. madde “devletler 204. madde uyarınca elde edilen sonuçlara ilişkin raporları yayınlacak veya bu tür raporları uygun aralıklarla yetkili uluslararası örgütlere sunacak ve bu örgütler de bunları tüm devletlerin erişimine açacaktır” hükmünü getirmektedir. İlk bakışta, BMDHS kapsamında devletlerin kendi yetki veya kontrolleri altındaki faaliyetler için ÇED yürütmeleri konusunda genel bir yükümlülük varmış gibi görünse de, bu gerekliliğin uygulanması hala bir dizi önemli sorunu gündeme getirmektedir. Madde 206, devletlerin bir ÇED yürütme yükümlülüğüne sahip olmaları için yerine getirilmesi gereken bazı koşullar getirmektedir. Gerçekten de, devletler planlanan faaliyetlerin etkilerini “uygulanabilir olduğu ölçüde” ve yalnızca “kendi yetki veya kontrolleri altında planlanan faaliyetlerin deniz çevresinin önemli ölçüde kirlenmesine neden olabileceğine inanmak için makul gerekçeleri” varsa değerlendirmelidir. BMDHS’de “makul gerekçeler” ile neyin kastedildiği ve önemli veya önemli ve zararlı olarak kabul edilebilecek kirlilik veya değişim eşliğinin ne olduğu ayrıca belirtilmemiştir. Ayrıca, “206.

¹⁴¹ BMDHS madde 1(4)’e göre: “Deniz çevresinin kirlenmesi, canlı kaynaklara ve deniz yaşamına zarar verme, insan sağlığına zarar verme, balıkçılık ve denizin diğer meşru kullanımları da dahil olmak üzere denizcilik faaliyetlerini engelleme, deniz suyunun kullanım kalitesinin bozulması ve olanakların bozulması gibi zararlı etkilere yol açan veya yol açması muhtemel olan maddelerin veya enerjinin doğrudan veya dolaylı olarak insan tarafından haliçler de dahil olmak üzere deniz çevresine sokulması anlamına gelmektedir.”

madde (...) bir ÇED’de nelerin gerekli olduğu konusunda sessizdir ve 207 ila 211. maddelerin aksine uluslararası kabul görmüş kural ve standartlara atıfta bulunmamaktadır¹⁴². Öte yandan, BMDHS madde 205’te atıfta bulunulan ÇED sonuçlarının raporlanmasıyla ilgili olarak, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda yürütülen faaliyetlerin çoğu için bilgi eksikliği bulunmaktadır. 2011 yılında BM Genel Sekreteri, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda ÇED’lerle ilgili bilgileri derlemek amacıyla, diğer hususların yanı sıra bu konuyu da ele alan bir rapor sunmuştur¹⁴³. Bu belgede, “Avrupa Birliği, ulusal yetki alanları dışındaki faaliyetlerin değerlendirilmesine ilişkin bilgilerin dağınık ve yetersiz kaldığını belirtmiştir¹⁴⁴.” Bazı AB Devletleri ulusal yetki alanlarının ötesinde faaliyet yürütmediklerini bildirirken, ulusal yetki alanlarında bazı faaliyetler yürütmüş olabilecek olanlar için, uluslararası anlaşmalar, uluslararası örgütlerin kuralları veya AB yönetmelikleri tarafından bu tür değerlendirmelerin gerekli kılındığı durumlar dışında, yürütülen çevresel etki değerlendirmelerine ilişkin hiçbir bilgi bulunmamaktadır¹⁴⁵.

2.1.2.2 Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi - CBD

CBD’nin ulusal yetki alanı dışındaki alanları uygulama kapsamına dahil edip etmediği sorusu son yıllarda uluslararası düzeyde tartışma konusu olmuştur¹⁴⁶. Bazıları BM Genel Kurulu’nun deniz koruma alanlarındaki deniz biyolojik çeşitliliğiyle ilgili küresel meselelerin tartışılabilmesi için tek meşru uluslararası arena olduğu konusunda hemfikir olsa da, BMDHS’nin küresel çerçevesi dahilinde, CBD’nin bazı maddeleri gerçekten de bu meselelerle büyük bir ilişki içindedir. Özellikle 4. madde, CBD’nin deniz koruma alanlarında veya ulusal yargı yetkisi dahilindeki alanlarda gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın devletlerin yargı yetkisi ve kontrolü altındaki süreçler veya faaliyetler için geçerli olduğunu belirtirken, 5. madde deniz koruma alanlarındaki biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için akit taraflar arasında işbirliği çağrısında bulunmaktadır. 2004 yılından bu yana, CBD Taraflar Konferansı, ulusal yetki alanı dışındaki

¹⁴²Boyle, Alan., "The Environmental Jurisprudence of the International Tribunal for the Law of the Sea", The International Journal of Marine and Coastal Law, 2007, s. 377.

¹⁴³ Bkz. Belge A/66/70, Okyanuslar ve Deniz Hukuku - Sekreteryaya Raporu.

¹⁴⁴ Ibid, pa. 140.

¹⁴⁵ Ibid, pa. 140.

¹⁴⁶ Gjerde, Kristina & Domina, Ruslka., "Marine Protected Areas Beyond National Jurisdiction: Some Practical Perspectives for Moving Ahead", The International Journal of Marine and Coastal Law, 2012, s. 10: "BM Genel Kurulu CBD’nin Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanlardaki deniz koruma alanlarına ilişkin bilimsel ve teknik tavsiye sağlayıcı rolünü henüz resmen tanımamıştır. CBD’ye taraf devletler CBD için böyle bir rolü kabul etmiş olsalar da, BM Genel Kurulu’ndaki aynı devletlerden bazıları bunu kabul etmekte isteksiz davranmışlardır".

alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ile ilgili konuları ve özellikle bilimsel ve teknik yönlerini tartışmakta ve yönetim konularını BM Genel Kurulu'na bırakmaktadır. Komisyon ayrıca kıyı ve karasal alanlardaki deneyimlerden de yararlanacaktır. Bu bağlamda, CBD madde 14 (1)'e göre:

“her bir akit taraf, mümkün olduğunca ve uygun şekilde;

(a) biyolojik çeşitlilik üzerinde önemli olumsuz etkilere sahip olması muhtemel önerilen projelerin, bu tür etkilerden kaçınmak veya en aza indirmek amacıyla çevresel etki değerlendirmesini gerektiren uygun prosedürleri oluşturacak ve uygun olduğu hallerde bu tür prosedürlere halkın katılımına izin verecektir;

(b) biyolojik çeşitlilik üzerinde önemli olumsuz etkilere sahip olması muhtemel program ve politikalarının çevresel sonuçlarının gerekli şekilde dikkate alınmasını sağlamak için uygun düzenlemeleri oluşturacaktır;

(c) diğer devletlerin biyolojik çeşitliliği veya ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlar üzerinde önemli olumsuz etkileri olması muhtemel olan kendi yetki veya kontrolü altındaki faaliyetler hakkında karşılıklı olarak bildirim, bilgi alışverişi ve istişarede bulunulmasını teşvik eder ve uygun olduğu şekilde ikili, bölgesel veya çok taraflı anlaşmalar yapılmasını destekler,

bu gereklilik, akit tarafların yetkisi altındaki alanlarda ve ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda, CBD kapsamında:

“(b) her bir akit tarafın [yetkisi veya kontrolü] altında yürütülen süreçler ve faaliyetler söz konusu olduğunda ve etkilerinin nerede ortaya çıktığına bakılmaksızın, ulusal yetkisi altındaki alanların içinde veya dışında” geçerlidir¹⁴⁷.

Taraf ülkelerin bu gerekliliği uygulamalarına yardımcı olmak amacıyla 2006 yılında biyolojik çeşitliliği de içeren çevresel etki değerlendirmesine ilişkin gönüllü kılavuz ilkeleri ve biyolojik çeşitliliği de içeren SÇD'ye ilişkin taslak kılavuzu kabul etmişlerdir¹⁴⁸. 2008 yılında, CBD'nin akit tarafları “ilgili sektörel, bölgesel ve ulusal çevresel etkilere ilişkin devam eden değerlendirme çabalarına dayanarak, bu tür bilimsel ve teknik rehberliğin geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda çevresel

¹⁴⁷ CBD madde 4 (b).

¹⁴⁸ CBD-COP/8/28: Biyoçeşitliliği de içeren etki değerlendirmesine ilişkin gönüllü kılavuzlar.

etki değerlendirmesiyle ilgili bilimsel ve teknik hususları tartışmak üzere” bir uzman alıştayını düzenleme kararı almıřtır¹⁴⁹. Ulusal yargı yetkisi dışındaki deniz alanlarında ÇED’lerle ilgili bilimsel ve teknik hususlar üzerine bir başka uzman alıştayını (Manila alıştayını) Kasım 2009’da toplanmıřtır¹⁵⁰. Bu iki alıştay da katılımcılar tarafından iki ana konu tartışılmıştır. Bunlar; *“ulusal yetki alanı dışındaki deniz alanlarında ÇED’ler ve SD’ler için bilimsel ve teknik rehberlik geliştirilirken göz önünde bulundurulması gereken temel bilimsel unsurlar ve ulusal yetki alanı dışındaki deniz alanlarında SD’lere ilişkin gönüllü kılavuzlar ve ek kılavuzlardaki boşluklar”* olmak üzere ikiye ayrılmıřtır¹⁵¹.

Bu alıştay sırasında ÇED ve SD ile ilgili konuların ayrı ayrı ele alındığı unutulmamalıdır. Özellikle, bu aracın ulusal yetki alanı dışındaki alanlardaki ekosistemlere uygulanabilir hale getirilmesi ve *“kabul edilebilir rahatsızlık”* kavramını için küresel ve bölgesel standartlar geliştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. alıştay raporunda belirtildiğı üzere, politika yn eşit derecede kabul edilebilir olsa da, bozulmaların sonuçları ve bu ekosistemlerin iyileşme potansiyeli hakkındaki bilimsel ve teknik bilgilerin rolü, politika kararlarının bilgilendirilmesinde büyük önem tařımaktadır¹⁵². Raporda son olarak, 2006 Kılavuz lkelerinin ulusal yetki alanı dışındaki alanların özel durumuna uyarlanabilmesi için bu ilkelere dahil edilmesi gereken unsurlara ilişkin bazı tavsiyeler yer almaktadır. 2010 yılında Nagoya’da CBD akit tarafları Manila alıştayının raporunu memnuniyetle karşılamış ve CBD icra sekreterinden deniz ve kıyı alanlarında ÇED ve SD’lerde biyolojik çeşitliliğinin dikkate alınmasına yönelik gönüllü kılavuzların geliştirilmesini kolaylaştırmasını talep etmiş ve *“bu kılavuzların en çok şu anda herhangi bir düzenlemeye tabi olmayan veya herhangi bir etki değerlendirme prosedürü bulunmayan faaliyetler için faydalı olacağınını”* kabul etmiřtir¹⁵³. Gözden geçirilmiş kılavuz ve rehber taslağı 2011 ve 2012 yıllarında akran değerlendirmesine tabi tutulmuş ve metnin nihai versiyonu ekim 2012’de Hindistan’ın Haydarabad kentinde düzenlenen 11. toplantılarında değerlendirilmek üzere CBD akit taraflarına sunulmuştur. Taraflar Konferansı *“Sözleşmenin 4. maddesi uyarınca ulusal yetki alanı dışındaki alanlar da dahil olmak üzere deniz ve kıyı alanlarında meydana gelen biyolojik çeşitlilik için özel olarak açıklanan ÇED ve SD’lerde*

¹⁴⁹ CBD-COP/9/20, Deniz ve kıyı biyolojik çeşitliliğine ilişkin Karar pa. 10.

¹⁵⁰ Bkz. Belge UNEP/CBD/EW-EIAMA/2 <https://www.cbd.int/doc/meetings/mar/eweiaama-01/official/eweiaama-01-02-en.pdf> Erişim Tarihi: 17.03.2024.

¹⁵¹ UNEP/CBD/EW-EIAMA/2, 20 Kasım 2009, *“Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Deniz Alanlarında evresel Etki Değerlendirmesi ile İlgili Bilimsel ve Teknik Yönler Uzman alıştayını Raporu”*, s.15.

¹⁵² ibid, s.13.

¹⁵³ CBD-COP/10/29, Deniz ve Kıyı Biyoçeşitliliğine ilişkin Karar pa. 50 ve 51.

biyolojik çeşitliliğin dikkate alınmasına yönelik gönüllü kılavuzları not etmiş, bu tür açıklanmış gönüllü kılavuzların şu anda düzenlenmemiş ve etki değerlendirme prosedürleri olmayan faaliyetlerde en yararlı olacağını kabul etmiştir” ve icra sekreterinden yukarıdaki 1. paragrafta atıfta bulunulan gönüllü kılavuzları tarafların kullanımına sunmasını talep etmiştir. Diğer hükümetler ve BM uzman kuruluşlarının yanı sıra, ilgili BM Genel Kurulu süreçleri de bu alanda önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreçler arasında, ulusal yetki alanları dışında deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konularını incelemek için kurulan Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubu bulunmaktadır. Ayrıca, sosyo-ekonomik yönler de dahil olmak üzere Deniz Çevresinin Durumunun Küresel Raporlanması ve Değerlendirilmesi için Düzenli Süreç de bu kapsamda değerlendirilmektedir¹⁵⁴. Dünya Çevre Günü’nden sonra meydana gelen gelişmeler Kılavuz İlkeler BM Genel Kurulu’na ulaştığında, hiç şüphesiz, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda kurul ve CBD arasındaki bağlantılarla ilgili bazı ilginç soruları gündeme getirebilir. Kılavuzda, CBD tarafından tanımlandığı şekliyle deniz ve kıyı ortamında ÇED’lerin yürütülmesine ilişkin prosedür adımları Uluslararası Etki Değerlendirme Derneği (bundan sonra IAIA olarak anılacaktır) tarafından tanımlananlarla neredeyse aynıdır: tarama, kapsam belirleme, etki değerlendirmesi ve alternatiflerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi (*bir proje alternatifinin değerlendirilmesi, etki analizi, etki azaltma ve IAIA tarafından tanımlanan önemli prosedür adımlarının yönetimi ve değerlendirilmesini kapsayan bir prosedür*), SÇD veya ÇED raporlaması, SÇD incelemesi, SÇD karar verme ve çevresel izleme, uyum, uygulama ve denetim. CBD kapsamında geliştirilen gönüllü bir araç olan Kılavuz İlkeler, öncelikle bilimsel ve teknik rehberlik sağlamayı amaçlasa da, dolaylı olarak bazı yönetim konularını da vurgulamaktadır. Ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda ÇED sürecinin çeşitli aşamalarında bayrak devleti ile yetkili uluslararası kuruluşlar arasındaki sorumluluk paylaşımı oldukça nettir. Paydaşların tanımı ve sivil topluma bilgi sağlama süreci kıyı ve karasal bölgelerdekinden çok farklıdır. İlginç bir şekilde, ÇED sürecinin tarama aşamasında, Kılavuz İlkeler ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğinin korunmasına ilişkin diğer uluslararası süreçlerle bazı bağlantılar sağlamaktadır.

2.1.2.3 BBNJ Anlaşması Uyarınca Çevresel Etki Değerlendirmesi

Yakın zamanda açık denizlerin korunması hususunda çok önemli bir adım atıldı.

¹⁵⁴ CBD-COP/11/18, Deniz ve Kıyı Biyoçeşitliliğine ilişkin Karar. pa. B1-2.

Tezimizin birinci bölümünde, tarihsel süreçte de bahsettiğimiz üzere, daha öncesinde bu konuda birçok adım zaten atılmıştı fakat biyolojik çeşitlilik ve açık denizlerin korunması özelinde ilk defa bu kadar korunaklı bir anlaşmanın temeli Birleşmiş Milletler nezdinde atılmış oldu. İşbu anlaşma *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Kapsamında Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı Anlaşması* (BBNJ Anlaşması) adıyla 20 Eylül 2023 tarihinde tüm devletlerin ve bölgesel ekonomik entegrasyon örgütlerinin imzasına açık hale getirilmiştir¹⁵⁵. Bu anlaşmanın temel taşlarından birisi de şüphesiz açık denizlerde öngörülen “Çevresel Etki Değerlendirmesi” uygulamasıdır. Çevresel etki değerlendirmesi bu anlaşmanın dördüncü bölümünde yer almaktadır. Anlaşmada bu bölüm ile taraflarca değerlendirmelerin yürütülmesi ve raporlanması için süreçler, eşikler ve diğer gereklilikleri belirleyerek BMDHS ulusal yetki alanı dışındaki alanlar için çevresel etki değerlendirmesine ilişkin hükümlerini işler hale getirmek amaçlanmıştır.¹⁵⁶ Bu hüküm ile BMDHS’nin dolaylı yolla ve fazlaca yüzeysel bir şekilde bahsedilen ÇED hükümlerine atıf yapılmıştır¹⁵⁷. Buna ek olarak BBNJ Anlaşması, dördüncü bölüm kapsamındaki faaliyetlerin, deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesi amacıyla önemli olumsuz etkilerin önlenmesi, azaltılması ve yönetilmesi için değerlendirilmesini ve yürütülmesini¹⁵⁸ ve stratejik çevresel değerlendirmelerin yapılmasını sağlamayı¹⁵⁹, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki faaliyetler için tutarlı bir çevresel etki değerlendirme çerçevesi oluşturmayı¹⁶⁰ ve tarafların, özellikle de gelişmekte olan taraf devletlerin ve de en az gelişmiş ülkelerin, denize kıyısı olmayan gelişmekte olan ülkelerin, coğrafi olarak dezavantajlı devletlerin, gelişmekte olan küçük ada devletlerinin, kıyı Afrika Devletlerinin, takımda devletlerinin ve gelişmekte olan orta gelirli ülkelerin, BBNJ Anlaşmasının amaçlarını desteklemek üzere çevresel etki değerlendirmeleri ve stratejik çevresel değerlendirmeler hazırlama, yürütme ve değerlendirme kapasitelerini oluşturmak ve güçlendirmeyi¹⁶¹ amaçlamaktadır. BBNJ Anlaşması yalnızca ulusal yetki alanlarının ötesindeki etkiler ile yetinmemeyi öngörmekte ve yine ulusal yargı yetkisi dahilindeki alanlarda da kümülatif ve diğer etkilerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır¹⁶².

¹⁵⁵ BBNJ Anlaşması m. 65. “İmza”

¹⁵⁶ BBNJ Anlaşması m. 27/a.

¹⁵⁷ BMDHS m. 204 – 206.

¹⁵⁸ BBNJ Anlaşması m. 27/b.

¹⁵⁹ BBNJ Anlaşması m. 27/d.

¹⁶⁰ BBNJ Anlaşması m. 27/e.

¹⁶¹ BBNJ Anlaşması m. 27/f.

¹⁶² BBNJ Anlaşması m. 27/c.

BBNJ Anlaşması ile taraflara, kendi yetki veya kontrolleri altındaki ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlarda gerçekleştirilecek planlı faaliyetlerin deniz çevresi üzerindeki potansiyel etkilerinin, bu faaliyetlere izin verilmeden önce bu anlaşmanın dördüncü bölümde belirtildiği şekilde değerlendirilmesini sağlama yükümlülüğü getirilmiştir¹⁶³. Sadece bununla da yetinilmemiş ve ulusal yargı yetkisi dahilindeki deniz alanlarında gerçekleştirilmesi planlanan bir faaliyet üzerinde yargı yetkisi veya kontrolü olan tarafın da, faaliyetin ulusal yargı yetkisi dışındaki alanlarda deniz çevresinin önemli ölçüde kirlenmesine veya önemli ve zararlı değişikliklere neden olabileceğini belirlediğinde, söz konusu tarafın, bu faaliyetin çevresel etki değerlendirmesinin yine bu bölüm uyarınca yapılmasını veya tarafın kendi ulusal süreci kapsamında bir çevresel etki değerlendirmesinin yapılmasını sağlama yükümlülüğü getirilmiştir¹⁶⁴. Böylelikle işbu BBNJ Anlaşmasının sadece fiziki sınırlar ile dar kapsamda ÇED öngörmediğini ve tarafın ulusal bölgesindeki bir faaliyetten kaynaklı olsa bile açık denizleri önemli ölçüde etkilemesi halinde yine ÇED yapma yükümlülüğünü de öngördüğünü anlamaktayız. BBNJ Anlaşması tarafa ulusal süreci dahilinde de ÇED yürütmesini fırsatı tanımakta fakat, konunun ciddiyetinden kaynaklı olsa gerek, bazı hususları yerine getirmesini istemektedir. Bunlar; ulusal süreç boyunca ilgili bilgileri Takas Odası Mekanizması aracılığıyla zamanında erişilebilir kılmak, faaliyetin kendi ulusal sürecinin gereklilikleriyle tutarlı bir şekilde izlenmesini sağlamak, çevresel etki değerlendirme raporlarının ve ilgili izleme raporlarının bu Anlaşmada belirtildiği şekilde “*Takas Odası Mekanizması*”¹⁶⁵ aracılığıyla erişime sunulmasını sağlamaktır¹⁶⁶. Anlaşma böylelikle ÇED sürecinde şeffaflık ilkesine riayet edilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır¹⁶⁷.

BBNJ Anlaşması, planlanan faaliyetin veya faaliyet kategorisinin potansiyel etkilerinin diğer ilgili yasal araçların veya çerçevelerin gerekliliklerine uygun olarak veya ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel veya sektörel organlar tarafından değerlendirilmiş olması halinde, planlanan faaliyet üzerinde yargı yetkisi veya kontrolü olan tarafın, ulusal yargı yetkisi dışındaki alanlarda planlanan bir faaliyet için bir tarama veya çevresel etki değerlendirmesi yapılmasının gerekli olmadığını öngörmüştür. Fakat bu hususun

¹⁶³ BBNJ Anlaşması m. 28/1.

¹⁶⁴ BBNJ Anlaşması m. 28/2.

¹⁶⁵ BBNJ Anlaşması m. 51.

¹⁶⁶ BBNJ Anlaşması m. 28/2.

¹⁶⁷ BBNJ Anlaşması m. 48.

gerçekleşmesi için;

(a) planlanan faaliyet için halihazırda yapılmış olan değerlendirmenin Anlaşmanın dördüncü bölümü kapsamında gerekli olan değerlendirmeye eşdeğer olması ve değerlendirme sonuçlarının dikkate alınması; veya (b) değerlendirmeden kaynaklanan ilgili yasal araçların veya çerçevelerin veya ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel veya sektörel organların düzenlemeleri veya standartları, yine bu bölüm kapsamındaki çevresel etki değerlendirmeleri eşik değerinin altındaki potansiyel etkileri önlemek, hafifletmek veya yönetmek için tasarlanması ve bunlara uyulması şartlarının sağlanması gerekmektedir¹⁶⁸.

BBNJ Anlaşması şeffaflık ve katılım ilkelerine vurgu yapmış ve ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda planlanan bir faaliyet için ilgili bir yasal araç veya çerçeve ya da ilgili bir küresel, bölgesel, alt-bölgesel veya sektörel organ kapsamında bir çevresel etki değerlendirmesi yapıldığında, ilgili tarafın çevresel etki değerlendirme raporunun Takas Odası Mekanizması aracılığıyla yayınlanmasını öngörmüştür¹⁶⁹.

2.1.2.3.1 Çevresel Etki Değerlendirmelerinin Yürütülmesi İçin Eşik ve Faktörler

BBNJ Anlaşması yapılması öngörülen bir faaliyetin deniz çevresi üzerinde küçük ve kalıcı olmayan bir etkiden daha fazlasına haiz olabileceği veya faaliyetin etkilerinin öngörülemediği durumlarda faaliyet üzerinde yargı yetkisine veya kontrolüne haiz olan tarafın bir tarama gerçekleştirmesini öngörmüştür¹⁷⁰. Bu tarama neticesinde faaliyetin ÇED gerektirip gerektirmediği de anlaşılmış olacaktır. İlgili tarama, tarafın planlanan faaliyetin deniz çevresinin önemli ölçüde kirlenmesine veya deniz çevresinde önemli ve zararlı değişikliklere neden olabileceğine inanmak için makul gerekçeleri olup olmadığını değerlendirmesi için yeterince ayrıntılı olacak ve amacı, yeri, süresi ve yoğunluğu da dahil olmak üzere planlanan faaliyetin tanımı; ve kümülatif etkilerin ve uygun olduğu takdirde planlanan faaliyete alternatiflerin değerlendirilmesi de dahil olmak üzere potansiyel etkilerin ilk analizini içerecektir¹⁷¹. İlgili taraf kendi yetki veya kontrolü altında planlanan bir faaliyet

¹⁶⁸ BBNJ Anlaşması m. 29/4.

¹⁶⁹ BBNJ Anlaşması m. 29/5.

¹⁷⁰ BBNJ Anlaşması m. 30/1.

¹⁷¹ BBNJ Anlaşması m. 30/1-a; İşbu Anlaşmanın 6. maddesinde "Kümülatif etkiler", bilinen geçmiş ve mevcut

için ÇED'in gerekli olmadığına karar verirse bu bilgiler de dahil olmak üzere ilgili bilgileri bu Anlaşma kapsamındaki Takas Odası Mekanizması aracılığıyla kamuya açık hale getirecektir. Yine böyle bir tespitin yapılması halinde mevcut en iyi bilim ve bilimsel bilgiler ve varsa yerli halkların ve yerel toplulukların¹⁷² ilgili geleneksel bilgileri ışığında, bir taraf, planlanan faaliyetin potansiyel etkileri hakkındaki görüşlerini bu tespitin yayınlanmasından itibaren 40 gün içinde, tespiti yapan tarafa ve Bilimsel ve Teknik Organa bildirebilir¹⁷³.

Tarama neticesinde, tarafın faaliyetin deniz çevresinin önemli ölçüde kirlenmesine veya deniz çevresinde önemli ve zararlı değişikliklere sebep olabileceğine inanmak için makul gerekçeleri olduğunun tespit edilmesi halinde, bu anlaşmanın dördüncü bölüm hükümlerine uygun olarak bir çevresel etki değerlendirmesi yapılması öngörülmüştür¹⁷⁴.

BBNJ Anlaşması uyarınca taraflar, kendi yetki veya kontrolleri altında planlanan faaliyetlerin yukarıda belirtilen eşiği karşılayıp karşılamadığını belirlerken bazı faktörleri dikkate alacaklardır. Bunlar;

(a) faaliyetin türü ve faaliyet için kullanılan teknoloji ve faaliyetin yürütülme şekli, (b) faaliyetin süresi, (c) faaliyetin yeri, (d) bölgenin özellikleri ve ekosistemi (özel ekolojik veya biyolojik öneme veya hassasiyete sahip alanlar dahil), (e) potansiyel kümülatif etkiler ve ulusal yargı yetkisi dahilindeki alanlardaki potansiyel etkiler de dahil olmak üzere faaliyetin potansiyel etkileri, (f) faaliyetin etkilerinin ne ölçüde bilinmediği veya yeterince anlaşılamadığı, (g) diğer ilgili ekolojik veya biyolojik kriterlerdir¹⁷⁵.

2.1.2.3.2 Çevresel Etki Değerlendirmeleri İçin Süreç

Çevresel etki değerlendirmeleri için süreç yukarıda da bahsedilen tarama süreci ile

ve makul olarak öngörülebilir faaliyetler dahil olmak üzere farklı faaliyetlerden veya benzer faaliyetlerin zaman içinde tekrarlanmasından ve iklim değişikliği, okyanus asitlenmesi ve ilgili etkilerin sonuçlarından kaynaklanan birleşik ve artan etkiler olarak tanımlanmıştır

¹⁷² Yerli halklar, genellikle bir ülkenin dış güçler tarafından işgali veya kolonizasyonu sırasında orada bulunan ve kendilerini o ülkenin diğer (belki de daha baskın) nüfuslarından farklı gören, bazı özgün sosyo-ekonomik, kültürel ve/veya siyasi kurumlarını koruyan toplulukları ifade eder. Yerel topluluklar ise, dış güçler tarafından işgale uğramamış veya kolonize edilmemiş olsalar da, kültürel değerleri, uygulamaları ve sistemleri nesiller boyunca geliştirmiş ve gelecekteki nesillere aktarmaya devam eden topluluklardır. Bkz. Mulalap, Clement Yow, vd. "Traditional Knowledge and the BBNJ Instrument." Marine Policy 122 (Aralık, 2020), s. 4.

¹⁷³ BBNJ Anlaşması m. 31/1-a.

¹⁷⁴ BBNJ Anlaşması m. 30/1-b.

¹⁷⁵ BBNJ Anlaşması m. 30/2.

başlamaktadır¹⁷⁶. Sonrasında kapsam belirleme süreci ile devam edilmektedir. Bu süreç, tarafların, potansiyel kümülatif etkiler ve ulusal yetki alanlarındaki etkiler de dahil olmak üzere ekonomik, sosyal, kültürel ve insan sağlığı etkileri gibi temel çevresel etkilerin ve varsa planlanan faaliyetin alternatiflerinin bu bölüm kapsamında yürütülecek çevresel etki değerlendirmelerine dahil edilmesini sağlamayı kapsamaktadır. Kapsamın, mevcut en iyi bilim ve bilimsel bilgiler ve varsa yerli halkların ve yerel toplulukların ilgili geleneksel bilgileri kullanılarak tanımlanacağı öngörülmektedir¹⁷⁷. Daha sonrasında BBNJ Anlaşması uyarınca süreç, tarafların, kümülatif etkiler ve ulusal yargı yetkisi dahilindeki alanlardaki etkiler de dahil olmak üzere planlanan faaliyetlerin etkilerinin mevcut en iyi bilim ve bilimsel bilgiler ve varsa yerli halkların ve yerel toplulukların ilgili geleneksel bilgileri kullanılarak değerlendirilmesini ve ölçülmesini sağlaması, bir diğer deyişle etki değerlendirmesi ve ölçümü adımı ile devam etmektedir¹⁷⁸.

BBNJ Anlaşması uyarınca ÇED sürecindeki bir sonraki adım, olası olumsuz etkilerin önlenmesi, azaltılması ve yönetilmesidir. Bu fıkra uyarınca bu adım, yetki veya kontrolleri altında planlanan faaliyetlerin potansiyel olumsuz etkilerini önleyecek, hafifletecek ve yönetecek tedbirler belirlenmesini ve önemli olumsuz etkilerden kaçınmak için bir analiz yapılmasını öngörür. Bu önlemler, yetki veya kontrolleri altında planlanan faaliyete alternatiflerin değerlendirilmesini içerebilir. Uygun olduğu durumlarda, bu önlemler bir çevre yönetim planına dahil edilir¹⁷⁹.

Anlaşma uyarınca, Bilimsel ve Teknik Organ altında bir uzmanlar listesi oluşturulacaktır. Kapasite kısıtlamaları olan taraflar, kendi yetki veya kontrolleri altında planlanan bir faaliyet için tarama ve çevresel etki değerlendirmelerini yürütmek ve değerlendirmek üzere bu uzmanlardan tavsiye ve yardım talep edebilirler. Uzmanlar aynı faaliyetin çevresel etki değerlendirme sürecinin başka bir bölümüne atanamazlar. Tavsiye ve yardım talebinde bulunan taraf, bu tür çevresel etki değerlendirmelerinin inceleme ve karar verme için kendisine sunulmasını sağlayacaktır¹⁸⁰.

Anlaşma uyarınca, taraflar, Takas Odası Mekanizması ve sekretarya aracılığıyla

¹⁷⁶ BBNJ Anlaşması m. 31/1.

¹⁷⁷ BBNJ Anlaşması m. 31/1-b.

¹⁷⁸ BBNJ Anlaşması m. 31/1-c.

¹⁷⁹ BBNJ Anlaşması m. 31/1-d.

¹⁸⁰ BBNJ Anlaşması m. 31/3.

yayınlanması da dahil olmak üzere, planlanan bir faaliyetin zamanında kamuoyuna bildirilmesini ve tüm devletlerin, özellikle de komşu kıyı devletlerinin ve potansiyel olarak en çok etkilenen devletler olduklarında faaliyete komşu olan diğer devletlerin ve paydaşların çevresel etki değerlendirme sürecine katılımı için mümkün olduğunca planlı ve etkili zamana bağlı fırsatlar sağlamalıdır¹⁸¹. BBNJ Anlaşması, ÇED sürecinin doğasında bulunan katılım ilkesine bu vesile ile tekrar vurgu yapmaktadır. Anlaşma, yorumların sunulması da dahil olmak üzere bildirim ve katılım fırsatları, 31. maddenin 1 (b) paragrafı uyarınca çevresel etki değerlendirmesinin kapsamının belirlenmesi ve 33. madde uyarınca taslak bir çevresel etki değerlendirme raporunun hazırlanması da dahil olmak üzere, faaliyete izin verilip verilmeyeceğine ilişkin bir karar verilmeden önce, çevresel etki değerlendirme süreci boyunca uygun şekilde gerçekleştirileceğini kanun maddesi ile hüküm altına almıştır.¹⁸² Potansiyel olarak en çok etkilenen devletler, planlanan faaliyetin deniz çevresi üzerindeki niteliği ve potansiyel etkileri dikkate alınarak belirlenecek ve doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi, korunması veya yönetilmesi amacıyla egemenlik haklarını kullanan ve faaliyetten etkilenmesinin makul olduğu düşünülen kıyı devletlerini ve planlanan faaliyet alanında, ekonomik faaliyetler de dahil olmak üzere, makul olarak etkilenebileceğine inanılan insan faaliyetlerini yürüten devletleri içerecektir¹⁸³.

Kamu bilgilendirmesi ve istişare sürecinin, anlaşmanın şeffaflık ilkesine uygun ve kapsayıcı olması ve zamanında yapılmasının gerektiği ve gelişmekte olan küçük ada devletleri dahil edildiğinde hedefe yönelik ve proaktif olmanın önem taşıdığı BBNJ Anlaşması'nda vurgulanmıştır¹⁸⁴. Komşu kıyı devletleri ve potansiyel olarak en çok etkilenen devletler olmaları halinde planlanan faaliyete komşu diğer devletler de dahil olmak üzere istişare sürecinde alınan önemli yorumlar taraflarca dikkate alınacak ve yanıtlanacak veya ele alınacaktır. Taraflar, ulusal yetki alanlarındaki potansiyel etkilerle ilgili yorumları özellikle dikkate alacak ve bu potansiyel etkileri ele almaya yönelik herhangi bir ek önlem de dahil olmak üzere, bu tür yorumları özel olarak ele alan yazılı yanıtlar sunacaktır. Taraflar, alınan yorumları ve yanıtları veya bunların ele alınma biçimine ilişkin açıklamaları kamuoyuna açıklayacaktır¹⁸⁵.

¹⁸¹ BBNJ Anlaşması m. 32/1.

¹⁸² BBNJ Anlaşması m. 32/1.

¹⁸³ BBNJ Anlaşması m. 32/2.

¹⁸⁴ BBNJ Anlaşması m. 32/4.

¹⁸⁵ BBNJ Anlaşması m. 32/5.

BBNJ Anlaşmasının dikkat ettiği bir diğer husus ise, planlanan bir faaliyetin, devletlerin münhasır ekonomik bölgeleri ile tamamen çevrili olan açık deniz alanlarını etkilemesi halidir. Bu durumda taraflar, söz konusu çevre devletlerle önceden bildirim de dahil olmak üzere hedefe yönelik ve proaktif istişarelerde bulunacaklardır ve çevredeki devletlerin planlanan faaliyetle ilgili görüş ve yorumlarını dikkate alacak ve özellikle bu görüş ve yorumları ele alan yazılı yanıtlar verecek ve uygun olduğu takdirde planlanan faaliyeti buna göre revize edeceklerdir¹⁸⁶.

BBNJ Anlaşması uyarınca yine taraflar, bu Anlaşma kapsamındaki çevresel etki değerlendirme süreciyle ilgili bilgilere erişimi sağlayacaklardır. Fakat bu durum tarafların gizli veya özel bilgileri ifşa etmelerini gerektirmeyecektir. Gizli veya özel bilgilerin redakte edildiği gerçeği kamuya açık belgelerde belirtilecektir¹⁸⁷.

2.1.2.3.3 Çevresel Etki Değerlendirme Raporları

Taraflar Anlaşmanın ilgili bu bölümü uyarınca her türlü değerlendirme için bir çevresel etki değerlendirme raporu hazırlarlar¹⁸⁸ ve bu rapor asgari olarak yeri de dahil olmak üzere planlanan faaliyetin tanımını, kapsam belirleme çalışmasının sonuçlarının tanımını, etkilenmesi muhtemel deniz ortamının temel değerlendirmesini, potansiyel kümülatif etkiler ve ulusal yetki alanındaki alanlardaki etkiler de dahil olmak üzere potansiyel etkilerin tanımını, potansiyel önleme, hafifletme ve yönetim tedbirlerinin tanımını, belirsizliklerin ve bilgi boşluklarının tanımını, halka danışma sürecine ilişkin bilgileri, planlanan faaliyete makul alternatiflerin değerlendirilmesine ilişkin bir açıklamayı, bir çevresel yönetim planı da dahil olmak üzere takip eylemlerinin tanımını, ve teknik olmayan bir özeti içermelidir¹⁸⁹.

Anlaşma uyarınca taraf, taslak çevresel etki değerlendirme raporunu, Bilimsel ve Teknik Organın raporu ele alması ve değerlendirmesi için bir fırsat sağlamak üzere, kamu istişare süreci sırasında Takas Odası Mekanizması aracılığıyla erişime açacaktır¹⁹⁰. Bilimsel ve Teknik Organ, uygun şekilde ve zamanında, taslak çevresel etki değerlendirme raporu

¹⁸⁶ BBNJ Anlaşması m. 32/6.

¹⁸⁷ BBNJ Anlaşması m. 32/7.

¹⁸⁸ BBNJ Anlaşması m. 33/1.

¹⁸⁹ BBNJ Anlaşması m. 33/2.

¹⁹⁰ BBNJ Anlaşması m. 33/3.

hakkında tarafa yorumda bulunabilir. Tarafın ise, Bilimsel ve Teknik Organ tarafından yapılan her türlü yorumu dikkate alması gerekmektedir¹⁹¹. Taraflar, Takas Odası Mekanizması da dahil olmak üzere, çevresel etki değerlendirmelerinin raporlarını yayınlayacaklardır. Anlaşma uyarınca, Sekreteryaya; raporları Takas Odası Mekanizması aracılığıyla yayınlayacak ve bu vesile ile tüm tarafların zamanında bilgilendirilmesini sağlanacaktır.¹⁹²

Nihai çevresel etki değerlendirme raporları, -en iyi uygulamaların belirlenmesi de dahil olmak üzere- kılavuzların geliştirilmesi amacıyla; bu Anlaşma kapsamındaki ilgili uygulamalar, prosedürler ve bilgiler temelinde Bilimsel ve Teknik Organ tarafından değerlendirilecektir¹⁹³. Bu Anlaşmanın 30. ve 31. maddeleri uyarınca ÇED yapılıp yapılmayacağına karar vermek için tarama sürecinde kullanılan yayınlanmış bilgilerin bir kısmı, en iyi uygulamaların belirlenmesi de dahil olmak üzere kılavuzların geliştirilmesi amacıyla, bu Anlaşma kapsamındaki ilgili uygulamalar, prosedürler ve bilgi temelinde Bilimsel ve Teknik Organ tarafından değerlendirilecek ve gözden geçirilecektir¹⁹⁴.

2.1.2.3.4 Karar Verme Süreci

Anlaşma ÇED süreci sonunda, bir faaliyetin devam edip etmeyeceğine karar verme sorumluluğunu, planlanan faaliyetin yargı yetkisi veya kontrolü altında olan tarafa yüklemektedir¹⁹⁵. Bu karar alınırken, Anlaşma, ÇED sürecinin eksiksiz ve kapsamlı bir şekilde ele alınmasını öngörmektedir ve bir tarafın yargı yetkisi veya kontrolü altında planlanan faaliyete izin verme kararının, ancak hafifletme veya yönetim tedbirleri dikkate alındığında, tarafın faaliyetin deniz çevresi üzerinde önemli olumsuz etkilerin önlenmesiyle tutarlı bir şekilde yürütülebilmesini sağlamak için tüm makul çabayı gösterdiğini tespit etmesi halinde verileceğini hükmetmiştir¹⁹⁶.

Karar belgeleri, etki azaltma önlemleri ve takip gereklilikleri ile ilgili her türlü onay koşulunu açıkça belirtecektir. Karar belgeleri, Takas Odası Mekanizması aracılığıyla da

¹⁹¹ BBNJ Anlaşması m. 33/4.

¹⁹² BBNJ Anlaşması m. 33/5.

¹⁹³ BBNJ Anlaşması m. 33/6.

¹⁹⁴ BBNJ Anlaşması m. 33/7.

¹⁹⁵ BBNJ Anlaşması m. 34/1.

¹⁹⁶ BBNJ Anlaşması m. 34/2.

olmak üzere ilgili araçlar üzerinden kamuya açıklanacaktır¹⁹⁷. Taraflardan birinin talebi üzerine, Taraflar Konferansı, kendi yetki veya kontrolü altında planlanan bir faaliyetin devam edip edemeyeceğini belirlerken söz konusu tarafa tavsiye ve yardım sağlayabilir¹⁹⁸.

2.1.2.3.5 İzin Verilen Faaliyetlerin Etkilerinin İzlenmesi, Raporlanması ve Gözden Geçirilmesi

Taraflar, mevcut en iyi bilim ve bilimsel bilgileri ve varsa yerli halkların ve yerel toplulukların ilgili geleneksel bilgilerini kullanarak, ulusal yetki alanları dışındaki bölgelerde izin verdikleri veya katıldıkları faaliyetlerin deniz çevresini kirletme veya olumsuz etkileme olasılığının bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla bu faaliyetlerin etkilerini gözetim altında tutacaklardır. Özellikle, her bir taraf, kendi yetkisi veya kontrolü altındaki izinli bir faaliyetin çevresel ve ekonomik, sosyal, kültürel ve insan sağlığı etkileri gibi ilgili etkilerini, faaliyetin onayında belirtilen koşullara uygun olarak izleyecektir¹⁹⁹.

Tarafların, birlikte hareket etsin ya da etmesin, izin verilen faaliyetin etkileri ve 35. Madde uyarınca gerekli izleme sonuçları hakkında düzenli olarak rapor vermeleri gerekmektedir²⁰⁰. Bu izleme raporları, Takas Odası Mekanizması aracılığıyla da olmak üzere ilgili araçlar ile kamuya açıklanır. Bunun üzerine Bilimsel ve Teknik Organ gerekli görmesi halinde, izleme raporlarını dikkate alıp değerlendirme yapabilir²⁰¹. İzleme raporları, en iyi uygulamaların belirlenmesi de dahil olmak üzere, yetkilendirilmiş faaliyetlerin etkilerinin izlenmesine ilişkin kılavuzların geliştirilmesi amacıyla, bu Anlaşma kapsamındaki ilgili uygulamalar, usuller ve bilgiler temelinde Bilimsel ve Teknik Organ tarafından değerlendirilir²⁰².

Taraflar, 35. madde uyarınca izlenen yetkili faaliyetin etkilerinin gözden geçirilmesini sağlamakla yükümlüler²⁰³. Anlaşmaya göre, faaliyet üzerinde yargı yetkisi veya kontrolü olan tarafın, çevresel etki değerlendirmesinde öngörülme, niteliği veya ciddiyeti bakımından önemli olumsuz etkiler tespit etmesi veya faaliyetin onaylanmasında

¹⁹⁷ BBNJ Anlaşması m. 34/3.

¹⁹⁸ BBNJ Anlaşması m. 34/4.

¹⁹⁹ BBNJ Anlaşması m. 35.

²⁰⁰ BBNJ Anlaşması m. 36/1.

²⁰¹ BBNJ Anlaşması m. 36/2.

²⁰² BBNJ Anlaşması m. 36/3.

²⁰³ BBNJ Anlaşması m. 37/1.

belirtilen koşullardan herhangi birinin ihlalinden kaynaklanması halinde, taraf, faaliyete izin veren kararını gözden geçirecek, Taraflar Konferansını ve diğery tarafları Takas Odası Mekanizması aracılığıyla da olmak üzere kamuoyunu bilgilendirecektir. Bu husus , bu etkilerin önlenmesi, hafifletilmesi ve/veya yönetilmesi için önlemler önerilmesini ve uygulanmasını veya uygun olduğı şekilde gerekli diğery önlemlerin alınmasını ve/veya faaliyetin durdurulmasını gerektirir; ve bu hüküm kapsamında uygulanan tedbirleri veya alınan önlemleri zamanında değerlendirmeyi gerektirir²⁰⁴.

Bilimsel ve Teknik Organ, 36. madde uyarınca alınan raporlara dayanarak, faaliyetin çevresel etki değerlendirmesinde öngörölmeyen veya izin verilen faaliyetin onay koşullarının ihlalinden kaynaklanan önemli olumsuz etkileri olabileceğı kanaatine varırsa, faaliyete izin veren tarafı bilgilendirebilir ve uygun olduğı takdirde, tarafa tavsiyelerde bulunabilir²⁰⁵.

Anlaşma uyarınca, taraflardan biri, mevcut en iyi bilim ve bilimsel bilgilere ve varsa yerli halkların ve yerel toplulukların ilgili geleneksel bilgilerine dayanarak, yetkilendirilen faaliyetin çevresel etki değerlendirmesinde öngörölmeyen, niteliğı veya ciddiyeti bakımından önemli olumsuz etkileri olabileceğıne veya yetkilendirilen faaliyetin onay koşullarının ihlalinden kaynaklanabileceğıne dair endişelerini, faaliyete izin veren tarafa ve Bilimsel ve Teknik Kuruma bildirebilir²⁰⁶. Faaliyete izin veren taraf bu tür endişeleri dikkate alacaktır²⁰⁷ ve bir taraf tarafından, kaydedilen endişelerin değerlendirilmesi üzerine, Bilimsel ve Teknik Organ konuyu mevcut en iyi bilim ve bilimsel bilgilere ve varsa yerli halkların ve yerel toplulukların ilgili geleneksel bilgilerine dayanarak ele alacak ve değerlendirebilecek ve faaliyete izin veren tarafa bildirimde bulunabilecektir, söz konusu faaliyetin çevresel etki değerlendirmesinde öngörölmeyen veya izin verilen faaliyetin onay koşullarının ihlalinden kaynaklanan önemli olumsuz etkileri olabileceğı kanaatine varırsa ve söz konusu tarafa kaydedilen endişelere yanıt verme fırsatı tanıdıktan sonra ve bu yanıt dikkate alarak ve uygun olduğı takdirde, faaliyete izin veren tarafa tavsiyelerde bulunabilecektir ²⁰⁸. Endişelerin kaydı, yapılan bildirimler ve Bilimsel ve Teknik Organ tarafından yapılan tavsiyeler, Takas Odası Mekanizması aracılığıyla da olmak üzere kamuya

²⁰⁴ BBNJ Anlaşması m. 37/2.

²⁰⁵ BBNJ Anlaşması m. 37/3.

²⁰⁶ BBNJ Anlaşması m. 37/4-a.

²⁰⁷ BBNJ Anlaşması m. 37/4-b.

²⁰⁸ BBNJ Anlaşması m. 37/4-c.

açık hale getirilecektir²⁰⁹. Faaliyete izin veren taraf, yapılan bildirimleri ve Bilimsel ve Teknik Organ tarafından yapılan tavsiyeleri dikkate alacaktır²¹⁰.

Tüm devletler, özellikle komşu kıyı devletleri ve potansiyel olarak en çok etkilenen devletler olmaları halinde faaliyete komşu diğer devletler ve paydaşlar Takas Odası Mekanizması aracılığıyla bilgilendirilecek ve bu anlaşma kapsamında yetkilendirilen bir faaliyete ilişkin izleme, raporlama ve gözden geçirme süreçlerinde kendilerine danışılabilir²¹¹.

Tarafların, Takas Odası Mekanizması aracılığıyla da olmak üzere, izin verilen faaliyetin etkilerinin gözden geçirilmesine ilişkin raporları ve bir taraf faaliyete izin veren kararını değiştirdiğinde, tarafın kararının gerekçelerinin kaydını da içeren karar belgelerini yayınlamaları gerekmektedir²¹².

2.1.2.3.6 ÇED İle İlgili Olarak Bilimsel Ve Teknik Organ Tarafından Geliştirilecek Standartlar Ve/Veya Kılavuzlar

İlgili anlaşma şu an imzaya açılmış ve henüz onaylanmamış ve yürürlüğe girmemiş olsa da okyanusların korunması ve sürdürülebilir kullanımı açısından önem arz etmektedir. Anlaşma sürekli olarak tarafların teknoloji ve kapasite anlamında desteklenmesini ve bu alanda gelişmiş seviyede olmalarını istemektedir. Bu konu özelinde de yine belirli standart ve kılavuz ilkeler geliştirerek taraflara örnek teşkil etmeye çalışmak istemektedir. Anlaşma uyarınca Bilimsel ve Teknik Organ, Taraflar Konferansı tarafından değerlendirilmek ve kabul edilmek üzere bazı konularda standart veya kılavuz ilkeler geliştireceği hususu hüküm altına alınmıştır²¹³. Bunlar kanun maddesinde şu şekilde sıralanmıştır;

(a) 30. madde uyarınca bir tarama veya çevresel etki değerlendirmesi yapılması için gerekli eşik değerlerin, 38. maddenin 2. paragrafında belirtilen kapsamlı olmayan faktörler de dahil olmak üzere, planlanan faaliyetler için karşılanıp karşılanmadığının veya aşılp aşılmadığının belirlenmesi; (b) ulusal yetki alanının

²⁰⁹ BBNJ Anlaşması m. 37/4-d.

²¹⁰ BBNJ Anlaşması m. 37/4-e.

²¹¹ BBNJ Anlaşması m. 37/5.

²¹² BBNJ Anlaşması m. 37/6.

²¹³ BBNJ Anlaşması m. 38/1.

ötesindeki alanlarda kümülatif etkilerin değerlendirilmesi ve bu etkilerin çevresel etki değerlendirme sürecinde nasıl dikkate alınması gerektiği; (c) Ulusal yetki alanı dışındaki bölgelerde planlanan faaliyetlerin ulusal yetki alanı içindeki bölgelerdeki etkilerinin değerlendirilmesi ve bu etkilerin çevresel etki değerlendirme sürecinde nasıl dikkate alınması gerektiği; (d) Nelerin gizli veya özel bilgi teşkil ettiğinin belirlenmesi de dahil olmak üzere, 32. madde kapsamında kamuya bildirim ve istişare süreci; (e) En iyi uygulamalar da dahil olmak üzere, 33. madde uyarınca tarama sürecinde kullanılan çevresel etki değerlendirme raporlarının ve yayınlanmış bilgilerin gerekli içeriği; (f) En iyi uygulamaların belirlenmesi de dahil olmak üzere, 35. ve 36. maddelerde belirtildiği şekilde yetkilendirilmiş faaliyetlerin etkilerinin izlenmesi ve raporlanması; (g) Stratejik çevresel değerlendirmelerin yürütülmesi ²¹⁴.

Buna ek olarak, Bilimsel ve Teknik Organ ayrıca Taraflar Konferansı tarafından değerlendirilmek ve kabul edilmek üzere, çevresel etki değerlendirmesi gerektiren veya gerektirmeyen faaliyetlerin kapsamlı olmayan bir listesi ve bu Anlaşmanın tarafları tarafından, koruma veya özel dikkat gerektirdiği belirlenen alanlarda çevresel etki değerlendirmelerinin yapılması hususunda da standartlar ve kılavuz ilkeler geliştirebilir²¹⁵. Herhangi bir standart, yine bu anlaşmaya uygun olarak, anlaşmanın bir ekinde belirtilecektir²¹⁶.

2.2. ÇED Kapsamında Ekonomik Faaliyet Alanları

İnsan faaliyetlerinin kıyılardan uzakta gelişmesi ve uluslararası toplumun bunların potansiyel etkilerine dikkat etmesi, farklı sektörlerde ÇED'lere ilişkin bir dizi yönetmeliğin kabul edilmesine yol açmıştır. Söz konusu sektörlerden ikisi, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması konusunda uluslararası toplumu uzun süredir yakından ilgilendirdiği için sembolik öneme sahiptir: derin deniz balıkçılığı ve uluslararası deniz yatağı alanında madencilik. Uzun süredir endişe konusu olan atık boşaltımı halihazırda belirli bir araçla düzenlenmiş olsa da, okyanus gübrelemesi ve daha geniş anlamda jeo-mühendislik gibi yeni bir sorun ortaya çıkmaktadır.

²¹⁴ BBNJ Anlaşması m. 38/1.

²¹⁵ BBNJ Anlaşması m. 38/2.

²¹⁶ BBNJ Anlaşması m. 38/3.

2.2.1. Balıkçılık

Balıkçılık için ÇED'ler, Birleşmiş Milletler Balık Stokları Anlaşması (UNFSA) veya New York Anlaşması olarak da bilinen 1995 tarihli BMDHS'nin Kıyıya Vuran Balık Stokları ve Çok Göçmen Balık Stoklarının Korunması ve Yönetimine İlişkin Hükümlerinin Uygulanması Anlaşması ile oluşturulmuştur. Madde 5 (d)'ye göre, kıyı devletleri ve açık denizlerde balıkçılık yapan devletler *“balıkçılığın, diğer insan faaliyetlerinin ve çevresel faktörlerin hedef stoklar ve bunlara bağlı veya bunlarla ilişkili veya aynı ekosisteme ait türler üzerindeki etkilerini değerlendirecektir”*. İhtiyati yaklaşımın uygulanması söz konusu olduğunda, New York Anlaşması ayrıca devletlerin *“balıkçılığın hedef olmayan ve ilişkili veya bağımlı türler ve çevreleri üzerindeki etkilerini değerlendirmek için veri toplama ve araştırma programları oluşturacaklarını ve bu türlerin korunmasını sağlamak ve özellikle tehdit altında olan habitatları korumak için planlar kabul edeceklerini,”* vurgulamaktadır²¹⁷. Bu hükümler başıboş ve çok göç eden balık stokları ile ilgili olsa da, balıkçılık için ÇED'lere ilişkin en son gelişmeler derin deniz balıkçılığı ile ilgilidir. Konuyla ilgili birkaç yıl süren uluslararası tartışmaların ardından 2006 yılında BM Genel Kurulu, dip balıkçılığı ve bu balıkçılık için ÇED'lerle ilgili çeşitli hükümler içeren sürdürülebilir balıkçılıkla ilgili bir kararı kabul etmiştir. Şöyle ki, alt-bölgesel veya bölgesel balıkçılık yönetim örgütlerine veya düzenlemelerine *“mevcut en iyi bilimsel bilgilere dayanarak, her bir dip balıkçılığı faaliyetinin hassas deniz ekosistemleri üzerinde önemli olumsuz etkilere sahip olup olmayacağını değerlendirmeleri ve eğer öyleyse, bu tür etkileri önlemek için yönetilmesini veya izin verilmemesini sağlamaları”* çağrısında bulunmuştur²¹⁸. Kararda ayrıca bayrak devletlerinin ÇED'lerle ilgili özel tedbirler de dahil olmak üzere burada yer alan tedbirleri kabul etmeleri ve uygulamaları gerektiği, *“ya da kendi bayraklarını taşıyan balıkçı gemilerinin ulusal yetki alanları dışında kalan ve bu tür balıkçılığı düzenlemeye yetkili herhangi bir bölgesel balıkçılık yönetimi örgütüne veya düzenlemesine ait olmayan”* veya mevcut geçici tedbirlerin kapsamına giren alanlarda dip balıkçılığı yapmalarına bu tür tedbirler kabul edilene kadar izin vermeyi durdurmaları gerektiği belirtilmektedir²¹⁹. Bu kararın kabul edilmesinin ardından FAO, bir dizi teknik istişarenin ardından 29 Ağustos 2008 tarihinde kabul edilen gönüllü bir araç olan Açık Denizlerde Derin Deniz Balıkçılığının Yönetimi için Uluslararası Kılavuz İlkeleri yayınlamıştır²²⁰. Bu kılavuz İlkeleri, bayrak

²¹⁷ UNFSA m. 6/3-d.

²¹⁸ BM Genel Kurulu'nun 08 Aralık 2006 tarihli ve 61/105 sayılı Kararı.

²¹⁹ ibid. "Sürdürülebilir balıkçılık".

²²⁰ International Guidelines for the Management of Deep-sea Fisheries in the High Seas. Roma, FAO 2009.

devletlerinin belirli bir alanda önemli olumsuz etkileri olabilecek derin deniz balıkçılığı faaliyetleri için ÇED yürütme yükümlülüklerini detaylandırmaktadır. Bu tür ÇED’ler özellikle aşağıdaki unsurları ele almalıdır:

- “i. tekneler ve av araçları türleri, balıkçılık alanları, hedef av ve potansiyel yan av türleri, balıkçılık çabası seviyeleri ve balıkçılık süresi (hasat planı) dahil olmak üzere yürütülen veya planlanan balıkçılık tür(ler)i;*
- ii. balıkçılık kaynaklarının mevcut durumu hakkında mevcut en iyi bilimsel ve teknik bilgilerin yanı sıra balıkçılık alanındaki ekosistemler, yaşam alanları ve topluluklar hakkında gelecekteki değişikliklerin karşılaştırılması gereken temel bilgiler;*
- iii. hassas deniz ekosistemleri, balıkçılık alanında olduğu bilinen veya olması muhtemel hassas deniz alanlarının belirlenmesi, tanımlanması ve haritalanması;*
- iv. faaliyetin etkilerini belirlemek, tanımlamak ve değerlendirmek için kullanılan veriler ve yöntemler, bilgi boşluklarının belirlenmesi ve değerlendirmede yer alan bilgilerin belirsizliğinin değerlendirilmesi;*
- v. değerlendirme kapsamındaki faaliyetlerin balıkçılık alanındaki deniz hassas alanları ve düşük verimli balıkçılık kaynakları üzerindeki kümülatif etkileri de dahil olmak üzere potansiyel etkilerin sıklığı, kapsamı ve süresinin belirlenmesi, tanımlanması ve değerlendirilmesi;*
- vi. özellikle deniz hassas alanları ve düşük verimli balıkçılık kaynakları üzerindeki etkiler olmak üzere potansiyel olarak önemli olumsuz etkileri belirlemek için balıkçılık faaliyetlerinin potansiyel etkilerinin risk değerlendirmesi;*
- vii. hassas deniz alanları üzerindeki önemli olumsuz etkilerden kaçınmak ve düşük verimli balıkçılık kaynaklarının uzun vadeli korunması ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak için kullanılacak önerilen yönetim ve hafifletme önlemlerinin yanı sıra balıkçılık faaliyetlerinin etkilerini izlemek için kullanılacak önlemler”²²¹.*

Kılavuz İlkelerinin dikkat çeken yönlerinden biri, “önemli zararlı etkiler” kavramı için önerdikleri tanımdır. Çevresel etki değerlendirmesi yapılması ihtiyacının belirlenmesinde sıklıkla bir eşik olarak kullanılmasına rağmen, bu kavram genellikle kesin bir şekilde tanımlanmamaktadır. Bu anlamda, Kılavuz İlkeler, ÇED’i “ekosistemin bütünlüğünü (yapısını veya işlevini) şu şekilde tehlikeye atan etkiler” olarak

²²¹“FAO”. *International Guidelines for the Management of Deep-sea Fisheries in the High Seas*. Roma, 2009. pa. 47.

tanımlamaktadır:

(i) etkilenen popülasyonların üreme kapasitesini bozan etkiler; (ii) habitatların uzun vadeli doğal üretkenliğini bozmak; veya (iii) tür zenginliği, habitat veya topluluk türlerinde önemli ve geçici olmayan bir kayba yol açmak. Bu etkiler ayrı ayrı, gruplar halinde ve kümülatif olarak değerlendirilmelidir”²²².

Kılavuz İlkelerine göre, bir etkinin ölçeği ve öneminin belirlenmesinde altı faktör göz önünde bulundurulmalıdır:

*“i. etkilenen belirli bir alandaki etkilerin yoğunluğu veya ciddiyeti;
ii. etkilenen habitat türünün mevcudiyetine göre etkilerin mekansal kapsamı;
iii. ekosistemin etkilere karşı hassasiyeti/hassasiyeti;
iv. ekosistemin hasara karşı dayanıklılığı ve iyileşme hızı;
v. etkilerin ekosistem işlevlerinde neden olduğu bozulmanın derecesi; ve
vi. etkilenen habitat türünün mevcudiyetine göre etkilerin zamanlaması ve süresi. Ekosistemin hasara karşı dayanıklılığı ve iyileşme oranı;
vi. etkilerin neden olduğu ekosistem işlevlerindeki değişimin derecesi; ve türlerin yaşam döngülerinin bir veya daha fazla evresinde habitata ihtiyaç duydukları dönemle ilişkili olarak etkilerin zamanlaması ve süresi”²²³.*

Kılavuzlar ayrıca bir etkinin zamansal niteliğinin nasıl belirleneceği konusunda da rehberlik sağlamaktadır²²⁴. Balıkçılık faaliyetleri ile ilgili çevresel etki değerlendirmeleri, koruma ve yönetim önlemleri konusunda şeffaflığın sağlanması ve kamuoyunun bilgilendirilmesi için gerekli adımları ve prosedürleri detaylandırmaktadır. Devletlerin ve Bölgesel Balıkçılık Yönetim Organizasyonu, bu bilgileri kamuya açık hale getirerek çevresel yönetim ve koruma çalışmalarını daha şeffaf ve hesap verebilir hale getirmesi gerektiği belirtilmektedir. FAO’nun da bu bilgileri yıllık olarak toplaması ve kamuya sunması önerilmektedir.²²⁵ Bir alt-bölgesel veya bölgesel balıkçılık yönetim örgütleri mevcutsa, değerlendirmeleri gözden geçirecek ve söz konusu balıkçılık faaliyetlerinin deniz hassas

²²² ibid. pa. 17.

²²³ ibid. pa. 18.

²²⁴ ibid. pa. 19-20.

²²⁵ ibid. pa. 51-52.

alanları üzerinde önemli olumsuz etkileri olup olmayacağı ve hafifletici önlemlerin bu tür önemli olumsuz etkileri önleyip önleyemeyeceği konusunda değerlendirme ve tavsiye sağlayacak bir mekanizmanın geliştirilmesi gerekecektir²²⁶. Bu değerlendirmelerin amacı, derin deniz balık stoklarının uzun vadeli korunması ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak için koruma ve yönetim önlemlerinin benimsenmesine temel teşkil etmek ve hassas deniz ekosistemlerinin yeterli düzeyde korunmasını ve önlenmesini sağlamak olacaktır²²⁷. Kılavuzda devletlerin ve Bölgesel Balıkçılık Kurumları'nın balıkçılık faaliyetlerini, hassas deniz ekosistemlerinde veya diğer bölgelerde ortaya çıkabilecek önemli olumsuz etkileri önleyecek şekilde yönetmeleri gerektiği belirtilmektedir. Bu tür faaliyetler, belirlenen koruma önlemlerine uyulmadığı takdirde izin verilmemelidir. Bununla birlikte, belirli bir alanda hassas bir deniz ekosisteminin varlığının veya balıkçılık faaliyetlerinin bu ekosistemlere önemli zararlı etkilerde bulunma olasılığının belirlenmesinin imkansız olduğu durumlarda, balıkçılık faaliyetlerine sadece şu koşullar altında izin verilebilir: ihtiyati koruma ve yönetim önlemleri; hassas deniz ekosistemi bulguları için bir protokol; ve bilimsel araştırma, izleme ve sürekli veri toplama gibi belirsizliği azaltmaya yönelik önlemler uygulanmalıdır.²²⁸ Bu son paragraf tartışmalıdır çünkü bazıları hassas deniz ekosistemlerinin varlığı veya bir önemli zararlı etkilerin olma olasılığı konusunda kesinlik olmaması durumunda hiçbir balıkçılık faaliyetine izin verilmemesi gerektiğini savunmaktadır²²⁹. 2009 yılında Kılavuz İlkelerinin kabul edilmesinin hemen ardından BM Genel Kurulu, Bölgesel Balıkçılık Kurumunu ve devletleri *"(l)61/105 sayılı Kararının 83(a) paragrafında atıfta bulunulan değerlendirmeleri, Kılavuz İlkelerine uygun olarak yapmaya ve bu değerlendirmeler yapılana kadar gemilerin deniz tabanında avlanmasını engellemeye"* çalışmıştır²³⁰. Bununla birlikte, derin deniz balıkçılığı için ÇED'lerin yürütülmesine ilişkin gereklilikler oldukça ayrıntılı olmasına rağmen, bunların etkili bir şekilde uygulanmasına ilişkin endişeler devam etmektedir. Derin deniz balıkçılığını düzenlemekle görevli Bölgesel Balıkçılık Kurumunun yetkileri giderek daha fazla ulusal yetki alanı dışındaki alanları kapsıyor olsa da, Atlantik, Pasifik ve Arktik'teki alanlar, henüz bu tür araçlar tarafından kapsanmadığından, bu tamamlanmamış bir süreç olmaya devam etmektedir. Güney Okyanusu'nda, dip paragat balıkçılığı yapan tüm devletlerin ÇED sunmaları gerekecek ve

²²⁶ ibid. pa. 50.

²²⁷ ibid. pa. 70.

²²⁸ ibid. pa. 73-74.

²²⁹ Weaver, P.P.E. & vd. *The impact of deep-sea fisheries and implementation of the UNGA Resolutions 61/105 and 64/72. Report of an international scientific workshop*, National Oceanography Centre, Southampton, 2011, s.13.

²³⁰ BM Genel Kurulu'nun 8 Aralık 2006 tarihli ve 61/105 sayılı Kararı, "Sürdürülebilir balıkçılık" pa. 119 (a)

bu ÇED'ler, Antarktika Deniz Canlılarını Koruma Komisyonu (CCAMLR) ve bölgedeki balıkçılık yönetiminden sorumlu ilgili Bölgesel Balıkçılık Kurumu tarafından incelemeye tabi tutulacaktır.

Kuzey Pasifik'te, başlıca derin deniz balıkçılığı yapan devletler, bir dizi eksiklik ortaya koyan etki değerlendirmeleri gerçekleştirmiştir. Örneğin, Japonya'nın etki değerlendirme raporu, mercan ekosistemlerinin yapısı ve işlevi hakkındaki bilgi eksikliği nedeniyle dip balıkçılığının mercan ekosistemlerinin kırılganlığı üzerindeki etkisini değerlendirmenin zor olduğu sonucuna varmıştır (...)²³¹. ABD etki değerlendirme raporu da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Güney Pasifik'te, Güney Pasifik Bölgesel Balıkçılık Kurumu'nun yürürlüğe girmesinden önce kabul edilen bağlayıcı olmayan geçici tedbirler, devletleri dip balıkçılığı faaliyetleri için hassas deniz ekosistemleri üzerinde etki değerlendirmeleri yapmalarını talep etmektedir. Ancak şu ana kadar sadece Yeni Zelanda ve İspanya bu konuda bilgi sunmuştur²³². Hint Okyanusu'nda da, hiçbir ülke bir etki değerlendirmesi yayınlamamıştır²³³.

Genel olarak, hassas deniz ekosistemleri ve derin deniz balıkçılığı ile ilgili ÇED'lerin yürütülmesi bir dizi uygulama ve yönetim sorununa tabidir. Bunlar, derin deniz balıkçılığına ilişkin kararların uygulanmasını gözden geçirmek üzere 2011 yılında BM Genel Kurulu himayesinde düzenlenen bir çalıştay da dahil olmak üzere çeşitli raporlarda ve seminerlerde ayrıntılı olarak tartışılmıştır²³⁴. Çalıştaya hazırlık olarak BM Genel Sekreteri tarafından yayınlanan bir raporda *“önemli adımlar atılmış olsa da kararların uygulanmasında dengesizlikler olduğu ve daha fazla çabaya ihtiyaç duyulduğu”* belirtilmiştir²³⁵.

Bir deniz hassas alanlarında da neyin önemli bir olumsuz etki teşkil ettiğinin anlaşılması konusunda da tutarsızlık bulunabilir. Bu konuda Bölgesel Balıkçılık Kurumu ve

²³¹ ibid. Weaver, P.P.E. & vd. s. 14.

²³² ibid. Weaver, P.P.E. & vd. s. 11.

²³³ ibid. Weaver, P.P.E. & vd. s. 9.

²³⁴ Bkz Belge A/66/566, Çalıştay Moderatörünün Genel Kurul Başkanına gönderdiği 27 Ekim 2011 tarihli mektup, *"dip balıkçılığının hassas deniz ekosistemleri üzerindeki etkileri ve derin deniz balık stoklarının uzun vadeli sürdürülebilirliği karşısında sürdürülebilir balıkçılığa ilişkin 61/105 sayılı Kararın 80 ve 83-87. paragrafları ile 64/72 sayılı Kararın 117 ve 119-127. paragraflarının uygulanmasının görüşülmesi üzerine"*.

²³⁵ Bkz Belge A/66/307, 15 Ağustos 2011, BM Genel Sekreteri Raporu "61/105 sayılı Genel Kurul Kararının 80. ve 83-87. paragraflarına cevaben devletler ve bölgesel balıkçılık yönetim örgütleri ve düzenlemeleri tarafından kabul edilen tedbirler ve sürdürülebilir balıkçılığa ilişkin 64/72 sayılı Genel Kurul Kararının 113-117 ve 119-127. paragrafları,"

açık denizlerde balıkçılık yapan ülkeler arasında görüş farklılıkları vardır. Bu nedenden dolayı bölgelere bağlı olarak uygulamalarda farklılıklar görülmektedir. Buna ek olarak, etki değerlendirmelerinin odak noktası çoğunlukla balıkçılık faaliyetlerinin deniz ortamının kendisinden ziyade hasat edilen türlerin stokları veya bu hasat edilen türlerle ilişkili (veya bu türlere bağımlı) türler üzerindeki etkileridir. Bu da çoğu derin deniz türü üzerindeki etkinin değerlendirilmediği anlamına gelmektedir. 2011 BMGK çalıştay raporu “*balıkçılık faaliyetlerinin kümülatif etkilerinin etki değerlendirmelerinde yeterince dikkate alınmadığını öne sürmektedir*”²³⁶. Bölgesel Balıkçılık Kurumu içerisinde bu konudaki şeffaflık oldukça hassastır ve son yıllarda gelişmektedir, ancak bugüne kadar tüm Bölgesel Balıkçılık Kurumu akit tarafları tarafından gerçekleştirilen etki değerlendirmelerini yayınlamamıştır. Bu sebeple -*konu sadece Bölgesel Balıkçılık Kurumu değil, aynı zamanda ulusal yetki alanı dışındaki alanlarla ilgili konularda çalışan uluslararası kuruluşların büyük çoğunluğunda da ortak bir endişe kaynağıdır-* uygulama sorunu, esas olarak bayrak devletlerinin elinde olduğu için temelde çözülmemiştir. Yukarıda bahsi geçen çalıştayın sonuçları dikkate alındığında, BM Genel Kurulu’nun 2011 yılında balıkçılıkla ilgili yıllık kararında “*kaydedilen ilerlemeye rağmen, 61/105 ve 64/72 sayılı kararların ilgili paragraflarında öngörülen acil tedbirlerin her durumda tam olarak uygulanmadığını ve bu bağlamda, ihtiyatlı yaklaşım, ekosistem yaklaşımları ve uluslararası hukuka uygun olarak, bunların sürekli uygulanmasını güçlendirmek için Kılavuz İlkelerle tutarlı ilave tedbirlere ihtiyaç duyulduğunu*” kaydettiğini belirtmek gerekir. Bu bağlamda Karar, örgütleri ve devletleri:

“(a) dünya çapında şeffaflığa ve kapasite geliştirmeye katkıda bulunabileceğini kabul ederek, bu tür değerlendirmeleri kamuya açık hale getirmek amacıyla bireysel, toplu ve kümülatif etkileri dikkate almak için değerlendirmelerin yürütülmesine yönelik mevcut prosedürleri güçlendirmeye; (b) yeni bilgiler veya koşullar gerektirdiğinde değerlendirmelerin güncellenmesini ve mevcut olanların iyileştirilmesini sağlamak için prosedürler oluşturmaya; (c) değerlendirmeleri periyodik olarak değerlendirmek, gözden geçirmek ve revize etmek için prosedürler oluşturmaya” çağırmıştır. Mevcut en iyi bilimsel bilgi ve yönetim tedbirleri ve mevcut olanların iyileştirilmesi” talep etmektedir²³⁷.

²³⁶ Bkz. A/66/566, pa.9.

²³⁷ BM Genel Kurulu’nun 6 Aralık 2011 tarihli ve A/RES/66/68 sayılı kararı pa. 129

2.2.2. Derin Deniz Yatağı Madenciliği

Bölgedeki deniz yatağı madenciliği, dip balıkçılığı ile birlikte, deniz çevresine ciddi zarar verme potansiyeline sahip olduğu en iyi bilinen diğer insan faaliyetidir. Bölgedeki maden kaynakları henüz işletilmeye başlanmamıştır, zira devletler halen araştırma ve keşif aşamasındadır. Bu konu, açık deniz dip balıkçılığının aksine, BMDHS müzakereleri sırasında tartışılmıştır. BMDHS'nin 145. maddesine göre, *“deniz çevresinin bu tür faaliyetlerden kaynaklanabilecek zararlı etkilerden etkili bir şekilde korunmasını sağlamak için bu Sözleşme uyarınca Bölge'deki faaliyetlerle ilgili olarak gerekli tedbirler alınacaktır”*. Bu tedbirlerin kabul edilmesi Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi (bundan sonra ISA olarak anılacaktır) aracılığıyla yapılacaktır. Bölgedeki derin deniz yatağı madenciliği için ÇED yürütme yükümlülüğü ile ilgili olarak, bu husus BMDHS Bölüm XI Uygulama Anlaşmasında yeniden tanımlanmıştır; bu anlaşmaya göre *“bir çalışma planının onaylanması için yapılan her başvuruya, önerilen faaliyetlerin potansiyel çevresel etkilerinin bir değerlendirmesi ve ISA tarafından kabul edilen kurallar, yönetmelikler ve prosedürlere uygun olarak oşinografik araştırmalar ve çevresel mevcut durum çalışmaları programının bir açıklaması eşlik edecektir”*²³⁸. BMDHS'nin 165. maddesine göre, Bölgedeki faaliyetlerin çevresel etkilerine ilişkin değerlendirmeler ISA'nın Hukuki ve Teknik Komisyonu tarafından yapılacaktır²³⁹. ISA Hukuk ve Teknik Komisyonu, *“önemli kanıtların deniz çevresine ciddi zarar verme riski olduğunu gösterdiği belirli alanların yükleniciler veya şirket tarafından kullanım dışı bırakılması için ISA konseyine tavsiyelerde bulunmakla”* görevlidir²⁴⁰. Deniz yatağı madenleri için çalışmalarda da bulunan ISA, deniz dibi maden kaynaklarının aranması ve araştırılmasına ilişkin kapsamlı bir dizi kural, yönetmelik ve prosedür yayınlamıştır. 2000 yılında kabul edilen Bölgede Polimetallik Nodüllerin Aranması ve Araştırılması Yönetmeliği'nin 18. maddesi ile, 2010 yılında kabul edilen Bölgede Polimetallik Sülfürlerin Aranması ve Araştırılmasına İlişkin Yönetmelik'in 20. maddesi bu konudaki ÇED prosedürünü de belirlemektedir. Planlanan arama çalışmaları için onay almak amacıyla, başvuru sahiplerinin:

“(a) Önerilen araştırma programının genel bir tanımı ve takvimi, çevresel, teknik, ekonomik ve araştırma sırasında dikkate alınması gereken diğer uygun faktörlerle

²³⁸ BMDHS'nin XI. Bölümünün Uygulanmasına İlişkin Anlaşma, Ek. Bölüm 1, Madde 7.

²³⁹ BMDHS Madde 165 (2) (d): *“Komisyon:(...) (d) Bölge'deki faaliyetlerin çevresel sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler hazırlayacaktır”*.

²⁴⁰ BMDHS m. 165/2-l.

ilgili olarak önümüzdeki beş yıllık dönemde yapılacak çalışmalar gibi faaliyetler programı;

(b) Hukuk ve Teknik Komisyonun tavsiyeleri dikkate alınarak, bu yönetmelik ve kurum tarafından yayınlanan çevresel prosedürler ve kılavuzlar uyarınca, diğerlerinin yanı sıra biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkiler de dahil olmak üzere, önerilen arama faaliyetlerinin potansiyel çevresel etkilerinin değerlendirilmesini sağlayacak oşinografik ve çevresel temel çalışmalar programının bir açıklaması,

(c) önerilen arama faaliyetlerinin çevre üzerindeki potansiyel etkilerinin bir ön değerlendirmesi;

(d) Deniz ortamına olası etkilerin yanı sıra kirlilik ve diğer tehlikelerin önlenmesi, azaltılması ve kontrolü için önerilen önlemlerin bir tanımı,

(e) Konsey'in 13. düzenlemenin 1. paragrafına uygun olarak yapması gereken belirlemeyi yapabilmesi için gerekli veriler; ve

(f) Öngörülen yıllık harcamaların takvimi.²⁴¹ sunmaları gerekmektedir.

Bu bağlamda toplanan bilgiler daha sonra ISA Hukuk ve Teknik Komisyonu tarafından bölgede önerilen arama faaliyetlerinin hassas deniz ekosistemleri üzerinde ciddi olumsuz etkilerden kaçınacak şekilde yönetilmesini sağlamak için kullanılır. Aksi takdirde işletme izni verilmez²⁴². 2002 yılında, yüklenicilere Bölgede polimetallik nodül aramasından kaynaklanan potansiyel çevresel etkilerin değerlendirilmesinde rehberlik etmek üzere tavsiyeler yayımlanmıştır. Bölgedeki polimetallik sülfür aramalarından kaynaklanan potansiyel çevresel etkilerin değerlendirilmesini de içeren değiştirilmiş taslak tavsiyeler yakın zamanda hazırlanmış ve yorum için yüklenicilere dağıtılmıştır. Bu taslak tavsiyelerin değerlendirilmesi Komisyon'un bir sonraki oturumunda öncelikli olmuştur²⁴³. Buna ek olarak, ISA deniz yatağında gerçekleştirilecek arama faaliyetleri için standart bir sözleşme

²⁴¹ Bkz. International Seabed Authority, *Decision of the Assembly of the International Seabed Authority relating to the regulations on prospecting and exploration for polymetallic sulphides in the Area*. ISBA/16/A/12/Rev.1 m. 20/1.

²⁴² Bkz., Bölgede Polimetallik Sülfürlerin Aranması ve Araştırılmasına İlişkin Yönetmelik, Yönetmelik 33 (4): "Komisyon, yönetmelik 20 uyarınca sağlanan bilgiler de dahil olmak üzere mevcut en iyi bilimsel ve teknik bilgilere dayanarak, Bölgede önerilen arama faaliyetlerinin hassas deniz ekosistemleri, özellikle de hidrotermal bacalar üzerinde ciddi zararlı etkilere neden olup olmayacağını belirlemek ve önerilen bazı arama faaliyetlerinin hassas deniz ekosistemleri üzerinde ciddi zararlı etkilere neden olacağını belirlenmesi halinde, bu tür faaliyetlerin bu tür etkileri önleyecek şekilde yönetilmesini veya devam etmesine izin verilmemesini sağlamak için prosedürler geliştirecek ve uygulayacaktır."

²⁴³ Bkz. 20 Temmuz 2012 tarihli ISBA/18/C/20, Hukuk ve Teknik Komisyon Başkanının Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesinin on sekizinci oturumu sırasında Komisyonun çalışmalarına ilişkin Özet Raporu, pa. 22-23.

yayınlanmıştır²⁴⁴. Bu maddelerin 5. bölümü ÇED’e ayrılmıştır. Bunun içinde;

“(a) arama çalışmalarının önceki aşamalarında toplanan mevcut meteorolojik, oşinografik ve çevresel veriler temelinde hazırlanan ve madencilik çalışmalarının olası etkilerinin değerlendirilebileceği çevresel bir temel oluşturmak için kullanılacak verileri içeren sahadaki çevresel etkilere ilişkin bir beyan; (b) önerilen çıkarma tesisleri denemelerinin deniz çevresi üzerindeki etkilerinin bir değerlendirmesi; (c) önerilen çıkarma denemeleri sırasında kullanılacak ekipmanın deniz çevresi üzerindeki etkilerini belirlemek için bir izleme programı önerisi”²⁴⁵ “ bulunmaktadır.

2012 yılında ISA, Pasifik’te yer alan ve polimetallik nodüller açısından zengin bir bölge olan Clarion-Clipperton Bölgesi için bir çevre yönetim planını onaylamıştır. Bu plan kapsamında şimdiye kadar sekiz arama ruhsatı verilmiştir²⁴⁶. Bu planın yol gösterici ilkelerinden biri “çevre üzerinde önemli olumsuz etkileri olması muhtemel faaliyetlerin önceden değerlendirilmesidir”²⁴⁷. Bu bağlamda, bölge çapındaki planın operasyonel hedefleri

“(a) bölge için düzenli olarak güncellenen bir temel çevresel veri tabanı oluşturmak; (b) madencilik teklifleri temelinde gerektiğinde kümülatif çevresel etki değerlendirmeleri yapmak; (c) Clarion-Clipperton bölgesi için madencilik teknolojilerindeki teknik ilerlemelerin yarattığı çevresel riskleri göz önünde bulundurmaktır”²⁴⁸.

Bu operasyonel hedefler üç benzer yönetim hedefiyle (ÇED’lerden bilgi toplanması; madencilik ve diğer insan faaliyetlerinin kümülatif etkilerinin değerlendirilmesi; yeni ve gelişen teknolojiler hakkında bilgi alışverişi) tamamlanmaktadır²⁴⁹. Buna ek olarak plan, Otorite Sekreteryaasının bu alandaki madencilik için kümülatif etki değerlendirmesini

²⁴⁴ Bkz. ISA, *Contract for Exploration – Public Information Template*, Annex IV. ACM/2019/3. https://www.isa.org.jm/wp-content/uploads/2022/10/Public-information-on-contracts-COMRA_CFC.pdf Erişim tarihi: 13.03.2024.

²⁴⁵ ISA, *Contract for Exploration – Public Information Template*, Ek IV madde 5.

²⁴⁶ Bkz. 26 Temmuz 2012 tarihli ISBA/18/C/22 sayılı belge ve 13 Temmuz 2011 tarihli ISBA/17/LTC/7, sayılı belge *Clarion-Clipperton bölgesi için çevre yönetim planı*.

²⁴⁷ ibid. pa. 13-d.

²⁴⁸ ibid. pa. 37.

²⁴⁹ ibid. pa. 40.

tamamlamasını öngörmektedir. Örneğin;

“(a) Clarion-Clipperton Bölgesindeki çoklu madencilik faaliyetlerinin bentik ve su sütunu ekosistemleri üzerindeki potansiyel etkilerinin değerlendirilmesi; (b) Clarion-Clipperton Bölgesindeki çoklu madencilik faaliyetlerinin bölgedeki polimetallik nodül yataklarından çıkarılabilecek nikel, bakır, kobalt ve diğer metallere yönelik diğer madencilik faaliyetleri üzerindeki potansiyel etkilerinin değerlendirilmesi”²⁵⁰, bunlardan bir kaçıdır.

Bu hükümler üç yıllık bir başlangıç dönemi için yürürlüğe girmiştir. Bölgedeki deniz yatağı madenciliği faaliyetleriyle ilgili olarak gündeme gelen konular, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi’nin bölgedeki faaliyetlerle ilgili olarak kişi ve kuruluşlara sponsorluk yapan devletlerin sorumluluk ve yükümlülüklerine ilişkin bir danışma görüşünü kabul etmesine yol açmıştır; bu görüşte *“çevresel etki değerlendirmesi yapma yükümlülüğünün BMDHS kapsamında doğrudan bir yükümlülük ve uluslararası teamül hukuku kapsamında genel bir yükümlülük olduğu”* vurgulanmaktadır.

2.2.3. Atıkların Düzenli Depolanması

Atıkların ve Diğer Maddelerin Boşaltılması Yoluyla Denizlerin Kirlenmesinin Önlenmesine Dair Sözleşmesi’nin (kısaltılmış haliyle Londra Sözleşmesi’72) 210. maddesine göre, *“devletler, deniz çevresini atıkların boşaltılması yoluyla kirlenmesini önlemek, azaltmak ve kontrol etmek için kanun ve yönetmelikleri kabul edecektir”*. Diğer organların bu konudaki yetkilerini tanıyan maddeye göre, *“(devletler), özellikle yetkili uluslararası örgütler veya diplomatik bir konferans aracılığıyla hareket ederek, bu tür kirliliği önlemek, azaltmak ve kontrol etmek için küresel ve bölgesel nitelikte kurallar ve standartlar ile tavsiye edilen uygulamalar ve usuller oluşturmaya çalışacaklardır(...) Ulusal kanunlar, yönetmelikler ve tedbirler bu tür kirliliğin önlenmesi, azaltılması ve kontrolünde küresel kurallar ve standartlardan daha az etkili olmayacaktır.”* Atıkların denize boşaltılması konusunda, küresel kurallar ve standartlar 1972 tarihli Londra Sözleşmesi (LC) ve 1996 tarihli Protokolü çerçevesinde belirlenmektedir. Londra Sözleşmesi’nin coğrafi kapsamı devletlerin iç suları dışındaki tüm deniz sularını kapsamaktadır²⁵¹. Bu nedenle

²⁵⁰ ibid. pa. 51.

²⁵¹ Londra Sözleşmesi m. 3.

sözleşme ulusal yetki alanı dışındaki alanlar için de geçerlidir. Ancak, “*derin deniz yatağı maden kaynaklarının açık denizde araştırılması, işletilmesi ve ilgili işlemlerinden doğrudan elde edilen veya bunlarla ilişkili atıkların veya diğer maddelerin bertarafı*” ISA tarafından oluşturulan başka bir rejim kapsamında olduğu için, “*atıkların veya diğer maddelerin bertarafı bu Sözleşme hükümlerinin kapsamına girmeyecektir*”²⁵². Londra Sözleşmesi, atıkların ve diğer zararlı maddelerin denize boşaltılmasını düzenlemek için bir “*listeleme sistemi*” oluşturmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında Sözleşmenin Ek I’inde listelenen atıkların veya diğer maddelerin dökülmesini yasaklayan ancak Sözleşmenin Ek II’inde listelenen atıkların veya diğer maddelerin dökülmesini belirli şartlar altında yasaklayan bir “*listeleme sistemi*” bulunmaktadır²⁵³. Bu Sözleşme’nin IV (2) Maddesine göre; “*izinler ancak, boşaltma sahasının özelliklerine ilişkin ön çalışmalar da dahil olmak üzere, Ek III’te listelenen tüm faktörlerin dikkatli bir şekilde değerlendirilmesinden sonra verilecektir*”. Malzemelerin denize dökülmesi için bir izin verilmesi olasılığı değerlendirilirken dikkate alınan özelliklerden bazıları şunlardır:

(i) boşaltma konu olan maddenin özellikleri ve bileşimi için yeterli bilimsel dayanağın bulunduğu hallerde, deniz yaşamı ve insan sağlığı üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi de dahil olmak üzere, maddenin özellikleri ve bileşimi; (ii) boşaltma sahasının özellikleri ve boşaltma yöntemi; (iii) tesisler ve altyapı, deniz yaşamı ve denizlerin diğer kullanımları üzerindeki olası etkiler gibi genel hususlar ve koşulların yanı sıra “*karada alternatif arıtma, bertaraf veya imha yöntemlerinin veya maddenin denize boşaltılması için daha az zararlı maddelere dönüştürülmesine yönelik arıtma yöntemlerinin pratikte mevcut olup olmadığı*”²⁵⁴.

Ön değerlendirmelerin ardından izinler her bir akit taraf tarafından belirlenen ulusal bir makam tarafından verilir. 1996 yılında Londra Sözleşmesine taraf devletler “*sözleşmeyi modernize etmek ve zamanı geldiğinde değiştirmek amacıyla*” bir protokol kabul etmişlerdir. Londra Protokolü olarak bilinen bu protokol, “*ihtiyatlı yaklaşım*” ve “*kirleten öder*” ilkesini getirmektedir. Londra Sözleşmesi ve bu sözleşmenin 1996 yılında kabul edilen Protokolü, denize atıkların ve diğer zararlı maddelerin boşaltılmasını düzenlemek için yukarıda da bahsettiğimiz üzere bir listeleme sistemi oluşturmaktadır. Bu sistem, hangi atıkların denize

²⁵² ibid. m.3/1-b-c..

²⁵³ ibid. m. 4/1.

²⁵⁴ Londra Sözleşmesi 1972 Ek III.

boşaltılmasının yasak olduğunu ve hangi atıkların boşaltılması için belirli şartlar altında izin alınması gerektiğini belirlemektedir. Bu nedenle Protokolün Ek II'si, değerlendirme prosedürünü ve temel gereklilikleri detaylandırmaktadır. Şöyle ki:

- “a) düzenli depolamaya alternatiflerin değerlendirilmesi;*
- b) atık yönetimi seçeneklerinin incelenmesi (geri dönüşüm tesisleri dışında yeniden kullanım, tehlikeli bileşenlerin imhası, tehlikeli bileşenleri azaltmak veya ortadan kaldırmak için arıtma ve düzenli depolama durumunda arazide bertaraf.*
- c) atıkların ayrıntılı tanımı ve özellikleri;*
- d) insan sağlığı ve deniz çevresi üzerindeki potansiyel etkileri temelinde bu tür atıkların ve onları oluşturan unsurların tespit edilmesi için bir mekanizma sağlamak üzere ulusal düzeyde bir eylem listesinin geliştirilmesi;*
- e) bir boşaltma sahasının seçilmesi için gerekli bilgiler;*
- f) potansiyel etkilerin değerlendirilmesi;*
- g) izleme ve takip;*
- h) izleme programlarının sonuçlarını dikkate alarak düzenli aralıklarla gözden geçirme yükümlülüğü de dahil olmak üzere izin koşulları²⁵⁵.”*

Akit taraflar, Londra Protokolünün ekinde yer alan tüm atıklar için genel ve özel kılavuzlar geliştirmiştir. Böylelikle 1972 Londra Sözleşmesi ile 1996 Londra Protokolü arasında bir “tersine listeleme” bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle “Tersine Listeleme Sistemi” şu şekilde ifade edilebilir:

Ek I: Bu ekte, denize boşaltılması kesinlikle yasak olan atıklar ve maddeler listelenir. Bu tür atıkların denize boşaltılmasına hiçbir şekilde izin verilmez.

Ek II: Bu ekte ise, belirli şartlar altında denize boşaltılmasına izin verilebilecek atıklar ve maddeler listelenir. Bu tür atıkların denize boşaltılabilmesi için önceden izin alınması gerekmektedir.

2.2.4. Okyanus Gübrelenmesi

İklim değişikliği konusu giderek daha ciddi bir hal aldıkça, dünyanın iklim sistemine kasıtlı bir insan müdahalesi olan jeo-mühendislik kullanımına olan ilgi de artmaktadır. Jeo-

²⁵⁵ Londra Protokolü 1996 Ek II.

mühendislik, iklim değışikliğı tehdidini hafifletebilecek potansiyel bir çözüm olarak görölmektedir. Okyanus gübrelemesi bu şemsiye altında sınıflandırılan faaliyetlerden biridir ve “okyanuslardaki birincil üretkenliğı teşvik etmek amacıyla insanlar tarafından üstlenilen herhangi bir faaliyet” olarak tanımlanmıştır²⁵⁶. 2000’li yılların başlarında, büyük ölçekli okyanus gübreleme faaliyetlerinin kontrolsüz şekilde yayılması konusunda uluslararası endişeler artmıştır. Bu endişeler, CBD tarafından sözleşmecilerle taraflara “ihtiyatlı yaklaşımı” benimsemelerini talep eden bir kararın kabul edilmesine yol açmıştır.²⁵⁷ Kararda ayrıca Londra Sözleşmesi ve Protokolünün yetkisi tanınmış ve “Londra Sözleşmesi kararına uygun olarak hareket edilmesi” çağrısında bulunulmuştur²⁵⁸. Okyanus gübrelemesi konusu 2007 yılından bu yana Londra Sözleşmesi’72/Londra Protokolü’96 taraflarının toplantılarında ele alınmaktadır. Londra Sözleşmesi kapsamında oluşturulan bilimsel grup, bu faaliyetlerin Londra Sözleşmesi’72/Londra Protokolü’96’nın hedefleri doğrultusunda dikkatle değerlendirilmesini tavsiye eden bir “CO2 Tutulması için Okyanus Gübrelemesine İlişkin Endişe Beyanı”nı yayınlamıştır²⁵⁹. 2008 yılında, Londra Sözleşmesi’72/Londra Protokolü’96’nın akit tarafları, bu araçların kapsamının okyanus gübreleme faaliyetlerini de içerdığı ve meşru bilimsel araştırmalardan farklı olarak bu tür faaliyetlere izin verilmemesi gerektiğı konusunda mutabık kalmışlardır²⁶⁰. Okyanus gübreleme faaliyetleri, meşru bilimsel araştırmalar için Londra Sözleşmesi Madde III.1 (b) (ii) ve Londra Protokolü Madde III.1 (c) (i) gerekliliklerini karşılamadığı takdirde, bu faaliyetler, denize atık madde bırakma olarak kabul edilir. Bu durum, Londra Protokolü’nün 1.4.2 maddesine aykırıdır ve bu nedenle herhangi bir muafiyete izin verilemez. Bu nedenle, 2008 Kararı, okyanus gübrelemesine ilişkin meşru bilimsel araştırmayı, “Londra Sözleşmesi’72/Londra Protokolü’96’nın amaçlarına aykırı olmamak kaydıyla, materyallerin sadece bertaraf dışında bir amaçla yerleştirilmesi” olarak değerlendirmektedir²⁶¹. Bu nedenle, değerlendirme çerçevesinde onaylanan koşulları karşılaması kaydıyla izin verilebilir. 2010 yılında, bu değerlendirme çerçevesi kabul edilmiş olup, ilk amacı önerilen faaliyetlerin

²⁵⁶ Okyanus gübrelemesinin düzenlenmesine ilişkin LC-LP.1 sayılı Karar, 31 Ekim 2008 tarihinde kabul edilmiştir, pa. 2.

²⁵⁷ CBD-COP/9/16, Biyoçeşitlilik ve İklim Değişikliği Hakkında Karar pa. (C) (4).

²⁵⁸ ibid. pa. (C) (2), CBD, okyanus gübrelemesine ilişkin endişelerini ve Londra Sözleşmesi ve Protokolünün okyanus gübrelemesinin önlenmesindeki rolünü kabul ettiğini bir kez daha yinelemiştir.

²⁵⁹ 13 Temmuz 2007 tarihli LC-LP.1 / Circ.14, “CO2 tutulması için okyanus gübrelemesine ilişkin endişe beyanı”.

²⁶⁰ 31 Ekim 2008 tarihinde kabul edilen Okyanus Gübrelemesinin düzenlenmesine ilişkin LC-LP.1 (2008) sayılı Karar.

²⁶¹ Londra Sözleşmesi Madde 3 (b) (ii) ve Londra Protokolü Madde 1 (4) (2) (2): “Damping, (...): LC/LP’nin amaçlarına aykırı olmamak kaydıyla, maddenin salt elden çıkarma dışında bir amaçla yerleştirilmesini içermez”.

*Londra Sözleşmesi '72/Londra Protokolü '96'nın hedeflerine aykırı olmayan meşru bilimsel araştırmaları temsil edip etmediklerini belirlemek üzere vaka bazında değerlendirilmesi için bir araç sağlamaktır*²⁶². Değerlendirme prosedürünün kendisi iki bölüme ayrılmıştır:

- (I) *okyanus gübrelemesine ilişkin bilimsel araştırma ile ilgili önerilen faaliyetin meşru olup olmadığını belirlemek için ilk değerlendirme,*
- (II) *önerilen faaliyetin Londra Sözleşmesi '72 ve Londra Protokolü '96'nın hedeflerine aykırı olup olmadığını belirlemek için ikinci bir çevresel değerlendirme.*

Çevresel değerlendirme yapılırken; problem formülasyonu, saha seçimi, maruziyet değerlendirmesi, etki değerlendirmesi, risk karakterizasyonu ve ris yönetimi gibi birkaç adım takip edilmelidir. Saha seçimi ile ilgili olarak, çerçeve balıkçılık, gemicilik, mühendislik kullanımları, özel ilgi alanları ve denizin değeri ve geleneksel kullanımları gibi denizin diğer kullanımlarına yakınlığı dikkate alır. Su ürünleri yetiştiriciliği, açık deniz petrol ve gaz arama ve diğer gübreleme faaliyetleri gibi diğer faaliyetlerden kaynaklanan kümülatif etkiler de risk tanımlama aşamasında öngörülmelidir. Risk yönetimi aşamasında, akit taraflar ayrıca “*akit taraflar tarafından konulan koşulların yerine getirildiğini doğrulamak - uygunluk izleme - ve önerilen faaliyetin değerlendirilmesi sırasında yapılan varsayımların çevre ve insan sağlığını korumak için doğru ve yeterli olduğunu doğrulamak - etki izleme*” için bir izleme planı geliştirmelidir. *Londra Sözleşmesi '72/Londra Protokolü '96'nın Kararları ve müteakip değerlendirme çerçevesi yasal olarak bağlayıcı değildir ve Londra Sözleşmesi '72/Londra Protokolü '96'nın içinde bunun okyanus gübrelemesini ele almak için en uygun yol olup olmadığı ve diğerlerinin daha uygun olup olmadığı konusunda hala bir tartışma vardır. Jeo-mühendislik faaliyetleri de devam eden tartışmalara dahil edilmelidir. Bu bağlamda, Londra Sözleşmesi '72/Londra Protokolü '96'nın tarafları tarafından, protokol ve eklerinde değişikliklerin kabul edilmesi veya yorumlayıcı bir karar alınması da dahil olmak üzere çeşitli seçenekler değerlendirilmektedir. Londra Protokolünün değiştirilmesi ve yasal olarak bağlayıcı eklerin geliştirilmesi, yasadışı jeo-mühendislik faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin uluslararası düzeyde giderek daha fazla sesin endişelerini dile getirmesi nedeniyle daha katı değerlendirme çerçevelerinin geliştirilmesine olanak sağlayabilir.*

²⁶² Bkz. Karar LC-LP.2, Okyanus Gübrelemesine İlişkin Bilimsel Araştırma İçin Değerlendirme Çerçevesi, 14 Ekim 2010 tarihinde kabul edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSAL YETKİ ALANI DIŞINDAKİ ALANLARDA DENİZ KORUMA ALANLARI VE DENİZ GENETİK KAYNAKLARI

“Deniz koruma alanı”nın evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur, ancak farklı kurum ve kuruluşlar kendi tanımlarını geliştirmişlerdir. Uluslararası düzeyde, CBD 2. maddesinde “korunan alan”ı geniş bir şekilde tanımlamakta ve belirli koruma hedeflerine ulaşmak için belirlenmiş veya düzenlenmiş; yönetilen coğrafi olarak tanımlanmış bir alan olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, CBD deniz koruma alanlarının tanımını vermemektedir. Taraflar Konferansı tarafından 2004 yılında kabul edilen VII/5 sayılı karar, Deniz ve Kıyı Koruma Alanları Teknik Uzmanlar Ad Hoc Grubu’nun (Ad-Hoc Grubu) 2003 tarihli raporunda verdiği tanıma atıfta bulunmaktadır²⁶³. Söz konusu tanım deniz koruma alanları;

“bir deniz ortamının içinde veya bitişiğinde bulunan, üstündeki sular ve bunlarla ilişkili flora ve fauna ile tarihi ve kültürel özelliklerle birlikte, kanunla veya gelenek de dahil olmak üzere diğer etkili yollarla ayrılmış ve etkisi deniz veya kıyı biyolojik çeşitliliğinin çevresindeki alanlardan daha yüksek bir koruma seviyesine sahip olan herhangi bir alan”²⁶⁴ olarak tanımlamaktadır.

Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) ise başka bir tanım önermektedir; buna göre bir deniz koruma alanları:

“üzerindeki su ve ilgili flora, fauna, tarihi ve kültürel özelliklerle birlikte, içerdği çevrenin tamamını veya bir kısmını korumak için kanunla veya diğer etkili yollarla ayrılmış herhangi bir gelgit arası veya gelgit altı arazi alanı,”²⁶⁵ olarak tanımlanmalıdır.

Yakın zamanda IUCN tarafından Dünya Korunan Alanlar Komisyonu çerçevesinde bir başka “rafine ve gözden geçirilmiş” tanım formüle edilmiştir. Hem deniz koruma alanları hem de karasal koruma alanları için geçerli olan bu tanım şu şekildedir:

²⁶³ Bkz. Belge UNEP/CBD/SBSTA/8/INF/7

²⁶⁴ ibid.

²⁶⁵ IUCN. IUCN Genel Kurul Kararı 17.38 (1994 yılında 19.46 sayılı Karar ile onaylanmıştır).

“Bir deniz koruma alanı, doğanın ve ekosistem hizmetlerinin ve ilgili kültürel değerlerin uzun vadeli korunmasını sağlamak için yasal veya diğer etkili yollarla tanınan, tahsis edilen ve yönetilen, açıkça tanımlanmış bir coğrafi alandır.”²⁶⁶

Deniz koruma alanlarında koruma düzeyi, korunacak alan üzerinde uygulanan baskılara ve koruma ihtiyaçlarına bağlı olarak değişebilir. Buna göre, bazı deniz koruma alanları balıkçılığın yasak olduğu alanlarla birlikte tamamen veya kısmen deniz rezervleri olabilirken, diğerlerinde balıkçılık veya turizm gibi belirli faaliyetler düzenlenir ve yasaklanmaz. Bu durum, deniz koruma alanı tanımlarının geniş ve çeşitli olmasını sonucunu doğurmaktadır. Buradaki temel amaç, deniz koruma alanlarının;

“bir ya da daha fazla insan faaliyetinin [...] bir ya da daha fazla hedef için [...] bir ya da daha fazla önlemlerle [...] daha sıkı bir şekilde düzenlenmesi nedeniyle çevre alanlara kıyasla özel bir statüye sahip olacaktır.”²⁶⁷

Bazı uluslararası ve bölgesel kuruluşlar halihazırda ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda *sektörel deniz koruma alanları* diğer bir ifadeyle *alan bazlı yönetim araçları* olarak adlandırılabilir. Bu duruma örnek olarak; *Özel Duyarlı Deniz Alanları (PSSA) ile Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO), balina koruma alanları ile Uluslararası Balina Avcılığı Komisyonu (IWC), özel çevre koruma bölgeleriyle, Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi (ISA)*, verilebilir. Bu bağlamda, Bölgesel Balıkçılık Yönetim Organizasyonu tarafından ulusal yetki alanı dışındaki bölgelerde kabul edilen balıkçılık yönetim tedbirlerinin “deniz koruma alanı” olarak kabul edilip edilmeyeceği sorusu gündeme gelmiştir²⁶⁸. Bu sorunun ortaya çıkmasındaki en önemli etken, bu alanların “deniz koruma alanı” olarak tanınmasının kendi amaçlarına bağlı olmasıdır. Sonuçta bu alanlar, balık stoklarını korumayı, genetik kaynaklara zarar vermemeyi ve sürdürülebilir

²⁶⁶ Nigel Dudley, *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*, IUCN, Switzerland, 2008, s.8. <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/pag-021.pdf> Erişim Tarihi: 11/05/2024.

²⁶⁷ Erik J. Molenaar ve Alex G. Oude Elferink, “Marine protected areas in areas beyond national jurisdiction: The pioneering efforts under the OSPAR Convention”, *Utrecht Law Review*, cilt 5, Sayı 1, s. 2.

²⁶⁸ Aslında, konu ulusal yetki alanlarının ötesindeki biyolojik çeşitlilik Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubu 2010 toplantısında tartışılmış ve “yumurtlama stoklarının korunması ve belirli alanlar için avlanma veya balıkçılık limitlerinin belirlenmesi gibi balıkçılık yönetim tedbirlerinin bir tür deniz koruma alanı olarak değerlendirilebileceği” düşünülmüştür (17 Mart 2010 tarihli UN Doc/A/65/68, s. 13). Bu husus, balıkçılığın kapatılması veya rezervleri konusu ele alındığında özellikle önem arz etmektedir: Bkz. Erik J. Molenaar ve Alex G. Oude Elferink, “ibid. s. 7: “ABNJ ile ilgili olarak, birçok bölgesel balıkçılık yönetim organizasyonu, yılın tamamı veya bir kısmı için tüm veya belirli balıkçılık faaliyetlerinin yasaklandığı “kapalı alanlar” şeklinde DKA’ları benimsemiştir.”

kullanımını sağlamayı amaçlamaktadır. Balıkçılık yönetim tedbirleri kapsamında ele alınan bu alanların yönetim hedefleri, deniz koruma alanlarının oluşturulma amaçları ile örtüşmektedir.

Uluslararası toplum, okyanusların büyük bir bölümünü kapsayan bir “deniz koruma alanları ağı” kurmayı taahhüt etmiştir. 2002 yılında, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde böyle bir ağın oluşturulması tartışılmıştır. Johannesburg Uygulama Planı’nın 32. maddesini (c) bendi devletlere;

“uluslararası hukuka uygun olarak ve bilimsel bilgilere dayanarak, 2012’den önce ağların kurulması, üreme ve yavrulama dönemlerini ve alanlarını korumak için yılın belirli zamanlarında alanların kapatılması da dahil olmak üzere deniz koruma alanları” oluşturmaları çağrısında bulunmaktadır.²⁶⁹

Elbette burada deniz koruma alanları ile balıkçılığa kapalı alanlar arasında bir ayrımın yapıldığına dikkat edilmelidir. CBD’ye göre, 2010 yılı itibariyle okyanusların sadece %1’i deniz koruma alanı olarak ilan edilmişti. Bunların büyük çoğunluğu ulusal yetki alanındaki bölgelerdeydi²⁷⁰. Açıkça görüldüğü üzere, son tarihi 2012 olan taahhüt, devletler tarafından karşılanmayacaktı. Bu nedenle 2010 yılında CBD Taraflar Konferansı’nda devletler, okyanusların %10’unu kapsayan bir deniz koruma alanları ağının kurulması için son tarihin 2012’den 2020’ye uzatılmasına karar verdi²⁷¹. Mevcut durumda, 2020 yılında gerçekleşen Covid-19 küresel pandemisinin etkisiyle bu hedeflerin başarısızlığa uğradığı söylenebilir. Bu bağlamda, deniz koruma alanlarına ilişkin verileri kamuoyuyla paylaşma ve bilgilendirme görevini üstlenen “*Protected Planet*” kuruluşu, 2020 yılı itibarıyla Covid-19 pandemisi nedeniyle herhangi bir veri yayımlamamıştır. Deniz koruma alanları ağına dair 2020 yılında paylaşılması gereken veriler, 2024 yılında “*Protected Planet*” web sitesinde yayınlanmıştır. Açıklanan verilere göre, 2012’den 2020’ye uzatılan hedeflerin gerçekleştirilemediğini ve dört yıllık bir gecikme yaşanmasına rağmen, 1 Kasım 2024 tarihi

²⁶⁹ Johannesburg Uygulama Planı (UN Doc. A/CONF.199/20, 4 Eylül 2002), Karar II, Ek. 32 (c).

²⁷⁰ CBD COP 10 Deniz ve Kıyı Biyolojik Çeşitliliğine ilişkin X / 29 sayılı Karar, § 4: "son birkaç yıldaki çabalara rağmen, okyanus yüzeyinin yüzde 1’inden biraz fazlası koruma alanı olarak belirlenmiştir".

²⁷¹ CBD COP 10 Karar X / 2, Biyoçeşitlilik Stratejik Planı 2011-2020 ve Aichi Biyoçeşitlilik Hedefleri, hedef 11: “2020 yılına kadar, karasal ve iç su alanlarının en az yüzde 17’si ve deniz ve kıyı alanlarının yüzde 10’u, özellikle biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri için özel öneme sahip olanlar, etkin ve adil bir şekilde yönetilen, ekolojik olarak temsili ve iyi bağlantılı korunan alan sistemleri ve diğer etkin alan tabanlı koruma önlemleri yoluyla korunur ve daha geniş kara ve deniz peyzajlarına entegre edilir.”

itibarıyla deniz koruma alanları ağının okyanusların yalnızca %8,33'ünü kapsadığını ortaya koymaktadır.²⁷²

3.1 Küresel Düzeyde Deniz Koruma Alanları

Ulusal yetki alanı dışındaki deniz koruma alanları konusunda sektörel yaklaşımlar getirebilecek birçok organizasyon olmasına rağmen, bu alandaki etki mekanizmalarının çokluğu, kapsamlı bir koordinasyonu zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, konunun ele alındığı üç ana küresel forum öne çıkmaktadır: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD). Bu aktörlerin çabaları sonucunda, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı amacıyla BBNJ Anlaşması hazırlanmıştır.

3.1.1 Birleşmiş Milletler

Yukarıda belirtildiği gibi, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS), deniz koruma alanlarının oluşturulması dahil olmak üzere okyanus ve denizlerdeki tüm faaliyetler için kapsamlı bir yasal çerçeve olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, sadece Rusya ve Venezuela gibi birkaç devlet BMDHS'nin bu rolünü sorgulamış ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD) kapsamında gerçekleştirilecek faaliyetlerin düzenlenmesini tercih etmişlerdir. BMDHS'nin 192. maddesi, devletlerin deniz çevresini koruma ve muhafaza etme konusunda genel bir yükümlülüğü olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, nadir ve kırılgan ekosistemlerin ve tehlike altındaki habitatların korunması ve muhafaza edilmesine ilişkin 194/5 maddesi ile devletler arasında işbirliğine ilişkin 197. madde, açık denizlerde deniz koruma alanlarının oluşturulması için yasal bir dayanak sağlamaktadır. Pratik anlamda, BMDHS'nin ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz koruma alanlarının oluşturulmasından açıkça bahsetmemesine rağmen (*BMDHS kabul edildiğinde bu konu henüz gündeme gelmemiştir*), bu anlaşma deniz koruma alanlarının oluşturulmasını yasaklamamakta ve yukarıda belirtilen maddeler bu tür faaliyetler için yasal dayanak oluşturmaktadır. Bununla birlikte Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi (ISA), BMDHS kapsamında kurulmuş ve çevre koruma konusunda belirli yetkilere sahip bir kuruluştur. BMDHS'nin 145. maddesine göre, ISA, deniz çevresinin etkin korunmasını ve doğal

²⁷² Bkz. Protected Planet sitesinde yer alan verilere göre, dünya okyanuslarının %8,33'ü deniz koruma alanları ile kaplıdır. Bu veriler, toplamda 18.199 deniz koruma alanı ağını kapsayarak 29.028.224 kilometrekarelik bir okyanus yüzeyinin koruma altına alındığını göstermektedir.; Protected Planet, "Marine Protected Areas", <https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/marine-protected-areas> Erişim Tarihi: 01.11.2024.

kaynakların muhafazasını sağlamak amacıyla kurallar, düzenlemeler ve prosedürler oluşturmakla yükümlüdür. Bu doğrultuda, ISA, koruma amaçlı referans bölgeler ve referans alanlar oluşturabilir. Ayrıca, ISA, polimetallik sülfürler ve kobalt bakımından zengin kabuklar için arama ve keşif faaliyetlerine ilişkin yeni düzenlemeler kapsamında ve polimetallik nodüller için arama ve keşif yönetmelikleri uyarınca deniz dibi madencilik faaliyetlerini sınırlandırabilir²⁷³. Bu yetkiler doğrultusunda, bazı uzmanlar, ISA'nın yetkisinin, deniz koruma alanlarının oluşturulması da dahil olmak üzere, ulusal yetki alanı dışındaki alanlardaki tüm kaynakların korunmasını kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu genişlemenin gerçekleştirilmesi için ek bir uluslararası anlaşmanın kabul edilmesi gerekecektir. Bu görüş, çeşitli platformlarda dile getirilmiştir. CBD - Bilimsel, Teknik ve Teknolojik Danışma Yardımcı Organı (SBSTA), 2003 yılında gerçekleştirdiği bir çalışmada, ISA'nın görev alanının genişletilmesinin belirli şartları yerine getirmeyi gerektirdiğini vurgulamıştır. BMDHS'nin 312. maddesi bu amaç için uygulanabilir olduğundan, BMDHS'nin değiştirilmesi gerekmektedir. Ancak aynı amaca, alanın canlı kaynaklarının yönetimini Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesinin yetki alanına ekleyen bir protokol veya uygulama anlaşması kabul edilerek de ulaşılabilir. Olası bir alternatif, taraf devletlerin BMDHS'nin “*kaynakların*” gerekli tüm değişikliklerle birlikte canlı kaynakları da içerecek şekilde yorumlanacağını belirten “*mutabık kalınan bir yorumunu*” kabul etmeleri olabilir²⁷⁴. Dolayısıyla, bugün itibarıyla ulusal yetki alanı dışındaki alanlardaki bölgede deniz koruma alanlarının kurulması ve yönetimini düzenleme yetkisinin ISA'ya ait olduğu açıktır.

3.1.2 BM Genel Kurulu Çerçevesinde Birleşmiş Milletler

1984 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ile ilgili meselelerin yanı sıra okyanus sorunları ve deniz hukuku konularını da ele almaktadır. Genel Kurul, her yıl okyanuslar ve deniz hukuku ile ilgili bir karar kabul etmektedir. Bu kararlar, yasal olarak bağlayıcı nitelikte olmayıp, yalnızca devletlere yönelik tavsiye niteliğindedir.²⁷⁵ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK), kararlarında deniz koruma alanları konusunu çeşitli vesilelerle ele almıştır. 2010 yılında kabul edilen Okyanuslar ve Deniz Hukuku hakkındaki 65/37 A sayılı kararda (paragraf 179),

²⁷³ 13 Temmuz 2000 tarihinde kabul edilen ISBA/6/A/8 ve 07 Mayıs 2010 tarihinde kabul edilen ISBA/16/A/12/ Rev.1.

²⁷⁴ Bkz. 22 Şubat 2003 tarihli UNEP/CBD/SBSTTA/8/INF/3/Rev.1, “*Derin deniz yatağı genetik kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili olarak Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi arasındaki ilişki üzerine çalışma.*”

²⁷⁵ BM Antlaşması'nın 10. Maddesi.

devletler, temsili ağlar da dahil olmak üzere deniz koruma alanlarının oluşturulması için 2020 hedefine ulaşma yolunda daha fazla ilerleme kaydetmeye teşvik edilmiştir. Ayrıca, devletlere uluslararası hukuka uygun olarak ve mevcut en iyi bilimsel bilgilere dayanarak ekolojik veya biyolojik açıdan önemli alanların belirlenmesi ve korunmasına yönelik seçenekleri araştırmaya devam etmeleri çağrısında bulunulmuştur. 2020 yılına gelindiğinde, deniz koruma alanlarının oluşturulmasında kaydedilen ilerleme, uluslararası toplumun sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak okyanusların korunmasına yönelik çabalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda, BMGK'nın yıllık kararlarında vurgulanan tavsiyeler, devletlerin deniz ekosistemlerini koruma ve deniz biyolojik çeşitliliğini sürdürme çabalarını yönlendirmeye devam etmektedir. Özellikle, ekolojik veya biyolojik açıdan önemli alanların belirlenmesi ve korunması konusunda devletlerin ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği yapmaları gerektiği yinelenmiştir. BMGK'nın 2020 sonrası dönemdeki kararları, devletlerin deniz koruma alanlarının yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine bağlı kalmalarını, bu alanların etkin bir şekilde korunması için gerekli olan kaynakların sağlanmasını ve bilimsel araştırmaların desteklenmesini vurgulamıştır. Ayrıca, iklim değişikliği, kirlilik ve aşırı avlanma gibi deniz ekosistemlerine yönelik tehditlerle mücadele edilmesi gerektiği belirtilmiş ve bu tehditlerin azaltılması için küresel işbirliğinin önemi vurgulanmıştır.

Yukarıdaki bilgilerle birlikte Genel Kurul, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz koruma alanları konusunun düzenli olarak ele alındığı iki forum oluşturmuştur. Bunlardan ilki, okyanuslarla ilgili gelişmelerin Genel Kurul tarafından yıllık olarak gözden geçirilmesini kolaylaştırmak amacıyla 1999 yılında 54/33 sayılı kararla kurulan Birleşmiş Milletler Okyanuslar ve Deniz Hukuku Gayri Resmi Danışma Sürecidir (UNICPOLOS). UNICPOLOS'ta, ulusal yetki alanlarının ötesindeki deniz biyolojik çeşitliliğinin yönetimi konusunda delegasyonlar arasında çeşitli tartışmalar yapılmıştır. İkinci forum ise, ulusal yetki alanlarının ötesindeki biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda müzakereler yürütmek amacıyla oluşturulan *Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Biyolojik Çeşitliliği (BBNJ)* müzakere sürecidir. Bu süreç, deniz koruma alanlarının oluşturulması, deniz kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi ve mevcut uluslararası hukukun güçlendirilmesi konularında devletlerin işbirliğini teşvik etmektedir. Her iki forum da, devletlerin deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardımcı olmak amacıyla bilgi alışverişi, bilimsel araştırmaların teşviki ve en iyi uygulamaların paylaşılmasına olanak

sağlamaktadır. 2023 yılına kadar devam eden ve BBNJ Anlaşması'nın imzaya açılmasıyla birlikte somut bir hale gelen UNICPOLOS ve BBNJ müzakere süreçleri, deniz ekosistemlerinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için uluslararası çerçevelerin geliştirilmesine ve uygulanmasına önemli katkılar sunmuştur. Bu bağlamda, Genel Kurulun oluşturduğu bu forumlar, uluslararası işbirliğinin ve çok taraflı müzakerelerin deniz koruma alanları konusundaki önemini vurgulamakta ve ulusal yetki alanları dışındaki deniz biyolojik çeşitliliğinin korunmasına yönelik küresel çabaları desteklemiştir²⁷⁶. Daha da önemlisi, 2004 yılında 59/24 sayılı Genel Kurul kararı ile kurulan ve *Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı* ile ilgili konuları inceleyen Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubudur. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu kararın 73. maddesi uyarınca çalışma grubunun görevi, diğer hususların yanı sıra,

“uygun olduğu hallerde, ulusal yetki alanlarının ötesinde deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için uluslararası işbirliği ve koordinasyonun teşvik edilmesine yönelik olası seçenek ve yaklaşımları belirlemektir,” olarak açıklanmıştır.

İkinci alanda yapılan çalışmalar, deniz koruma alanlarındaki deniz genetik kaynakları konusuyla özellikle ilgilidir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde deniz koruma alanlarından bahsedilmemektedir ve yönetim ve izleme gibi deniz koruma alanlarının oluşturulmasına yönelik temel konular da uluslararası düzeyde düzenlenmemiştir. Ancak Çalışma Grubu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kendisine verilen yetki çerçevesinde deniz koruma alanlarında deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımını düzenleyen uluslararası çerçevede boşluklar olduğunu kabul etmiş ve sonuç olarak bu sorunu ele almak üzere BMDHS'ye yönelik bir uygulama anlaşmasının müzakere edilmesi için Genel Kurul himayesinde bir süreç başlatılmasını tavsiye etmiştir. Bu müzakerelere konu olacak “*paket*” içindeki ana meselelerden biri, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler tarafından her zaman önerilen ve savunulan deniz koruma alanlarındaki deniz genetik kaynakları meselesidir.²⁷⁷

²⁷⁶

Bkz.

UNICPOLOS

toplantı

raporları

için;

http://www.un.org/depts/los/consultative_process/consultative_process.htm. (Erişim tarihi 14/05/2024).

²⁷⁷ Bkz. Efthymios Papastavridis, “*The Negotiations For A New Implementing Agreement Under The UN Convention On The Law Of The Sea Concerning Marine Biodiversity*”, International & Comparative Law Volume 69 , Issue 3 , July 2020 , sa.585-610.

2006, 2008 ve 2010 yıllarındaki Çalışma Grubu toplantılarında tartışmalarda önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bu süre zarfında ilerleme kaydedilememesinin nedenlerinden biri, dikkatlerin çoğunun deniz genetik kaynakları konusuna odaklanmış olmasıydı. Daha önce ifade edildiği gibi, G-77 ve Çin, deniz yatağında ve toprak altında bulunan MGR'lerin insanlığın ortak mirası olduğunu ve bunların araştırılması ve işletilmesinin bir bütün olarak insanlığın yararı için yapılması gerektiğini düşünmektedir²⁷⁸. MGR'lerin insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmesi, bu kaynakların keşfi ve kullanımı konusundaki tartışmaların merkezinde yer almıştır. G-77 ve Çin, bu kaynakların adil ve eşit paylaşımının sağlanması gerektiğini vurgulamış ve bu konuda uluslararası bir çerçeve geliştirilmesini savunmuştur. Bu yaklaşım, MGR'lerin kullanımından elde edilecek faydaların tüm insanlık tarafından paylaşılmasını hedeflemektedir. Ancak, MGR konusuna odaklanması, deniz koruma alanları ile ilgili diğer önemli konuların geri planda kalmasına neden olmuştur. Bu durum, DKA'ların oluşturulması ve yönetilmesi konusundaki ilerlemenin yavaşlamasına yol açmıştır. Özellikle, uluslararası hukukta DKA'ların yönetimi ve izlenmesi ile ilgili boşlukların doldurulması gerekliliği üzerinde yeterince durulamamıştır. Çalışma Grubu toplantılarında MGR'lere verilen önemin artması, DKA'lar konusunda uluslararası bir konsensüs sağlanmasını zorlaştırmıştır. Ancak, aralarında ABD, Kanada, Japonya, Norveç ve İzlanda'nın da bulunduğu bir grup gelişmiş ülke bu görüşe karşı çıkmış ve insanlığın ortak mirası ilkesinin deniz genetik kaynakları için geçerli olmadığını ve uygulanabilir tek rejimin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) IV. bölümünde yer alan rejim olduğunu ve MGR'lerin işletilmesinin herhangi bir fayda paylaşımına tabi olmaması gerektiğini tekrar tekrar ifade etmiştir. Son olarak, üçüncü grup Avrupa Birliği (AB) üye devletlerinden oluşmaktadır. Çalışma Grubu'nun ilk üç toplantısı sırasında AB, *"deniz koruma alanlarının oluşturulması ve yönetimi için uluslararası bir yasal çerçeve oluşturulması ve çevresel etki değerlendirmeleri için uluslararası bir yasal çerçevenin oluşturulması"* için bir anlaşmaya ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. AB, insanlığın ortak mirası ilkesinin deniz genetik kaynaklarına uygulanmasına karşı çıkmış, ancak bazı olası fayda paylaşımlarını tartışmaya istekli olmuştur. Çalışmalar devam ederken süregelen görüş ayrılıkları, Çalışma Grubu'nun toplantılarında deniz koruma alanları ve MGR'lerin yönetimi konusundaki ilerlemeyi zorlaştırmıştır. Gelişmiş ülkeler, MGR'lerin ulusal egemenlik ve

²⁷⁸ Bkz. Arjantin'in 2011 Çalışma Grubu toplantısında G77/Çin Grubu adına yaptığı açılış konuşması "Uluslararası teamül hukukunun bir parçası olan 2749 (XXV) sayılı Genel Kurul kararında belirtildiği üzere, 'deniz yatağı ve okyanus tabanı ile bunların ulusal yargı yetkisi sınırları dışındaki toprak altı' alanındaki faaliyetler, özellikle gelişmekte olan devletlerin çıkarları ve ihtiyaçları dikkate alınarak, bir bütün olarak insanlığın yararı için yürütülecektir".

ekonomik çıkarlar doğrultusunda işletilmesi gerektiğini savunurken, gelişmekte olan ülkeler ve G-77, bu kaynakların insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmesini ve elde edilen faydaların adil bir şekilde paylaşılmasını istemektedir.²⁷⁹

Çalışma Grubunun dördüncü toplantısı 2011 yılında gerçekleştirilmiş ve ileriye dönük önemli bir adım olarak görülebilecek tavsiyelerin kabul edilmesine yol açmıştır. Delegeler, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na, deniz biyolojik çeşitliliğinin ulusal yetki alanlarının ötesinde korunması ve sürdürülebilir kullanımına yönelik yasal çerçevenin, mevcut araçların uygulanması ve BMDHS kapsamında çok taraflı bir anlaşmanın olası geliştirilmesi de dahil olmak üzere, boşlukları ve ilerlemeyi belirleyerek bu konuları etkili bir şekilde ele almasını sağlamak amacıyla yeni bir süreç başlatmasını tavsiye etmeyi kabul etmiştir.²⁸⁰ 2015 sonrası Hazırlık Komitesinin toplantılarında da, G77 delegeleri ile Çin ve AB bir uygulama anlaşmasına duyulan ihtiyaç konusunda hemfikir görünürken, Kanada ve ABD mevcut araçların daha iyi uygulanmasının ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı hedeflerini karşılamak için yeterli olacağını belirtmiştir. Genel Kurul tarafından başlatılan süreç, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunu, özellikle de deniz genetik kaynaklarını, fayda paylaşımı konusu da dahil olmak üzere, ortak ve entegre bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Bu süreçte, deniz koruma alanları ve çevresel etki değerlendirmeleri, kapasite geliştirme ve deniz teknolojisinin transferi de dahil olmak üzere alan bazlı yönetim araçları gibi önlemler ele alınmıştır. G-77 ülkeleri ve Çin, deniz koruma alanlarını bir öncelik olarak görmemektedir. Bilakis onların öncelikleri, deniz koruma alanları ve deniz genetik kaynaklarının kullanımı hususunda bir erişim ve fayda paylaşımı rejiminin oluşturulmasıdır. Bu ülkeler, deniz biyolojik çeşitliliğinden elde edilen faydaların adil ve eşit bir şekilde paylaşılmasını sağlamak amacıyla, özellikle deniz genetik kaynakları üzerinde durmaktadırlar. G-77 ve Çin, deniz genetik kaynaklarının araştırılması ve işletilmesinin, bu kaynakların insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmesi gerektiğini savunarak, elde edilen faydaların tüm insanlık tarafından paylaşılması gerektiğini savunmaktaydılar.

²⁷⁹ David Freestone, "Marine Biodiversity in Areas Beyond National Jurisdiction" The Future of Ocean Governance and Capacity Development: Essays in Honor of Elisabeth Mann Borgese (1918-2002), 2018, s. 151-155; <https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjjvvhb.32>

²⁸⁰ UN Doc. A/66/119, Geçici Açık Uçlu Gayri Resmi Çalışma Grubu Eş Başkanlarının BM Genel Kurulu Başkanına gönderdiği 30 Haziran 2011 tarihli mektup, Ek, Tavsiyeler, 1 (a).

Öte yandan, ABNJ'deki deniz koruma alanlarının oluşturulması ve yönetimi, deniz ekosistemlerinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, alan bazlı yönetim araçları ve çevresel etki değerlendirmeleri gibi önlemler, deniz biyolojik çeşitliliğinin etkin bir şekilde korunmasını ve yönetilmesini sağlayacak temel araçlar olarak öne çıkmaktadır. Genel Kurulun başlattığı bu süreç, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için daha güçlü ve kapsamlı bir uluslararası çerçevenin geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu süreç, deniz genetik kaynaklarının adil ve eşit paylaşımını sağlarken, aynı zamanda deniz koruma alanlarının etkin bir şekilde yönetilmesini ve korunmasını da içermektedir²⁸¹.

AB üyelerinin aksine, bazı ülkeler mevcut durumun tatmin edici olduğunu ve ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz koruma alanlarının oluşturulması için yeni bir araca gerek olmadığını savunmaktadır²⁸². Ancak bu konu, Avrupa Birliği (AB) için büyük önem taşımaktadır. Özellikle, OSPAR Sözleşmesi gibi tarafların büyük çoğunluğunun AB üye devletleri olduğu bir sözleşme alanında zaten mevcut olduğu gerçeği göz önüne alındığında, bu durum daha da önem kazanmaktadır. OSPAR Sözleşmesi, Kuzeydoğu Atlantik'in deniz çevresini koruma amacıyla oluşturulmuş bir bölgesel deniz sözleşmesidir ve bu sözleşme kapsamında ABNJ'deki DKA'lar da dahil olmak üzere çeşitli koruma önlemleri uygulanmaktadır²⁸³. OSPAR, deniz biyoçeşitliliğinin korunması ve deniz çevresinin sürdürülebilir yönetimi için kapsamlı ve bağlayıcı düzenlemeler içermektedir. Bu bağlamda, AB, OSPAR Sözleşmesi'nin ABNJ'deki deniz koruma alanlarının etkin bir şekilde yönetilmesi ve korunması konusundaki rolünü vurgulamaktadır²⁸⁴. AB, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için uluslararası hukukun güçlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır. AB üye devletleri, OSPAR Sözleşmesi gibi

²⁸¹ Arjantin'in G77/Çin ile birlikte yaptığı ilk açıklama sadece deniz genetik kaynaklarına atıfta bulunmaktadır. G77 üyesi olmayan Meksika ve Çin, "Meksika için, deniz koruma alanları gibi çeşitli bölgesel yönetim araçları yoluyla biyolojik çeşitliliğin korunmasının, deniz genetik kaynaklarının faydalarının adil ve hakkaniyetli paylaşımını garanti eden bir çerçeve olmaksızın meşruiyetten yoksun olduğunu" belirten bir kavram belgesinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

²⁸² Bkz. UN Doc. A/RES/69/292 - Development of an international legally-binding instrument under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the conservation and sustainable use of marine biological diversity of areas beyond national jurisdiction. https://www.un.org/depts/los/general_assembly/general_assembly_resolutions.htm Erişim Tarihi: 21/05/2024.

²⁸³ OSPAR Commision, Quality Status Reports, 2010. <https://qsr2010.ospar.org/en/index.html> Erişim Tarihi: 21/05/2024.

²⁸⁴ European Commission, "EU Biodiversity Strategy to 2020.", 2012. https://environment.ec.europa.eu/topics/nature-and-biodiversity/habitats-directive_en Erişim Tarihi: 21/05/2024.

bölgesel anlaşmaların sağladığı çerçevenin, ABNJ'deki deniz koruma alanlarının etkin yönetimi için önemli bir model teşkil ettiğini savunmaktadır²⁸⁵. Bu nedenle, AB, uluslararası toplumun, deniz koruma alanlarının oluşturulması ve yönetimi için daha güçlü ve kapsamlı bir uluslararası çerçeve geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır²⁸⁶.

3.2 Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nde Deniz Koruma Alanları ve Deniz Genetik

Kaynakları

CBD 1992, deniz ve kıyı biyolojik çeşitliliğine ilişkin özel bir madde içermemektedir. Bu boşluğu doldurmak için 1995 yılında CBD Taraflar Konferansı Deniz ve Kıyı Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımına ilişkin Jakarta Yetkisini kabul etmiştir²⁸⁷. Bu yetki temel ilkeleri içermekte, tematik alanlar geliştirmekte ve ayrıca VII/5 sayılı kararda açıklanan çok yıllık bir çalışma programı aracılığıyla uygulanmaktadır²⁸⁸. Bu programın 3.2 numaralı operasyonel hedefi “ulusal yetki sınırlarının ötesindeki deniz alanlarında biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımının geliştirilmesi” konusunu ele almaktadır ve burada önerilen faaliyet, BM Genel Kurulu'nun ABNJ'lerde deniz koruma alanlarının gelecekte kurulması ve etkin yönetimi için uygun mekanizmaları belirleme çalışmalarını desteklemektir.

CBD Taraflar Konferansı, ulusal yetki alanlarının ötesindeki deniz alanlarında biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili konuların ele alınmasında BMGK'nın merkezi rolünü kabul etmektedir²⁸⁹. Ancak CBD, ABNJ'lerde deniz biyolojik çeşitliliğinin korunmasının belirli yönlerinde, özellikle de bu yönlerin bilgi ve bilimle ilgili olduğu durumlarda kendi rolünü de kabul etmektedir. Korunan alanlara ilişkin VIII/24 sayılı kararda, “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, uygun bilimsel ve teknik bilgilerin sağlanmasına odaklanarak, ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda deniz koruma alanlarına ilişkin Genel Kurul'un çalışmalarını desteklemede kilit bir rol oynamaktadır. 2010 hedefine ulaşılması bakımından, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması, ekosistem yaklaşımı ve ihtiyati yaklaşımın uygulanması oldukça önemlidir.”²⁹⁰.

²⁸⁵ Bkz. European Union, "EU Position on Marine Biodiversity." 2014, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC097> Erişim Tarihi: 21/05/2024.

²⁸⁶ ibid.

²⁸⁷ CBD COP 2 Karar II/10 Deniz ve Kıyı Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı.

²⁸⁸ CBD COP 7 Deniz ve Kıyı Biyolojik Çeşitliliği - Kararı VII/5.

²⁸⁹ CBD COP 9 Deniz ve Kıyı Biyolojik Çeşitliliğine ilişkin Karar IX/20, Önsöz.

²⁹⁰ CBD COP 8 Korunan alanlara ilişkin VIII / 24 sayılı Karar, §42.

2008 yılında CBD, açık okyanus ve derin deniz habitatlarında korunmaya muhtaç ekolojik veya biyolojik açıdan önemli deniz alanlarının belirlenmesi için bilimsel kriterler kabul etmiştir²⁹¹. Bu kriterler şunlardır: benzersizlik veya nadirlik; türlerin yaşam evreleri için özel önem; tehdit altındaki, tehlike altındaki veya azalan türler veya habitatlar için önem; kırılganlık, hassaslık veya yavaş iyileşme; biyolojik üretkenlik; biyolojik çeşitlilik ve doğallık. Bu bilimsel kriterler ve ekolojik veya biyolojik açıdan önemli deniz alanlarının belirlenmesi için geliştirilen metodolojiler hem ulusal yetki alanı içinde hem de ötesinde uygulanabilir²⁹². Bu deniz alanlarının yönetiminin yetkili makamların elinde olduğu ve DKA'ların kurulması da dahil olmak üzere (*ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere*) çeşitli araçlarla yapılabileceği unutulmamalıdır.

CBD tarafından belirlenen bu kriterlerin uygulanması, diğer uluslararası kuruluşlar veya sivil toplum örgütleri tarafından kullanılabilecek diğer kriterleri dışlamaz. CBD'nin Bilimsel, Teknik ve Teknolojik Tavsiye Yardımcı Organı (SBSTA) 2010 yılında "ulusal düzeyde ve çeşitli BM kuruluşları (örneğin FAO, Uluslararası Denizcilik Örgütü, Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi) ve sivil toplum kuruluşları (örneğin BirdLife International ve Conservation International) düzeyinde uygulanan çeşitli kriter setleri arasında doğal bir uyumsuzluk olmadığını belirtmiştir. Sonuç olarak, çeşitli kriter setlerinin uygulanmasından çıkarılan bilimsel ve teknik derslerin çoğu genelleştirilebilir. Öte yandan, bazı kriter setleri tamamlayıcı bir şekilde hareket edebilir, çünkü CBD Ekolojik ve Biyolojik Öneme Sahip Deniz Alanları kriterlerinden (IX/20 kararı Ek I) farklı olarak, diğer BM organları tarafından uygulanan bazı kriterler, bazı belirli faaliyetlere karşı savunmasızlığa ilişkin hususları içermektedir²⁹³.

Tüm çalışmalar, BM Genel Kurulu tarafından takdir edilmiştir. BM Genel Kurulu ayrıca 2010 yılında, diğerlerinin yanı sıra, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Taraflar Konferansının dokuzuncu toplantısında, açık okyanus sularında ve derin deniz habitatlarında korunmaya muhtaç ekolojik veya biyolojik açıdan önemli deniz alanlarının belirlenmesine yönelik bilimsel kriterleri ve açık okyanus ve derin deniz habitatları da dahil olmak üzere temsili bir deniz koruma alanları ağı oluşturmak için alanların seçimine yönelik bilimsel

²⁹¹ CBD COP 9, Deniz ve Kıyı Biyolojik Çeşitliliğine ilişkin Karar IX/20, Ek I.

²⁹² CBD COP 9, Deniz ve Kıyı Biyolojik Çeşitliliğine ilişkin Karar IX/20, Ek I.

²⁹³ 2010 tarihli UNEP/CBD/SBSTTA/14/INF/4, Ek VI pa. 3.

kılavuzu kabul ettiğini hatırlatmıştır²⁹⁴.

CBD şu anda Ekolojik veya biyolojik öneme sahip deniz alanlarının belirlenmesini kolaylaştırmak amacıyla ilgili uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla birlikte bölgesel çalıştaylar düzenlemektedir²⁹⁵. BMDHS, BM Genel Kurulu çerçevesi (*BM Kararları, UNICPOLOS ve Çalışma Grubu*) ve CBD ABNJ’lerde DKA’lara ilişkin müzakerelerin yürütüldüğü en önemli uluslararası forumlardır. Ancak bölgesel düzey de bu konuya dahil olmaya başlamıştır ve halihazırda iyi geliştirilmiş bazı girişimler bulunmaktadır.

3.3 Bölgesel Düzeyde Tartışmalar Ve Girişimler

BMDHS, devletlerin deniz çevresinin korunması için küresel düzeyde ve uygun olduğu hallerde bölgesel düzeyde, doğrudan veya yetkili uluslararası örgütler aracılığıyla işbirliği yapmalarını öngörmektedir²⁹⁶. Özellikle, kapalı veya yarı kapalı denizlere kıyısı olan devletler “bu sözleşme kapsamındaki haklarının kullanılması ve görevlerinin yerine getirilmesi konusunda birbirleriyle işbirliği yapmalıdır. Bu amaçla, doğrudan veya uygun bir bölgesel örgüt aracılığıyla [...] deniz çevresinin korunması ve muhafazasına ilişkin haklarının kullanılmasını ve görevlerinin yerine getirilmesini koordine etmelidirler²⁹⁷”. Bu bağlamda, ABNJ’lerde DKA’ların oluşturulması ve yönetilmesine yönelik girişimlerin çoğu bölgesel düzeydedir.

3.3.1 Mevcut durum

Günümüzde, ABNJ’lerde DKA’ların oluşturulması konusu bölgesel sözleşmeler bağlamında geniş çapta analiz edilmekte ve tartışılmaktadır. Ancak ABNJ’leri kapsayan sadece dört bölgesel deniz sözleşmesi bulunmaktadır. Bu sözleşmeler; Barselona Sözleşmesi ve Özel Koruma Alanları Protokolü²⁹⁸, Güney Pasifik Bölgesi Doğal Kaynaklarının ve Çevresinin Korunması Sözleşmesi²⁹⁹, Antarktika Deniz Canlı Kaynaklarının Korunması

²⁹⁴ 7 Aralık 2010 tarihli ve A/65/37 sayılı Karar, pa. 180.

²⁹⁵ CBD COP 10, Deniz ve Kıyı Biyolojik Çeşitliliğine ilişkin Karar IX/29 pa. 36.

²⁹⁶ BMDHS Madde 197: “Devletler, her bölgenin kendine has özelliklerini dikkate alarak, deniz çevresinin korunması ve muhafazası için bu sözleşme ile uyumlu uluslararası kural ve standartların ve tavsiye edilen uygulama ve usullerin oluşturulması ve geliştirilmesinde küresel düzeyde ve uygun olduğu hallerde bölgesel düzeyde, doğrudan veya yetkili uluslararası kuruluşlar aracılığıyla işbirliği yapacaklardır.”

²⁹⁷ BMDHS madde 123.

²⁹⁸ Bkz. Akdeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi (Barselona, 16 Şubat 1976), Akdeniz’in Deniz Çevresinin ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi (Barselona, 10 Haziran 1995) ve Akdeniz’de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitlilik Protokolü (Barselona, 10 Haziran 1995) olarak revize edilmiştir.

²⁹⁹ Bkz. Güney Pasifik Bölgesi Doğal Kaynaklarının ve Çevresinin Korunması Sözleşmesi (Noumea 24 Kasım 1986).

Sözleşmesi (CCAMLR)³⁰⁰ ve Kuzey-Doğu Atlantik Deniz Çevresinin Korunması Sözleşmesi (OSPAR Sözleşmesi)³⁰¹ olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney Pasifik Bölgesi Doğal Kaynaklarının ve Çevresinin Korunması Sözleşmesi çerçevesinde konuyla ilgili önemli bir ilerleme kaydedilmediği unutulmamalıdır. Bu nedenle, mevcut bölgesel girişimler diğer üç sözleşme çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Sargasso Denizi örneğinde olduğu gibi, DKA'ların oluşturulması yoluyla okyanusların büyük bölümünün korunmasına yönelik girişimler de bölgesel denizler sözleşmeleri çerçevesi dışında mevcuttur.

3.3.2 Barselona Konvansiyonu

ABNJ'lerdeki ilk DKA, 1995 yılında kabul edilen (1999 yılında yürürlüğe giren) ve deniz yatağı, toprak altı ve açık denizler de dahil olmak üzere tüm Akdeniz için geçerli olan Barselona Sözleşmesi ve Özel Koruma Alanları Protokolü³⁰² (*bundan sonra Protokol olarak anılacaktır*) çerçevesinde oluşturulmuştur³⁰³. Protokolün Bölüm II, Kısım 2, açık denizler de dahil olmak üzere Akdeniz Önemine Sahip Özel Koruma Alanları (SPAMI)³⁰⁴ listesinin oluşturulmasını öngörmektedir³⁰⁵. Protokol madde 9/2-b'ye göre, açık denizlerdeki bir koruma alanının listelenmesi için teklif "*alanın açık denizlerde bulunması halinde iki veya daha fazla ilgili komşu taraf*" tarafından ortaklaşa yapılmalıdır. Listelendikten sonra statüsü, korunması için kabul edilen tedbirlere uymakla yükümlü olan Protokol tarafları tarafından tanınır³⁰⁶. Protokolün 6. maddesine göre bu tedbirler çok çeşitlidir: seyrüseferin düzenlenmesinden atıkların boşaltılması veya dökülmesinin yasaklanmasına ve balıkçılık

³⁰⁰ Bkz. Antarktika Deniz Canlı Kaynaklarının Korunması Sözleşmesi veya CCAMLR (Canberra, 20 Mayıs 1980).

³⁰¹ Kuzey-Doğu Atlantik Deniz Çevresinin Korunması Sözleşmesi veya OSPAR Sözleşmesi (Paris, 22 Eylül 1992).

³⁰² "ABNJ -Area Beyond National Jurisdiction / Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanlar. Akdeniz'deki deniz sınırlandırmalarının karmaşıklığı nedeniyle, bu terim Akdeniz'de farklı bir perspektife sahiptir. ABNJ, ulusal yargı yetkisi dışında kalan deniz alanları anlamına gelir. Bu terim, genellikle kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgeler (MEB) gibi devletlerin deniz alanlarındaki yargı yetkilerinin ötesindeki açık deniz alanlarını ifade eder. Akdeniz'de, deniz sınırlandırmaları oldukça karmaşıktır ve devletlerin kıyı alanları arasında belirgin sınırlar bulunmamaktadır. Bu nedenle, ABNJ teriminin Akdeniz'de özel bir anlamı ve önemi vardır. Bkz. IUCN, Towards a Better Governance of the Mediterranean IUCN, 2010. <https://www.iucn.org/content/towards-a-better-governance-mediterranean-0> Erişim Tarihi: 15/05/2024

³⁰³ Barselona Sözleşmesi ve Özel Koruma Alanları Protokolü 2. Maddesi.

³⁰⁴ Bkz. Specially Protected Areas of Mediterranean Importance. "SPAMI" Akdeniz Önemine Sahip Özel Koruma Alanları. Akdeniz'in deniz çevresinin ve kıyı bölgesinin korunmasına yönelik Barselona Sözleşmesi çerçevesinde ilan edilen deniz koruma alanlarını temsil etmektedir.

³⁰⁵ Barselona Sözleşmesi ve Özel Koruma Alanları Protokolü Madde 9(1)(a) şu hükmü getirmektedir: " *Özel Olarak Korunan Akdeniz İçin Önemli Alanlar*, bu Maddenin 2 ila 4. paragraflarında belirtilen usullere uygun olarak [tamamen veya kısmen açık denizlerde bulunan] [...] alanlarda kurulabilir".

³⁰⁶ Barselona Sözleşmesi ve Özel Koruma Alanları Protokolü Madde 8 (3).

faaliyetlerinin düzenlenmesine kadar uzanmaktadır. Bu yaklaşım, Akdeniz Genel Balıkçılık Komisyonu (GFCM) veya IMO gibi bölgede bulunan diğer uluslararası örgütlerle koordinasyon ve işbirliğine ilişkin bazı siyasi soruları da beraberinde getirmektedir. Akdeniz açısından önem taşıyan özel koruma alanları olarak listelenen alanların, operasyonel bir yönetim planına da sahip olması gerekmektedir, ancak Protokol tarafları yönetim yapısının ne şekilde olması gerektiği konusunda serbest bırakmaktadır.

1999 yılında Fransa, İtalya ve Monako, Akdeniz’deki deniz memelilerinin korunması için bir koruma alanı oluşturulmasına ilişkin uluslararası bir anlaşma imzaladı³⁰⁷. Koruma alanı, ABNJ’de bulunan bazı büyük bölümler de dahil olmak üzere 87500 metrekareyi kapsamaktadır. Koruma alanı 2001 yılında Protokol kapsamında bir Akdeniz açısından önem taşıyan özel koruma alanları olarak listelenmiştir. Pelagos yönetim planı, ulusal düzeyde belirli bir yönetim yapısı ile uluslararası düzeyde bir yönetim ve bir sekreteryaya oluşturulmasını öngörmektedir. Uluslararası yönetim düzeyi henüz oluşturulmamıştır. Pelagos koruma alanının oluşturulmasından bu yana Akdeniz’de ilerleme yavaş olmuş, hatta hiç ilerleme kaydedilmediği söylenebilir. Bu nedenle Barselona Sözleşmesi, Akdeniz’in Önemli Özel Koruma Alanları (SPA/RAC³⁰⁸) aracılığıyla “*açık denizlerde Akdeniz açısından önem taşıyan özel koruma alanları*” başlıklı bir proje başlatmıştır. Projenin ilk aşamasında (2008/2009) on iki öncelikli koruma alanı belirlenmiştir. Projenin ikinci aşaması “*Barselona Sözleşmesi taraflarının derin denizler de dahil olmak üzere açık deniz alanlarında deniz koruma alanlarının oluşturulmasında desteklenmesini*” amaçlamıştır³⁰⁹. Proje şu anda üçüncü aşamasındadır ve ikinci aşamada belirlenen hedefler doğrultusunda devam etmeyi amaçlamaktadır. Bu hedefler arasında, “*derin deniz tabanı da dahil olmak üzere açık denizlerde Deniz Koruma Alanlarının (DKA) ortaklaşa kurulmasını kolaylaştırmak için ülkeler ve yetkili kuruluşlarla bir çerçeve oluşturulmasına katkıda bulunma*” yer almaktadır.

3.3.3 Antarktika Deniz Canlıları Kaynaklarını Koruma Komisyonu - CCAMLR

CCAMLR’nin bir “*Bölgesel Balıkçılık Yönetim Organizasyonu*” mu yoksa “*bölgesel*

³⁰⁷ Bkz. Pelagos Sanctuary for Mediterranean Marine Mammals, Pelagos Deniz Memelileri Koruma Alanı Anlaşması. <https://pelagos-sanctuary.org/pelagos-agreement/> Erişim Tarihi: 14/05/2024.

³⁰⁸ Bkz. SPA/RAC - Specially Protected Areas/Regional Activity Centre - Özel Koruma Alanları Bölgesel Faaliyet Merkezi

³⁰⁹ Bkz. Proje Web Sitesi <https://www.rac-spa.org/> Erişim Tarihi: 16/05/2024 .

bir deniz sözleşmesi” mi olduğu konusunda literatürde halen tartışmalar sürmektedir. 1980 yılında kabul edilen ve 1982 yılında yürürlüğe giren CCAMLR, o dönemde balıkçılık yönetimi de dâhil olmak üzere Antarktika deniz çevresinin korunmasına adanmış yenilikçi ve kapsamlı bir araç olarak görülmüştür. CCAMLR aynı zamanda Antarktika Antlaşma Sistemi³¹⁰ ve Madrid Protokolü³¹¹ bağlamında da görülmelidir. Madrid Protokolü’nde Antarktika’da iki tür koruma alanının oluşturulması için yasal bir dayanak bulunmaktadır: Antarktika Özel Koruma Alanları³¹² ve Antarktika Özel Yönetilen Alanları³¹³. Bu alanlar ABNJ’leri kapsayabilir ve aslında bazıları halihazırda ABNJ’leri kapsamaktadır³¹⁴.

Barselona Sözleşmesi’nin aksine, CCAMLR’nin DKA’lara ilişkin bir protokolü bulunmamaktadır. CCAMLR bölgesinde bu koruma alanlarının oluşturulmasının temeli, CCAMLR sözleşmesinin akit taraflarca kabul edilebilecek koruma tedbirlerine ilişkin 9. maddesidir. Bu koruma tedbirleri, diğerlerinin yanı sıra, “sözleşmenin uygulama alanında avlanabilecek türlerin miktarının” veya “koruma ve bilimsel çalışma için özel alanlar da dahil olmak üzere bilimsel çalışma veya koruma amaçlı alanların, bölgelerin veya alt bölgelerin açılması ve kapatılmasının” belirlenmesini içerir. CCAMLR’nin seyrüseferin düzenlenmesine ilişkin tedbirleri kabul etme yetkisine sahip olmadığı da belirtilmelidir. Bu tür tedbirler, Antarktika’yı MARPOL Sözleşmesi kapsamında “*özel alan*” ilan etmiş olan IMO’nun yetki alanına girmektedir³¹⁵. 2009 yılında Komisyon, Birleşik Krallık tarafından sunulan bir teklife dayanarak Güney Orkney Adaları’nın Güney sahanlığı bölgesinde 91-03 sayılı koruma tedbirini kabul etmiştir. Bu tedbir, tanımlanan alan içerisinde balıkçılık faaliyetlerinin, gemilerden atık ve çöp boşaltılmasının ve aktarma yapılmasının yasaklanmasını öngörmektedir. CCAMLR ayrıca 2012 yılına kadar temsili bir deniz koruma alanları ağı oluşturma hedefi belirlemişti³¹⁶. Temsilî bir DKA ağı oluşturma hedefi, belirlenen tarihte tam olarak gerçekleştirilememiş, ancak sonraki yıllarda önemli ilerlemeler

³¹⁰ Bkz. Antarktika Antlaşması (Washington, 1 Aralık 1959).

³¹¹ Bkz. Antarktika Antlaşması Çevre Protokolü olarak da bilinen Antarktika Antlaşması Çevre Koruma Protokolü (Madrid, 4 Ekim 1991).

³¹² Bkz. Madde 3, Ek V, Madrid Protokolü.

³¹³ Bkz. Madde 4, Ek V, Madrid Protokolü.

³¹⁴ Bkz. Antarktika’nın durumu Akdeniz’inki kadar benzersizdir. Antarktika Antlaşması’na göre, Antlaşma bölgesinde tüm toprak talepleri dondurulmuştur. Bu nedenle, karasuları veya münhasır ekonomik bölge yoktur ve açık denizler Antarktika’dan hemen sonra başlar. Pratik açıdan bu, CCAMLR alanındaki tüm DKA’ların açık denizde olacağı anlamına gelmektedir.

³¹⁵ Bkz. Gemilerden Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (Londra, 02 Kasım 1973), 1978 Protokolü (Londra, 17 Şubat 1978) ile değiştirilmiştir. Antarktika, 1990 yılında MARPOL Ek I (petrol) ve Ek V (atıklar) kapsamında, 1992 yılında ise Ek II (zararlı sıvı maddeler) kapsamında özel bir alan olarak belirlenmiştir.

³¹⁶ CCAMLR XXVII Nihai Raporu, pa. 7.19

kaydedilmiştir.

2011 yılında CCAMLR, Sözleşmenin IX. maddesi uyarınca, CCAMLR DKA'larının kurulmasına yönelik bir çerçeve sağlamak amacıyla 91-04 sayılı “CCAMLR Deniz Koruma Alanlarının Kurulmasına Yönelik Genel Çerçeve” Koruma Tedbirini kabul etmiştir³¹⁷., Korunan alanlarla ilgili diğer koruma tedbirleri (Kategori 91) bağlamında, CCAMLR DKA'larının mevcut en iyi bilimsel kanıtlar temelinde kurulacağını ve CCAMLR Sözleşmesi'nin korumanın akıllıca kullanımı da içerdiğini belirten II. Maddesi, hükümleri tam olarak dikkate alınarak, 91-04 sayılı koruma tedbirlerinde belirtilen hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunacağını belirtmektedir³¹⁸.

3.3.4 Kuzey-Doğu Atlantik Deniz Çevresinin Korunması Sözleşmesi (OSPAR)

CCAMLR gibi OSPAR Sözleşmesi de ABNJ'lerde DKA'ların kurulması ve yönetimine ilişkin özel bir protokol veya özel maddeler içermemektedir. Sözleşmenin 1. maddesi, sözleşme alanının “akıt tarafların iç suları ve karasuları ile uluslararası hukukun tanıdığı ölçüde kıyı devletin yetkisi altındaki karasularının ötesindeki ve bitişindeki alanın yanı sıra deniz yatağı ve toprak altı da dahil olmak üzere açık denizleri” kapsadığını belirtmektedir. ABNJ'lerde deniz koruma alanlarının oluşturulmasına ilişkin yasal dayanak, Deniz Alanlarındaki Ekosistemlerin ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Muhafazası Sözleşmesi'nin Ek V'inde yer almaktadır³¹⁹. İşbu sözleşme'nin 2. maddesi, akıt tarafların;

“insan sağlığını korumak ve deniz ekosistemlerini muhafaza etmek amacıyla deniz alanını insan faaliyetlerinin olumsuz etkilerine karşı korumak ve uygulanabilir olduğu durumlarda olumsuz etkilenen deniz alanlarını eski haline getirmek için gerekli tedbirleri münferiden ve müştereken alacaklarını” belirtmektedir.

Aynı ekin 4. maddesine göre, OSPAR Komisyonu'nun balıkçılık veya seyrüseferle ilgili tedbirler alma yetkisi yoktur ve bu tür konularla ilgili olarak harekete geçmenin uygun olduğunu düşündüğü durumlarda, konuyu yetkili uluslararası makam veya organın (bu durumda, esas olarak Kuzeydoğu Atlantik Balıkçılık Komisyonu - NEAFC - ve IMO)

³¹⁷ Bkz. Conservation Measure 91-04; http://archive.ccamlr.org/pu/E/e_pubs/cm/11-12/91-04.pdf Erişim Tarihi: 17/05/2024.

³¹⁸ Bkz. CCAMLR, "What is an MPAs?": <https://www.ccamlr.org/en/science/marine-protected-areas-mpas> Erişim Tarihi: 17/05/2024.

³¹⁹ Bkz. Deniz Alanındaki Ekosistemlerin ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Muhafazasına ilişkin Ek V, Sintra 23 Temmuz 1998.

dikkatine sunulmalıdır. Ayrıca, OSPAR ile bu iki örgüt arasında işbirliği ve koordinasyon sağlayan bir mutabakat zaptı ve bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır³²⁰. Bölgedeki maden kaynaklarının kullanımını düzenleme yetkisi ISA'nın yetki alanına girmektedir ve bu konuda bir “*Mutabakat Zaptı*” da imzalanmıştır³²¹.

2003 yılında OSPAR Komisyonu, 2010 yılı sonuna kadar sözleşme alanında iyi yönetilen deniz koruma alanlarından oluşan ekolojik olarak tutarlı bir ağın kurulmasını öngören, DKA'lar da dahil olmak üzere deniz koruma alanları ağına ilişkin bir tavsiye kararı kabul etmiştir³²². Norveç'in Bergen şehrinde yapılan bakanlar toplantısında (20 – 24 Eylül 2010), bu son tarihin karşılanamayacağı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, bir öncekini değiştiren ve 2012'yi deniz koruma alanları ağının kurulması için yeni son tarih olarak belirleyen bir başka tavsiye kararı kabul edilmiştir³²³. Aynı oturumda akit taraflar ayrıca ABNJ'de yer alan *Milne Seamount Complex*, *Charlie-Gibbs South*, *Altair Seamount*, *Antialtair Seamount*, *Josephine Seamount* ve Azores'in kuzeyindeki Orta Atlantik Sırtı olmak üzere altı DKA'nın belirlenmesi ve yönetimine ilişkin altı karar³²⁴ ve altı tavsiye³²⁵ kabul etmiştir. Sonuç olarak, OSPAR Sözleşmesi ABNJ'lerdeki ilk DKA ağını oluşturmuştur. Bu bağlamda üç dikkat çekici noktanın altı çizilmelidir. İlk olarak 2009 yılında, OSPAR'da bu alanların belirlenmesine ilişkin tartışmalar devam ederken, NEAFC, kabaca OSPAR tarafından daha sonra belirlenen DKA'lara karşılık gelen belirli hassas alanlarda trol avcılığını yasaklama kararı almıştır. Bu, aşağı yukarı aynı alanda faaliyet gösteren iki bölgesel örgüt arasındaki koordinasyonun iyi bir örneğidir. İkinci olarak, bahsedilen dört deniz koruma alanı (*Altair*, *Antialtair*, *Josephine* ve *Orta Atlantik Sırtı*) yalnızca açık denizlerde yer almaktadır. Bu koruma alanlarının deniz yatağı ve toprak altını kapsamadığı anlamına gelmektedir. Bunun nedeni, Portekiz'in Kıta Sahaneliği Sınırları

³²⁰ Bkz. Kuzeydoğu Atlantik Balıkçılık Komisyonu (NEAFC) ve OSPAR Komisyonu arasındaki mutabakat zaptı. 2010 Bkz. Bu zapt 2017 ve 2018 yıllarında revize edilmiştir. <https://www.ospar.org/convention/agreements?q=neafc> Erişim Tarihi: 17/05/2024.

³²¹ Bkz. OSPAR Sözleşmesi ve ISA arasındaki Mutabakat Zaptı, 2010.

³²² Bkz. Deniz Koruma Alanları Ağı hakkında 2003/3 sayılı OSPAR Tavsiye Kararı.

³²³ Deniz Koruma Alanları ağına ilişkin 2003/3 sayılı Tavsiye Kararının değiştirilmesine ilişkin 2010/2 sayılı OSPAR Tavsiye Kararı: "Bu Tavsiye Kararının amacı OSPAR Deniz Koruma Alanları Ağına kurulmasına devam etmek ve [...] 2012 yılına kadar ekolojik olarak tutarlı olmasını, OSPAR deniz alanındaki tüm biyocoğrafik bölgeleri temsil eden alanları içermesini ve CBD'nin etkin bir şekilde korunan deniz ve kıyı ekolojik bölgeleri hedefiyle tutarlı olmasını sağlamaktır".

³²⁴ Deniz Koruma Alanı kurulmasına ilişkin 2010/1 sayılı; 2010/2; 2010/3 sayılı; 2010/4 sayılı; 2010/5 sayılı; 2010/6 sayılı OSPAR Kararı.

³²⁵ Deniz Koruma Alanının yönetimine ilişkin 2010/12 sayılı; 2010/13 sayılı; 2010/14 sayılı; 2010/15 sayılı; 2010/16 sayılı; 2010/17 sayılı; OSPAR Tavsiye Kararı.

Komyonu'na (CLCS) yaptığı bir başvurudur. Portekiz, bu deniz koruma alanlarının yer aldığı bölgenin kendi kıta sahanlığına dahil edilmesini talep etmektedir. Bu tür başvurular, devletlerin 200 deniz mili sınırının ötesindeki deniz yatağını ve toprak altını da kapsayan genişletilmiş kıta sahanlığı hak taleplerini içerir. Portekiz'in bu başvurusu, deniz koruma alanlarının sadece su kolonunu kapsayacak şekilde belirlenmiş olmasının nedenini açıklamaktadır. Yani, deniz yatağı ve toprak altı bu koruma alanlarının kapsamına dahil edilmemiştir. Çünkü bu alanlar, Portekiz'in genişletilmiş kıta sahanlığı talebi altındadır ve bu talep henüz sonulanmamıřtır³²⁶. Bu durum, deniz koruma alanlarının hukuki ve yönetsel kapsamının belirlenmesinde karmaşıklık yaratmaktadır ve uluslararası işbirliğini gerektirmektedir. nc olarak burada ve Portekiz'in de temelde itiraz ettiği husus bu alanları kapsayan genişletilmiş bir kıta sahanlığı oluşturma'dır. Dolayısıyla, bu DKA'ların deniz yatağı ve toprak altı, bunların korunmasına ilişkin tedbirlerin alınmasından, sorumlu taraf olan Portekiz'in yetkisi altında olacaktır. Portekiz bu alanların deniz yatağı ve toprak altını DKA olarak nitelendirmeyi kabul etmiştir. şimdi bu alanların korunmasını sağlamak için OSPAR tarafından kabul edilen tedbirler ile Portekiz tarafından kabul edilen tedbirlerin koordine edilmesine ihtiyaç vardır. Daha anlaşılır bir ifadeyle durum özetlenmek istenirse; 2009 yılında, OSPAR ve NEAFC birlikte çalışarak bazı hassas deniz alanlarında trol avcılığını yasakladı. Bu alanlar daha sonra OSPAR tarafından koruma altına alındı. Bu koruma alanları, sadece deniz yüzeyini (su kolonunu) kapsar, çünkü Portekiz bu bölgelerin deniz tabanı ve toprak altını kendi kıta sahanlığına dahil etmeyi talep etmektedir. Bu talep henüz kesin bir sonuç yoktur. Portekiz, bu alanların deniz tabanı ve toprak altını koruma altına almayı kabul etmiştir. şimdi, OSPAR ve Portekiz'in bu alanları koruma konusundaki tedbirlerini koordine etmeleri gerekmektedir. Bu durum yetki karmaşası yaratacağından dolayı OSPAR ve Portekiz arasında işbirliği koordinasyon gerekmektedir.

Aynı konu Charlie-Gibbs kırık bölgesi ile ilgili olarak da ele alınmıřtır³²⁷. Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) tarafından yapılan orijinal teklif, 2010 yılında belirlenen alanın kuzeyinde daha geniş bir alanı içeriyordu. Ancak 2008 yılında İzlanda, bu alanın talep

³²⁶ Bkz. WWF, "Portugal shows the way on high seas protected areas" 2010. https://wwf.panda.org/wwf_news/?191604/Portugal-shows-the-way-on-high-seas-protected-areas Erişim Tarihi: 22/05/2024.; OSPAR Comission, "MPAs in areas beyond national jurisdiction." 2010. <https://www.ospar.org/work-areas/bdc/marine-protected-areas/mpas-in-areas-beyond-national-jurisdiction> Erişim Tarihi: 22/05/2024.

³²⁷ Bkz. Charlie-Gibbs Kırılma Zonu, Kuzey Atlantik Havzası'nın orta kesiminde, yaklaşık 53 derece kuzey enleminde yer alan iki paralel kırık zonundan oluşan bir tektonik yapıdır. Bu bölgede derin okyanus akıntıları, biyolojik çeşitliliği yüksek ekosistemler oluşturur ve deniz koruma alanları kapsamında önem arz eder.

etmeyi planladığı genişletilmiş kıta sahanlığının bir kısmıyla örtüştüğünü belirtmiştir. Sonuç olarak İzlanda, bir kıyı devleti olarak haklarını ileri sürerek alanın kuzey kısmının DKA olarak belirlenmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Siyasi bir uzlaşmaya varılması için konunun yeniden tartışılması gerekmektedir, ancak hassas bir konu olmaya devam etmektedir³²⁸. Açık deniz su sütunlarında ve genişletilmiş kıta sahanlığında önlemlerin kabulü ve uygulanmasının nasıl koordine edileceğine ilişkin daha geniş ölçekte bir tartışma gerekli görünmektedir.

Bir diğer önemli ve henüz çözüme kavuşturulmamış konu ise bu alanların yönetimidir. İlginç bir şekilde, yönetim çerçevesi, DKA'ların belirlenmesini sağlayan altı (yasal olarak bağlayıcı) kararın aksine, altı tavsiye (yasal olarak bağlayıcı olmayan) yoluyla oluşturulmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere, OSPAR Komisyonu'nun sözleşme alanında balıkçılık, gemicilik veya derin deniz madenciliğini düzenleme yetkisi yoktur: bu IMO, NEAFC veya ISA gibi diğer bölgesel veya uluslararası kuruluşların sorumluluğundadır. Dolayısıyla OSPAR Deniz Koruma Alanları Ağının düzgün bir şekilde yönetilebilmesi için bu kuruluşlarla yakın ve etkin bir koordinasyon ve işbirliği içinde olması gerekmektedir.

3.3.5 Sargasso Denizi girişi

Bölgesel deniz sözleşmeleri çerçevesinin ötesinde, ABNJ'ler de dahil olmak üzere okyanusların büyük bölümünü korumaya yönelik girişimler de bulunmaktadır. Bu gibi durumlarda yaklaşım, tehdit altındaki alana koruma sağlamak amacıyla çeşitli sektörel araçların bir arada kullanılması ve bunların koordine edilmesidir. Bu yaklaşıma iyi bir örnek Sargasso Denizi Ortaklığıdır.

İttifak, Bermuda Hükümeti tarafından diğer uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde yürütülen bir girişimdir. Sargasso Denizi'nde bir DKA

³²⁸ Charlotte Salpin, Valentina Germani'ye göre, "Kıta Sahanlığı Sınırları Komisyonu (CLCS) tavsiyelerini yapana ve devletler dış kıta sahanlıklarının sınırlarını belirleyene kadar, kıyı devletlerinin kıta sahanlıkları üzerindeki doğal hakları saklı kalmak şartıyla, hassas deniz ekosistemlerinin korunması, kıyı devletleri ile yetkili uluslararası ve bölgesel örgütler arasında kapsamlı bir işbirliği gerektirecektir. Bu durum, OSPAR Komisyonu'nun Hukukçular Grubu tarafından yapılan ve OSPAR'ın ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlarda Deniz Koruma Alanları (MPA) belirleme yetkisine ilişkin kapsamlı olmayan tavsiyelerde dikkate alınmamıştır. İzlanda, Danimarka ve Portekiz bu durumu meşru bir şekilde gündeme getirmiştir. Özetle, deniz koruma alanlarının belirlenmesi ve yönetimi, kıyı devletlerinin haklarını koruyarak ve uluslararası işbirliğini artırarak yapılmalıdır. Bu, OSPAR gibi bölgesel örgütlerin yetkilerinin ve işbirliği mekanizmalarının gözden geçirilmesini gerektirebilir." Charlotte Salpin, Valentina Germani, "Marine Protected Areas Beyond Areas of National Jurisdiction: What's Mine is Mine and What You Think is Yours is also Mine", Review of European Community and International Environmental Law, 2010, s. 175.

oluşturmayı amaçlamaktadır, ancak Sargasso Denizi'nin büyük bir kısmı ABNJ'dedir ve sadece küçük bir kısmı Bermuda MEB'i içerisindedir. Akdeniz, Antarktika veya Kuzey Atlantik'in aksine, Sargasso Denizi'nin tamamını kapsayan ve ABNJ için de geçerli olan bölgesel bir deniz sözleşmesi bulunmamaktadır. Bölgedeki ABNJ'lerde DKA'ların kurulmasına yönelik bölgesel ya da uluslararası bir çerçeve bulunmadığından, İttifak dünyanın diğer bölgelerindeki bölgesel deniz sekreterliklerine devletler tarafından geleneksel olarak verilen koordinasyon rolünü oynamayı amaçlamaktadır. Özetle; İttifak, Sargasso Denizi'nde bir Deniz Koruma Alanı oluşturmayı amaçlayan bir girişimdir. Ancak, bu denizin büyük kısmı uluslararası sular (ABNJ) içinde olduğu ve bölgesel bir deniz sözleşmesi bulunmadığı için, bu koruma alanlarının oluşturulması ve yönetimi zorluklar içermektedir. İttifak, bu zorlukları aşmak ve koordinasyonu sağlamak için çalışmaktadır.

Sargasso Denizi, ekolojik veya biyolojik öneme sahip deniz alanları kriterlerine uygun bir aday olarak kabul edilmektedir. Bu deniz alanını koruma yaklaşımı, çeşitli sektörel uluslararası örgütler tarafından desteklenmektedir. İttifak, Sargasso Denizi için yeni koruma tedbirleri benimsemelerini teşvik etmek amacıyla bu örgütleri harekete geçirmeyi hedeflemektedir.³²⁹ Bu örgütler arasında, gemi boşaltma ve hassas deniz alanlarının belirlenmesi konularında Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO), balıkçılık ile ilgili olarak Kuzeybatı Atlantik Balıkçılık Örgütü (NAFO) ve Uluslararası Atlantik Orkinosunu Koruma Komisyonu (ICCAT), deniz dibi madenciliği ile ilgili olarak ise Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi (ISA) bulunmaktadır³³⁰. Sargasso Denizi, Atlantik Okyanusu'nda, karasal sınırları olmayan tek denizdir ve Kuzey Atlantik Gyre'nin oluşturduğu akıntılarla sınırlıdır. Bu deniz, biyolojik çeşitlilik açısından son derece zengindir ve birçok endemik türü barındırır. Deniz yosunu olan sargassum, burada yüzer ve birçok deniz canlısına yaşam alanı sağlar. Aynı zamanda karbon tutma ve oksijen üretimi açısından da önemlidir³³¹. Sargasso Denizi'nin korunması için çeşitli uluslararası işbirliği mekanizmaları kullanılmaktadır. Örneğin, Hamilton Deklarasyonu ile Sargasso Denizi Komisyonu kurulmuş ve bu komisyon, denizin sağlığını, verimliliğini ve dayanıklılığını sürekli olarak izlemeyi ve koruma planları

³²⁹ Bkz. National Oceanic and Atmospheric Administration, NOAA Ocean Service. "What is the Sargasso Sea?", <https://oceanservice.noaa.gov/facts/sargassosea.html> Erişim Tarihi: 22/05/2024.

³³⁰ Bkz. Howard S. J. Roe, David Freestone ve Fae Sapsford. "The Sargasso Sea High Seas EBSA After Ten Years: Is It Still Relevant and How Has It Helped Conservation Efforts?" *Frontiers in Marine Science*, vol. 9, 2022, doi:10.3389/fmars.2022.821182.

³³¹ Bkz. High Sea Alliance, "MPAS - Sargasso Sea" <https://mpa.highseasalliance.org/sargasso-sea> Erişim Tarihi: 22/05/2024.

geliştirmeyi hedeflemektedir³³². Ancak, Sargasso Denizi'nin tamamının resmi olarak çok sektörlü bir Deniz Koruma Alanı (DKA) olarak belirlenmesi henüz mümkün olmamıştır. Bu nedenle, ABNJ'de faaliyet gösteren sektörel kuruluşlar tarafından koruma önlemlerinin bir kombinasyonu alınması gerekmektedir.

3.4 BBNJ Anlaşması³³³ Uyarınca Deniz Genetik Kaynakları Ve Alan Bazlı Yönetim Araçları

3.4.1 Deniz Genetik Kaynakları

BBNJ Anlaşması ikinci bölümünü “*Faydaların Eşit Ve Adil Paylaşımı Da Dahil Olmak Üzere Deniz Genetik Kaynakları*” başlığına ayırmıştır. BBNJ Anlaşması bu bölümde ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin dijital dizi bilgileri ile ilgili faaliyetlerden kaynaklanan faydaların adil ve eşit paylaşımını amaçlamıştır.³³⁴ Anlaşmanın ilerleyen maddelerinde bu konunun detaylarına değinilmiştir ve çalışmamızda da değinilecektir.

Yine aynı maddenin devamında tarafların, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin dijital dizi bilgileri ile ilgili faaliyetleri yürütme kapasitelerinin oluşturulması ve geliştirilmesinin BBNJ Anlaşması'nın bu bölümü kapsamında hedeflendiğinden bahsetmiştir. BBNJ Anlaşması diğer bazı bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de gelişmekte olan taraf devletlerini, özellikle de en az gelişmiş ülkeleri, denize kıyısı olmayan gelişmekte olan ülkeleri, coğrafi olarak dezavantajlı devletleri, gelişmekte olan küçük ada devletlerini, kıyı Afrika devletlerinin, takımda devletlerinin ve gelişmekte olan orta gelirli ülkeleri bu konu kapsamında incelemiştir³³⁵. Bu maddeler, açık denizlerin korunması hususunda işbirliğinin önemini vurgulamakta ve bu işbirliğinin, her bir devletin okyanusların korunmasında birbirini desteklemesi ve bilim ve teknolojiyi paylaşmasıyla sağlanacağını dolaylı olarak ifade etmektedir. Bölümün diğer amaçları arasında BBNJ Anlaşmasının uygulanmasına temel katkılar olarak, deniz bilimsel araştırmalarının geliştirilmesi ve yürütülmesi de dahil olmak üzere bilgi, bilimsel anlayış ve

³³² ibid.

³³³ Bkz. BMDHS Kapsamında Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı Anlaşması. BBNJ Anlaşması.

³³⁴ BBNJ Anlaşması m.9/1-a

³³⁵ BBNJ Anlaşması m.9/1-b

teknolojik yenilik üretilmesi ve yine bu anlaşmaya uygun olarak deniz teknolojisinin geliştirilmesi ve transferi sayılmıştır³³⁶. Deniz teknolojisinin geliştirilmesi ve transferi hususu BBNJ Anlaşmasının beşinci bölümünde detaylı bir şekilde “*Kapasite Geliştirme ve Deniz Teknolojisi Transferi*” adıyla hüküm altına alınmıştır.³³⁷

BBNJ Anlaşmasının bu bölümündeki hükümler, ilgili taraf için BBNJ Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra toplanan ve üretilen ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin dijital dizi bilgileri ile ilgili faaliyetlere uygulanacaktır. Buna ek olarak anlaşmada hükümlerin uygulanmasının, ilgili tarafın bu anlaşmayı imzalarken, onaylarken, uygun bulurken, kabul ederken veya bu anlaşmaya katılırken 70. Madde³³⁸ uyarınca yazılı bir istisna yapmadıkça, yürürlüğe girmeden önce toplanan veya üretilen ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin dijital dizi bilgilerinin kullanımını da kapsadığı hüküm altına alınmıştır³³⁹.

BBNJ Anlaşması, faydaların adil ve eşit dağıtımını da dahil olmak üzere deniz genetik kaynakları başlıklı bölümünün uygulanmasında üç önemli istisna getirmiştir. Bunlardan ikisi: (a) ilgili uluslararası hukuk kapsamında düzenlenen balıkçılık ve balıkçılıkla ilgili faaliyetler; (b) söz konusu balıkların veya diğer canlı deniz kaynaklarının bu bölüm kapsamında³⁴⁰ kullanım olarak düzenlendiği durumlar hariç olmak üzere, ulusal yargı yetkisi dışındaki alanlardan balıkçılık ve balıkçılıkla ilgili faaliyetler sırasında alındığı bilinen

³³⁶ BBNJ Anlaşması m.9/1-c ve d bendleri.

³³⁷ Bkz. BBNJ Anlaşması m.40: Bu bölümün amaçları şunlardır: (a) Taraflara, özellikle de gelişmekte olan taraf devletlere, bu Anlaşmanın hükümlerinin uygulanmasında ve hedeflerine ulaşmasında yardımcı olmak; (b) Bu anlaşma kapsamında üstlenilen faaliyetlerde kapsayıcı, adil ve etkin işbirliği ve katılımı sağlamak; (c) Gelişmekte olan taraf devletlerin deniz teknolojisine erişimi ve deniz teknolojisinin gelişmekte olan taraf devletlere transferi de dahil olmak üzere, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili olarak tarafların, özellikle gelişmekte olan taraf devletlerin, araştırma da dahil olmak üzere deniz bilimsel ve teknolojik kapasitesini geliştirmek; (d) Ulusal yargı yetkisi dışındaki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımına ilişkin bilginin artırılması, yaygınlaştırılması ve paylaşılması; (e) Daha spesifik olarak, gelişmekte olan taraf devletleri, özellikle en az gelişmiş ülkeleri, denize kıyısı olmayan gelişmekte olan ülkeleri, coğrafi olarak dezavantajlı devletleri, gelişmekte olan küçük ada devletlerini, kıyı Afrika devletlerini, takımda devletlerini ve gelişmekte olan orta gelirli ülkeleri, kapasite geliştirme ve bu anlaşma kapsamında deniz teknolojisinin geliştirilmesi ve transferi yoluyla aşağıdaki hedeflere ulaşmada desteklemek: (i) 9. maddede yansıtıldığı üzere, faydaların paylaşımı da dahil olmak üzere deniz genetik kaynakları; (ii) 17. maddede yansıtıldığı üzere deniz koruma alanları da dahil olmak üzere alan bazlı yönetim araçları gibi tedbirler(...).

³³⁸ Bkz. “Bu anlaşmanın diğer maddeleri tarafından açıkça izin verilmedikçe, bu anlaşmaya hiçbir çekince veya istisna getirilemez”.

³³⁹ BBNJ Anlaşması m. 10/1.

³⁴⁰ BBNJ Anlaşması Deniz Genetik Kaynakları başlıklı II Bölümü.

balıklar veya diğer canlı deniz kaynaklarıdır³⁴¹. Bu iki husus hakkında BBNJ Anlaşmasının bu bölümdeki hükümleri uygulanmayacaktır. Bir diğer önemli istisna ise; bu bölümdeki yükümlülüklerin, ticari olmayan hizmette bulunan devlet gemileri ve uçakları tarafından gerçekleştirilen askeri faaliyetler de dahil olmak üzere, bir tarafın askeri faaliyetlerine uygulanmayacağıdır. Bir diğer deyişle, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin dijital dizi bilgilerinin kullanımına ilişkin olarak bu bölümde yer alan yükümlülükler, bir tarafın askeri olmayan faaliyetlerine uygulanacaktır³⁴².

BBNJ Anlaşması uyarınca, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin dijital dizi bilgileri ile ilgili faaliyetler, BBNJ Anlaşmasına uygun olarak, coğrafi konumlarına bakılmaksızın tüm taraflarca yürütülebilir. Anlaşma tüm tarafların yürütebileceğini vurgulamakla beraber taraf devletlerin yargı yetkisi altındaki gerçek veya tüzel kişiler tarafından da yürütülebileceğini kabul etmektedir³⁴³.

BBNJ Anlaşması devletlerin hak ve menfaatlerini de ilgili hükümleri ile sürekli gözetmektedir. Şöyle ki; ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlara ait deniz genetik kaynaklarının yerinde toplanması, kıyı devletlerinin ulusal yetki alanlarındaki hakları ve meşru menfaatleri ve ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlarda diğer devletlerin menfaatleri göz önünde bulundurularak, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi uyarınca gerçekleştirilecektir³⁴⁴. Anlaşmanın ilerleyen fıkrasında ise hiçbir devletin, ulusal yargı yetkisi dışındaki alanların deniz genetik kaynakları üzerinde egemenlik veya egemenlik hakları iddia edemeyeceği veya kullanamayacağı hüküm altına alınmış ve bu tür egemenlik veya egemenlik hakkı iddiası veya uygulaması tanınmayacağı net bir ifade ile vurgulanmıştır³⁴⁵. Böylelikle çoğu devletin anlaşma hakkında var olan kaygıları giderilmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak BBNJ Anlaşması ulusal yargı yetkisi dışındaki alanların deniz genetik kaynaklarının yerinde toplanması, deniz çevresinin veya kaynaklarının herhangi bir kısmı üzerinde herhangi bir hak iddiası için yasal dayanak oluşturmayacağını hüküm altına almıştır³⁴⁶. Ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin dijital dizi bilgileri ile ilgili faaliyetler, özellikle insanlığın bilimsel bilgisini

³⁴¹ BBNJ Anlaşması m. 10/2.

³⁴² BBNJ Anlaşması m. 10/3.

³⁴³ BBNJ Anlaşması m. 11/1.

³⁴⁴ BBNJ Anlaşması m. 11/3; BMDHS m. 56; m. 77; m. 87; m. 192; m. 194; m. 197; m. 238; m. 239-241.

³⁴⁵ BBNJ Anlaşması m. 11/4.

³⁴⁶ BBNJ Anlaşması m. 11/5.

ilerletmek ve gelişmekte olan devletlerin çıkarlarını ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak deniz biyolojik çeşitliliğinin korunmasını ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek amacıyla tüm devletlerin çıkarına ve tüm insanlığın yararınadır³⁴⁷ ve ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin diğital dizi bilgileri ile ilgili faaliyetler münhasıran barışçıl amaçlarla yrtlecektir³⁴⁸.

3.4.2 Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Genetik Kaynaklarına İlişkin Diğital Dizi Bilgileri Hakkında Bildirim

BBNJ Anlaşması uyarınca bir Takas Odası Mekanizması kurulmuřtur³⁴⁹ ve açık erişimli bir platformdan oluşması ngrlmřtr³⁵⁰. Takas Odası Mekanizmasının işlevlerinden bir tanesi de tarafların, bu anlaşmanın II. bölümünde belirtildiğiyi gibi, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanların deniz genetik kaynakları ile ilgili bilgiler de dahil olmak üzere, bu anlaşma hükümleri uyarınca gerçekleşen faaliyetlere ilişkin bilgilere erişmelerini, bu bilgileri sağlamalarını ve yaymalarını sağlamak için merkezi bir platform olarak hizmet etmesidir³⁵¹. Dolayısıyla anlaşma ulusal yargı yetkisi dışındaki alanların deniz genetik kaynaklarının yerinde toplanmasından altı ay önce veya mümkün olan en erken zamanda ilgili önemli bilgilerin Takas Odası Mekanizmasına bildirilmesini ngrmřtr³⁵². Planı yapılan toplama işleminde önce Takas Odası Mekanizmasına sağlanan bilgilerde önemli bir değişiklik olması durumunda, güncellenmiş bilgiler, mümkün olduğunda, makul bir süre içinde ve en geç yerinde toplama³⁵³ işleminin başlamasından önce Takas Odası

³⁴⁷ BBNJ Anlaşması m. 11/6.

³⁴⁸ BBNJ Anlaşması m. 11/7.

³⁴⁹ BBNJ Anlaşması m. 51/1.

³⁵⁰ BBNJ Anlaşması m. 51/2.

³⁵¹ BBNJ Anlaşması m. 51/3-a.

³⁵² Bkz. Bunlar: (a) Uygun olduğu takdirde, bir parçasını oluşturduğu program(lar) da dahil olmak üzere, toplama işleminin niteliğiyi ve amaçları; (b) Araştırmanın konusu veya biliniyorsa, hedeflenecek veya toplanacak deniz genetik kaynakları ve bu kaynakların hangi amaçlarla toplanacağı; (c) Toplamanın gerekleştirileceğiyi coğrafi alanlar; (d) Kullanılan gemilerin adı, tonajı, tipi ve sınıfı, bilimsel ekipman ve/veya çalışma yöntemleri dahil olmak üzere, toplama için kullanılacak yöntem ve araçların bir zeti; (e) nerilen büyük programlara yapılacak diğeryi katkılara ilişkin bilgiler; (f) Araştırma gemilerinin beklenen ilk geliş ve son ayrılış tarihleri veya ekipmanın konuşlandırılması ve uygun olduğu şekilde kaldırılması; (g) Sponsor kurum(lar)ın ve projeden sorumlu kişinin adı(ları); (h) Tüm devletlerin bilim adamlarının, özellikle de gelişmekte olan devletlerin bilim adamlarının projede yer almaları veya projeyle ilişkilendirilmeleri için fişsatlar; (i) Teknik yardıma ihtiyaç duyabilecek ve talep edebilecek devletlerin, özellikle de gelişmekte olan devletlerin, projeye ne lde katılabilmeleri veya projede temsil edilmeleri gerektiğinin dşnldğiyi; (j) Mevcut uluslararası uygulamalar dikkate alınarak açık ve sorumlu veri yönetişimine göre hazırlanmış bir veri yönetim planı.

³⁵³ Bkz. BBNJ Anlaşması m. 1/4 ; "Yerinde toplama", deniz genetik kaynakları ile ilgili olarak, deniz genetik kaynaklarının ulusal yargı yetkisi dışındaki alanlarda toplanması veya örneklenmesi anlamına gelir.

Mekanizmasına bildirilecektir³⁵⁴.

İlgili tarafların bildirimde bulunmasına müteakip Takas Odası Mekanizması otomatik olarak bir “BBNJ standartlaştırılmış parti tanımlayıcısı³⁵⁵” oluşturacaktır³⁵⁶. Taraflar, BBNJ standartlaştırılmış parti tanımlayıcısı ile birlikte; (a) deniz genetik kaynaklarına ilişkin dijital dizi bilgilerinin depolandığı veya depolanacağı depo veya veri tabanını; (b) yerinde toplanan tüm deniz genetik kaynaklarının depolandığı veya depolanacağı veya tutulacağı yeri; (c) enlem, boylam ve toplama derinliği bilgileri de dahil olmak üzere deniz genetik kaynaklarının toplandığı coğrafi alanı ve mevcut olduğu ölçüde gerçekleştirilen faaliyetten elde edilen bulguları detaylandıran bir raporu; (d) BBNJ Anlaşması m.12/2-j³⁵⁷ paragrafı kapsamında sağlanan veri yönetim planındaki gerekli güncellemeleri, elde edilir edilmez, her halükarda ise ulusal yetki alanı dışındaki alanların deniz genetik kaynaklarının yerinde toplanmasından itibaren en geç bir yıl içinde Takas Odası Mekanizmasına bildirilmesini sağlayacaktır³⁵⁸.

3.4.3 Faydaların Adil ve Hakkaniyetli Paylaşımı

Ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin dijital dizi bilgileri ile ilgili faaliyetlerden kaynaklanan faydalar mevcuttur. Elde edilen bu faydalar, BBNJ Anlaşmasının deniz genetik kaynaklarına ilişkin II. bölümü uyarınca, adil ve hakkaniyetli bir şekilde paylaşılacak ve ulusal yargı yetkisi dışındaki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin korunmasına ve sürdürülebilir kullanımına katkıda bulunacaktır³⁵⁹. BBNJ Anlaşması kapsamında yeterli, erişilebilir, yeni ve ilave ve

³⁵⁴ BBNJ Anlaşması m. 12/4.

³⁵⁵ Bkz. BBNJ Standartlaştırılmış parti tanımlayıcısı: Denizel genetik materyali orijinal yerinden toplayan herhangi bir ülkenin, ardından tanımlayıcıyı üretecek olan anlaşmanın Takas Odası Mekanizmasını, merkezi, açık erişim platformuna bildirimde bulunması gerektiği anlamına gelir. Bu etiket, bu keşiften kaynaklanan tüm ilişkili dizi bilgilerini, örnekleri ve ürünleri gruplandırır.

³⁵⁶ BBNJ Anlaşması m. 12/3.

³⁵⁷ Bkz. BBNJ Anlaşması m.12/2-j: “Mevcut uluslararası uygulamalar dikkate alınarak açık ve sorumlu veri yönetimine göre hazırlanmış bir veri yönetim planı.”

³⁵⁸ BBNJ Anlaşması m. 12/5.

³⁵⁹ BBNJ Anlaşması m. 14/1. ve BBNJ Anlaşması m. 14/2: “Parasal olmayan faydalar, diğerlerinin yanı sıra, bu anlaşma uyarınca paylaşılacaktır: (a) Mevcut uluslararası uygulamalara uygun olarak örneklerle ve örnek koleksiyonlarına erişim; (b) Mevcut uluslararası uygulamalara uygun olarak dijital dizi bilgilerine erişim; (c) Mevcut uluslararası uygulamalara ve açık ve sorumlu veri yönetimine uygun olarak bulunabilir, erişilebilir, birlikte çalışabilir ve yeniden kullanılabilir (FAIR.) bilimsel verilere açık erişim; (d) Bildirimlerde yer alan bilgiler, 12. madde uyarınca sağlanan “BBNJ” standartlaştırılmış parti tanımlayıcıları ile birlikte, kamuya açık olarak aranabilir ve erişilebilir formlarda; (e) Bu anlaşmanın V. Bölümü kapsamında sağlanan ilgili modaliteler doğrultusunda deniz teknolojisinin transferi; (f) Araştırma programlarının finanse edilmesi de dahil olmak üzere kapasite geliştirme ve bilim adamları ve araştırmacılar için özellikle doğrudan ilgili ve önemli olanlar olmak üzere ortaklık fırsatları, araştırma projeleri ve özellikle gelişmekte olan küçük ada

öngörülebilir mali kaynakların sağlanması için bir mekanizma kurulmuştur. Bu mekanizma, gelişmekte olan taraf devletlere, anlaşmanın uygulanmasında yardımcı olacak ve deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için anlaşmada belirtilen diğer işlevleri yerine getirecektir³⁶⁰. Deniz genetik kaynaklarının ve ticarileştirme de dahil olmak üzere ulusal yetki alanı dışındaki alanların deniz genetik kaynaklarına ilişkin dijital dizi bilgilerinin kullanımından elde edilen parasal faydalar, ulusal yetki alanı dışındaki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için BBNJ Anlaşmasının 52. maddesi kapsamında oluşturulan mali mekanizma aracılığıyla adil ve eşit bir şekilde paylaşılacaktır³⁶¹. BBNJ Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra, gelişmiş taraflar BBNJ Anlaşmasının 52. maddesinde atıfta bulunulan özel fona yıllık katkılarda bulunacaklardır. Bir tarafın katkı oranı, 47. maddenin 6 (e) paragrafı uyarınca Taraflar Konferansı tarafından kabul edilen bütçeye o tarafın değerlendirilmiş katkısının yüzde ellisi (%50) olacaktır.³⁶² Bu ödeme, Taraflar Konferansı tarafından BBNJ Anlaşması m.14/7 uyarınca bir karar alınana kadar devam edecektir. BBNJ m. 14/7 ise Taraflar Konferansının, 15. madde uyarınca kurulan “Erişim ve Fayda Paylaşımı Komitesinin”³⁶³ tavsiyelerini dikkate alarak, ABNJ’lerdeki deniz genetik kaynaklarının kullanımından elde edilen parasal faydaların ve ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanların deniz genetik kaynaklarına ilişkin dijital dizi bilgilerinin paylaşımına ilişkin yöntemler hakkında karar vereceğinden bahsetmektedir³⁶⁴. Uzlaşmaya varmak için tüm çabaların tükenmesi halinde, hazır bulunan

devletleri ve en az gelişmiş ülkelerin özel durumları dikkate alınarak gelişmekte olan devletler için özel girişimler; (g) Özellikle gelişmekte olan devletlerdeki bilim adamları ve bilimsel kurumlarla teknik ve bilimsel işbirliğinin arttırılması; (h) 15. madde uyarınca kurulan erişim ve fayda paylaşımı komitesinin tavsiyeleri dikkate alınarak Taraflar Konferansı tarafından belirlenen diğer fayda biçimleri.”

³⁶⁰ BBNJ Anlaşması m. 52/3.

³⁶¹ BBNJ Anlaşması m. 14/5.

³⁶² Bkz. BBNJ Anlaşması m. 47/6-e: “Taraflar Konferansı, bu anlaşmanın uygulanmasını inceleme ve değerlendirme altında tutacak ve bu amaçla: ... uzlaşmaya varmak için tüm çabaların tükenmiş olması halinde, hazır bulunan ve oy kullanan tarafların dörtte üç çoğunluğuyla, belirleyebileceği sıklıkta ve mali dönem için bir bütçe kabul edecektir.”

³⁶³ Bkz. BBNJ Anlaşması m.15: (1) İşbu belge ile bir erişim ve fayda paylaşım komitesi kurulmuştur. Bu komite, diğer hususların yanı sıra, 14. maddeye uygun olarak fayda paylaşımı için kılavuz ilkelerin belirlenmesi, şeffaflığın sağlanması ve hem parasal hem de parasal olmayan faydaların adil ve hakkaniyetli bir şekilde paylaşılmasının sağlanması için bir araç olarak hizmet edecektir. (2) Erişim ve fayda paylaşımı komitesi, komitenin işlevlerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak amacıyla ilgili alanlarda uygun niteliklere sahip 15 üyeden oluşacaktır. Üyeler taraflarca aday gösterilecek ve Taraflar Konferansı tarafından cinsiyet dengesi ve adil coğrafi dağılım dikkate alınarak ve en az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan küçük ada devletleri ve denize kıyısı olmayan gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere gelişmekte olan devletlerin komitede temsil edilmesi sağlanarak seçilecektir. Komitenin görev tanımı ve çalışma usulleri Taraflar Konferansı tarafından belirlenecektir.

³⁶⁴ BBNJ Anlaşması m. 1/14; “Deniz genetik kaynaklarının kullanımı” (...)biyoteknolojinin uygulanması da dahil olmak üzere deniz genetik kaynaklarının genetik ve/veya biyokimyasal bileşimi üzerinde araştırma ve geliştirme yapılması anlamına gelmektedir.

ve oy kullanan tarafların dörtte üç çoğunluğu ile bir karar alınacaktır³⁶⁵. Taraflardan biri, Taraflar Konferansının usulleri kabul ettiği sırada, gerekli uygulamaya zaman tanımak amacıyla, bu usullerin söz konusu taraf için dört yıla kadar bir süre için yürürlüğe girmeyeceğini belirten bir beyanda bulunabilir. Böyle bir beyanda bulunan taraf, yeni modaliteler yürürlüğe girene kadar BBNJ Anlaşmasının 14. maddesinin 6. paragrafında belirtilen ödemeyi yapmaya devam edecektir³⁶⁶.

BBNJ Anlaşması uyarınca, uluslararası hukuk açısından bir tür yaptırım usulü sayılan izleme (*monitoring*) ve buna ek olarak raporlama öngörülmüştür. ABNJ’lerdeki deniz genetik kaynaklarına ilişkin faaliyetlerin ve ulusal yargı yetkisi dışındaki alanların deniz genetik kaynaklarına ilişkin dijital dizi bilgilerinin izlenmesi ve şeffaflığı, BBNJ Anlaşmasının 2. bölümü uyarınca BBNJ standartlaştırılmış parti tanımlayıcılarının kullanılması yoluyla ve erişim ve fayda paylaşımı komitesi tarafından tavsiye edildiği şekilde *Taraflar Konferansı* tarafından kabul edilen usullere göre *Takas Odası Mekanizmasına* bildirim yoluyla sağlanacaktır³⁶⁷. Buna ek olarak anlaşma tarafların, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin dijital dizi bilgileri ve bunlardan elde edilen faydaların paylaşımı ile ilgili faaliyetler hakkında bu bölümdeki hükümlerin uygulanmasına ilişkin olarak erişim ve fayda paylaşımı komitesine periyodik olarak rapor sunmalarını istemiştir³⁶⁸. Böylelikle hükümlerin uygulanmasının takibi yapılabilecek ve taraflar izlendiklerinin farkında olarak hareket edeceklerdir.

3.4.4 BBNJ Anlaşması Uyarınca Deniz Koruma Alanları

Deniz koruma alanları, deniz ekosistemlerinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için önemli araçlardır. Bu alanların etkin bir şekilde ilan edilmesi ve yönetilmesi, ekolojik ve biyolojik değerlerinin korunmasını ve gelecek nesillerin bu kaynaklardan sürdürülebilir bir şekilde yararlanmasını sağlar. BBNJ Anlaşması’nda deniz koruma alanı “*belirli uzun vadeli biyolojik çeşitlilik koruma hedeflerine ulaşmak için belirlenmiş ve yönetilen ve uygun*

³⁶⁵ Bkz. BBNJ Anlaşması m. 14/7; “ ... Ödemeler 52. madde uyarınca oluşturulan özel fon aracılığıyla yapılacaktır. Yöntemler aşağıdakileri içerebilir: (a) dönüm noktası ödemeleri; (b) ürünlerin satışından elde edilen gelirin bir yüzdesinin ödenmesi de dahil olmak üzere, ürünlerin ticarileştirilmesiyle ilgili ödemeler veya katkılar; (c) bir tarafın toplam faaliyet düzeyini ölçen çeşitlendirilmiş bir dizi göstergeye dayalı olarak periyodik olarak ödenen kademeli bir ücret; (d) erişim ve fayda paylaşımı komitesinin tavsiyeleri dikkate alınarak Taraflar Konferansı tarafından kararlaştırılan diğer şekiller.”

³⁶⁶ BBNJ Anlaşması m. 14/8.

³⁶⁷ BBNJ Anlaşması m. 16/1.

³⁶⁸ BBNJ Anlaşması m. 16/2.

*olduğunda koruma hedefleriyle tutarlı olması koşuluyla sürdürülebilir kullanıma izin verebilen coğrafi olarak tanımlanmış bir deniz alanı” olarak tanımlanmıştır*³⁶⁹.

BBNJ Anlaşması deniz koruma alanlarının oluşturulması hususunda da devletlerin egemenlik konusundaki kaygılarını gidermek için hüküm getirmiştir. Şöyle ki; deniz koruma alanları da dahil olmak üzere alan temelli yönetim araçlarının oluşturulması, ulusal yargı yetkisi dahilindeki herhangi bir alanı içermeyecek ve bunlarla ilgili herhangi bir anlaşmazlık da dahil olmak üzere herhangi bir egemenlik, egemenlik hakkı veya yargı yetkisi iddiasının ileri sürülmesi veya reddedilmesi için bir dayanak olarak kullanılmayacaktır. Taraflar Konferansı, deniz koruma alanları da dahil olmak üzere bu tür alan temelli yönetim araçlarının oluşturulmasına yönelik teklifleri karar için değerlendirmeyecek ve bu tür teklifler hiçbir durumda egemenlik, egemenlik hakları veya yargı yetkisi iddialarının tanındığı veya tanınmadığı şeklinde yorumlanmayacaktır³⁷⁰.

3.4.5 Deniz Koruma Alanlarının Oluşturulmasında Teklif Aşaması

BBNJ Anlaşmasının deniz koruma alanlarını konu alan III. Bölümü kapsamında deniz koruma alanları da dahil olmak üzere alan bazlı yönetim araçlarının³⁷¹ oluşturulmasına ilişkin teklifler taraflarca tek tek veya toplu olarak sekretaryaya sunulacaktır³⁷². Taraflar, bu bölümde belirtildiği şekilde tekliflerin geliştirilmesi için devletler ve küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel organların yanı sıra sivil toplum, bilim camiası, özel sektör, yerli halklar ve yerel topluluklar da dahil olmak üzere ilgili paydaşlarla uygun şekilde işbirliği yapacak ve istişarelerde bulunacaktır³⁷³. DKA’ların belirlenmesi ve uygulanması sürecinde geleneksel bilgi önemli bir rol oynayabilir. Yerli halklar ve yerel toplulukların geleneksel bilgileri, ABNJ’lerde korunacak alanların tespitinde ve bu alanların yönetiminde kullanılabilir. Bu bilgiler, balık üreme alanları, belirli deniz bitkilerinin toplandığı yerler ve göçmen türlerin yaşam alanları gibi konularda önemli bilgiler sağlayabilir³⁷⁴. Teklifler, ihtiyatlı yaklaşım ve ekosistem yaklaşımı dikkate alınarak, mevcut en iyi bilim ve bilimsel bilgiler ve varsa yerli halkların ve yerel toplulukların ilgili geleneksel bilgileri temelinde

³⁶⁹ BBNJ Anlaşması m. 1/9.

³⁷⁰ BBNJ Anlaşması m. 18.

³⁷¹ Bkz. BBNJ Anlaşması m. 1/1 ; "Alan bazlı yönetim aracı", deniz koruma alanı da dahil olmak üzere, coğrafi olarak tanımlanmış bir alan için, bu Sözleşme uyarınca belirli koruma ve sürdürülebilir kullanım hedeflerine ulaşmak amacıyla bir veya birkaç sektör veya faaliyetin yönetildiği bir araç anlamına gelir.

³⁷² BBNJ Anlaşması m. 19/1.

³⁷³ BBNJ Anlaşması m. 19/2.

³⁷⁴ Mulalap, Clement Yow, vd. "Traditional Knowledge and the BBNJ Instrument." Marine Policy 122 (Aralık 2020) s. 7.

formüle edilecektir³⁷⁵. Belirlenen bu alanlara ilişkin tekliflerde bazı temel unsurların bulunması gerektiği bu anlaşmaca hüküm altına alınmıştır³⁷⁶.

Bu alanların belirlenmesine yönelik gösterge niteliğindeki kriterler, ilgili olduğu ölçüde, BBNJ Anlaşması Ek I’de belirtilenleri içerecek³⁷⁷ ve Taraflar Konferansı tarafından değerlendirilmek ve kabul edilmek üzere Bilimsel ve Teknik Organ tarafından gerektiğinde daha da geliştirilip revize edilebilecektir³⁷⁸. Burada belirtilen gösterge kriterlerinin uygulanmasına ilişkin yöntemler ve BBNJ Anlaşmasının m.19/4-(b) paragrafında belirtilen tekliflere ilişkin rehberlik de dahil olmak üzere, tekliflerin içeriğine ilişkin ilave gereklilikler, Taraflar Konferansı tarafından değerlendirilmek ve kabul edilmek üzere, gerektiğinde Bilimsel ve Teknik Organ tarafından detaylandırılacaktır³⁷⁹.

BBNJ Anlaşması uyarınca teklifin yazılı olarak alınması üzerine, sekretarya teklifi kamuya açık hale getirir ve ön inceleme için Bilimsel ve Teknik Kurula iletir. İncelemenin amacı, teklifin anlaşmanın bu bölümünde ve yine bu anlaşmanın Ek I’de açıklanan gösterge niteliğindeki kriterler de dahil olmak üzere BBNJ Anlaşması’nın yukarıda detaylarını açıkladığımız 19. madde kapsamında gerekli bilgileri içerip içermediğini tespit etmektir. Bu incelemenin sonucu kamuya açık hale getirilecek ve sekretarya tarafından teklif sahibine iletilecektir. Teklif sahibi, Bilimsel ve Teknik Organ tarafından yapılan ön incelemeyi dikkate alarak teklifi sekretaryaya yeniden ileticektir. Sekretarya tarafları bilgilendirir ve yeniden iletilen teklifi kamuya açık hale getirir ve ileride detaylardan bahsedeceğimiz ilgili anlaşmanın 21. maddesi uyarınca istişareleri kolaylaştırır³⁸⁰.

³⁷⁵ BBNJ Anlaşması m. 19/3.

³⁷⁶ Bkz. BBNJ Anlaşması m.19/4: “Belirlenen alanlara ilişkin teklifler aşağıdaki temel unsurları içermelidir: (a) Ek I’de belirtilen gösterge niteliğindeki kriterlere atıfta bulunarak teklife konu olan alanın coğrafi veya mekansal tanımı; (b) Ek I’de belirtilen kriterlerden herhangi birinin yanı sıra alanın tanımlanmasında uygulanan aşağıdaki 5. paragraf uyarınca daha da geliştirilebilecek ve revize edilebilecek kriterlere ilişkin bilgiler; (c) Yerli halklar ve yerel topluluklar tarafından yapılan kullanımlar da dahil olmak üzere alandaki insan faaliyetleri ve varsa bunların olası etkileri; (d) Belirlenen alandaki deniz ortamının ve biyolojik çeşitliliğin durumuna ilişkin bir açıklama; (e) Alana uygulanacak koruma ve uygun olduğu hallerde sürdürülebilir kullanım hedeflerinin tanımı, (f) Önerilen tedbirleri kapsayan ve belirtilen hedeflere ulaşmak için önerilen izleme, araştırma ve inceleme faaliyetlerini özetleyen taslak bir yönetim planı; (g) Önerilen alanın ve varsa tedbirlerin süresi; (h) Varsa, komşu kıyı devletleri ve/veya ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel kuruluşlar da dahil olmak üzere devletlerle yapılan istişarelere ilişkin bilgiler; (i) İlgili yasal araçlar ve çerçeveler ve ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel organlar kapsamında uygulanan deniz koruma alanları da dahil olmak üzere alan bazlı yönetim araçları hakkında bilgi; (j) İlgili bilimsel girdiler ve varsa Yerli halkların ve yerel toplulukların geleneksel bilgileri.”

³⁷⁷ Bkz. BBNJ Anlaşması Ek I’de alanların belirlenmesi için gösterge niteliğindeki kriterlerden bahsetmiştir: “Benzersizlik, nadirlik, kırılabilirlik, hassasiyet...”

³⁷⁸ BBNJ Anlaşması m. 19/5.

³⁷⁹ BBNJ Anlaşması m. 19/6.

³⁸⁰ BBNJ Anlaşması m. 20.

Bu aşamadan sonra istişare süreci anlaşma uyarınca başlayacaktır. BBNJ Anlaşması kapsamında sunulan tekliflere ilişkin istişareler, devletler ve küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel organların yanı sıra sivil toplum, bilim camiası, yerli halklar ve yerel topluluklar da dahil olmak üzere ilgili tüm paydaşları kapsayıcı, şeffaf ve açık olacaktır³⁸¹.

Sekreteryaya anlaşma uyarınca istişareleri kolaylaştıracak ve girdi toplayacaktır. Şöyle ki; devletleri, özellikle de komşu kıyı devletleri, bilgilendirilecek ve diğerlerinin yanı sıra teklifin esasına ve coğrafi kapsamına ilişkin görüşleri, ulusal yargı yetkisi dahilindeki ve ulusal yargı yetkisinin ötesindeki bitişik veya ilgili alanlarda mevcut önlemler veya faaliyetlere ilişkin bilgileri ve buna benzer bir takım hususları sunmaya davet edilecektir. Bir diğer yandan ilgili yasal araçların ve çerçevelerin organları ve ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel organlar bilgilendirilecek ve diğerlerinin yanı sıra söz konusu araç, çerçeve veya organ tarafından ilgili alan veya komşu alanlar için kabul edilen mevcut tedbirlere ilişkin bilgiler, teklifte tanımlanan taslak yönetim planına ilişkin tedbirlerin ve diğer unsurların söz konusu kuruluşun yetki alanına giren yönlerine ilişkin görüşler, söz konusu araç, çerçeve veya kuruluşun yetki alanına giren ilgili ek tedbirlere ilişkin görüşler ve diğer hususları sunmaya davet edilecektir. Yerli halkların görüşleri bu bölümde de önemsenmiş ve yerli halklar ve ilgili geleneksel bilgiye sahip yerel topluluklar, bilim camiası, sivil toplum ve diğer ilgili paydaşlar diğerlerinin yanı sıra teklifin esasına ilişkin görüşler, ilgili diğer tüm bilimsel girdiler, yerli halkların ve yerel toplulukların ilgili her türlü geleneksel bilgisi hususlarını sunmaya davet edilecektir³⁸². Bu husus uyarınca alınan katkılar sekreteryaya tarafından kamuya açık hale getirilecektir³⁸³.

BBNJ Anlaşması, önerilen tedbirin devletlerin münhasır ekonomik bölgeleri ile tamamen çevrili alanları etkilediği durumlarda, teklif sahiplerinin, söz konusu devletlerle önceden bildirim de dahil olmak üzere hedefe yönelik ve proaktif istişarelerde bulunmaları; ve söz konusu devletlerin önerilen tedbire ilişkin görüş ve yorumlarının dikkate alınması ve özellikle bu görüş ve yorumları ele alan yazılı yanıtlar sunması ve uygun olduğu hallerde önerilen tedbiri buna göre revize etmesi imkanı sunmuş ve hüküm altına almıştır³⁸⁴.

³⁸¹ BBNJ Anlaşması m. 21/1.

³⁸² BBNJ Anlaşması m. 21/2.

³⁸³ BBNJ Anlaşması m. 21/3.

³⁸⁴ BBNJ Anlaşması m. 21/4.

3.4.6 Deniz Koruma Alanlarının Oluşturulması

Taraflar Konferansı, nihai teklif ve taslak yönetim planı temelinde, deniz koruma alanları hakkındaki bu bölüm kapsamında oluşturulan danışma sürecinde alınan katkıları ve bilimsel girdileri ve Bilimsel ve Teknik Organın bilimsel tavsiye ve önerilerini dikkate alarak deniz koruma alanları da dahil olmak üzere alan temelli yönetim araçlarının oluşturulması ve ilgili tedbirler hakkında kararlar alacaktır³⁸⁵, dolayısıyla karar almaya yetkili organ Taraflar Konferansıdır. Bunun yanı sıra Taraflar Konferansı ilgili yasal araçlar ve çerçeveler ve ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel organlar tarafından kabul edilenlerle uyumlu tedbirler hakkında, bu araçlar, çerçeveler ve organlarla işbirliği ve koordinasyon içinde kararlar alabilir³⁸⁶ ve önerilen tedbirlerin diğer küresel, bölgesel, alt-bölgesel veya sektörel organların yetkileri dahilinde olduğu durumlarda, bu anlaşmanın taraflarına ve küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel organlara, ilgili tedbirlerin bu tür araçlar, çerçeveler ve organlar aracılığıyla kabul edilmesini teşvik etmek için, kendi yetkilerine uygun olarak tavsiyelerde bulunabilir³⁸⁷. Taraflar Konferansı, bu madde kapsamında karar alırken, ilgili yasal araçlar ve çerçeveler ile ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel organların yetkilerine saygı gösterecek ve bunlara zarar vermeyecektir³⁸⁸.

Taraflar Konferansı tarafından BBNJ Anlaşması'nın bu bölümü uyarınca kabul edilen kararlar ve tavsiyeler, ulusal yargı yetkisi dahilindeki alanlarla ilgili olarak kabul edilen tedbirlerin etkinliğini zayıflatmayacak ve BMDHS uyarınca tüm devletlerin hak ve görevlerine gereken saygı gösterilerek alınacaktır. Bu bölüm kapsamında önerilen tedbirlerin, bir kıyı devletinin BMDHS uyarınca üzerinde egemenlik haklarını kullandığı denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altının üstündeki suyu etkileyeceği veya etkilemesinin makul olarak beklenebileceği durumlarda, söz konusu tedbirler söz konusu kıyı devletlerinin egemenlik haklarına gereken saygıyı gösterecektir. Bu amaçla, bu bölüm hükümlerine uygun olarak istişarelerde bulunulacaktır³⁸⁹. Anlaşmanın getirdiği bir diğer önemli husus ise, deniz koruma alanı da dahil olmak üzere, bu bölüm uyarınca oluşturulan bir alan bazlı yönetim aracının daha sonra tamamen veya kısmen bir kıyı devletinin ulusal yetki alanına girmesi halinde, ulusal yetki alanı içinde kalan kısmın derhal yürürlükten kalkacak olmasıdır. Ulusal yetki alanı dışındaki alanlarda kalan kısım, Taraflar Konferansı

³⁸⁵ BBNJ Anlaşması m. 22/1-a.

³⁸⁶ BBNJ Anlaşması m. 22/1-b.

³⁸⁷ BBNJ Anlaşması m. 22/1-c.

³⁸⁸ BBNJ Anlaşması m. 22/2.

³⁸⁹ BBNJ Anlaşması m. 22/5; BMDHS m. 56; m. 77; m. 192-194; m. 197; m. 246-249.

bir sonraki toplantısında, deniz koruma alanı da dahil olmak üzere alan bazlı yönetim aracını gözden geçirip gerekli değişiklikleri yapmaya veya iptal etmeye karar verene kadar yürürlükte kalacaktır³⁹⁰. İlgili bir yasal araç veya çerçevenin ya da ilgili bir küresel, bölgesel, alt-bölgesel veya sektörel organın oluşturulması veya yetkisinde değişiklik yapılması üzerine, deniz koruma alanı da dahil olmak üzere herhangi bir alana dayalı yönetim aracı veya bu bölüm kapsamında Taraflar Konferansı tarafından kabul edilen ve daha sonra söz konusu aracın yetkisine giren ilgili tedbirler, çerçeve veya organ, tamamen veya kısmen, Taraflar Konferansı söz konusu araç, çerçeve veya organla yakın işbirliği ve koordinasyon içinde, deniz koruma alanı da dahil olmak üzere alan bazlı yönetim aracını ve ilgili tedbirleri uygun şekilde muhafaza etmeye, değiştirmeye veya iptal etmeye karar verene kadar yürürlükte kalacaktır³⁹¹.

3.4.7 Deniz Koruma Alanları Oluşturulmasına Karar Verilmesi

BBNJ Anlaşması uyarınca genel bir kural olarak, anlaşmanın deniz koruma alanlarıyla ilgili üçüncü bölümü kapsamındaki kararlar ve tavsiyeler oybirliğiyle alınır³⁹². Eğer ki, uzlaşma sağlanamazsa, bu bölüm kapsamındaki kararlar ve tavsiyeler, Taraflar Konferansının uzlaşmaya varmak için tüm çabaların tükendiğine karar vermesinden önce, hazır bulunan ve oy kullanan tarafların dörtte üç çoğunluğuyla alınacaktır³⁹³. Yine bu bölüm kapsamında alınan kararlar, alındıkları Taraflar Konferansı toplantısından 120 gün sonra yürürlüğe girecek ve tüm taraflar için bağlayıcı olacaktır³⁹⁴. Burada öngörülen 120 günlük süre zarfında, herhangi bir taraf, sekreteryaya yazılı bildirimde bulunarak, bu bölüm kapsamında alınan bir karara itiraz edebilir ve bu karar söz konusu taraf için bağlayıcı olmayacaktır. Bir karara yapılan itiraz, sekreteryaya yapılacak yazılı bir bildirimle herhangi bir zamanda geri çekilebilir ve bunun üzerine karar, itirazın geri çekildiğini belirten bildirim tarihinden 90 gün sonra söz konusu taraf için bağlayıcı olacaktır³⁹⁵. Bu şekilde itirazda bulunan bir taraf, itirazını yaptığı sırada, ilgili madde hükmündeki gerekçelerden bir veya daha fazlasına dayanan itirazının gerekçelerinin açıklamasını yazılı olarak sekreteryaya sunacaktır. Bunlar: (a) kararın işbu anlaşma ile veya itiraz eden tarafın BMDHS uyarınca sahip olduğu hak ve yükümlülüklerle tutarsız olması; (b) kararın itiraz eden taraf aleyhine

³⁹⁰ BBNJ Anlaşması m. 22/6.

³⁹¹ BBNJ Anlaşması m. 22/7.

³⁹² BBNJ Anlaşması m. 23/1.

³⁹³ BBNJ Anlaşması m. 23/2.

³⁹⁴ BBNJ Anlaşması m. 23/3.

³⁹⁵ BBNJ Anlaşması m. 23/4.

haksız bir şekilde şeklen veya fiilen ayrımcılık yapması; (c) itirazın yapıldığı tarihte tarafın makul tüm çabaları gösterdikten sonra karara pratik olarak uyamaması³⁹⁶. Yine bu usulde itirazda bulunan bir taraf, uygulanabilir olduğu ölçüde, itiraz ettiği kararla eşdeğer etkiye sahip alternatif tedbirler veya yaklaşımlar benimseyecek ve itiraz eden tarafın BMDHS çerçevesindeki hak ve görevlerini yerine getirmesi için gerekli olmadıkça, itiraz ettiği kararın etkinliğini zayıflatacak tedbirler almayacak veya eylemlerde bulunmayacaktır³⁹⁷.

BBNJ Anlaşmasının bu bölümü uyarınca alınan bir karara itiraz, ancak itiraz eden tarafın hala gerekli görmesi halinde, kararın yürürlüğe girmesinden sonra her üç yılda bir sekreteryaya yazılı bildirimde bulunmak suretiyle yenilenebilir. Söz konusu yazılı bildirim, ilk itirazın gerekçelerine ilişkin bir açıklama içerecektir³⁹⁸. Bu şekilde herhangi bir yenileme bildirimi alınmazsa, itiraz otomatik olarak geri çekilmiş sayılır ve bunun üzerine karar, itirazın otomatik olarak geri çekilmesinden 120 gün sonra o taraf için bağlayıcı olur. Sekreteryaya, itirazın otomatik olarak geri çekileceği tarihten 60 gün önce tarafı bilgilendirecektir³⁹⁹. Anlaşmanın bu bölümü kapsamında kabul edilen Taraflar Konferansı kararları ve bu kararlara yapılan itirazlar sekreteryaya tarafından kamuya açık hale getirilecek ve tüm devletlere ve ilgili yasal araçlara ve çerçevelere ve ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel organlara iletilecektir⁴⁰⁰.

BBNJ Anlaşması ile deniz koruma alanlarının oluşturulması hususunda acil durum önlemleri konusu bazı esaslar doğrultusunda hüküm altına alınmıştır. Taraflar Konferansı, ulusal yargı yetkisi dışındaki alanlarda, bir doğa olayının veya insan kaynaklı bir felaketin deniz biyolojik çeşitliliğine ciddi veya geri döndürülemez zarar verdiği veya vermesi muhtemel olduğu durumlarda, ciddi veya geri döndürülemez zararın daha da kötüleşmemesini sağlamak için, gerekirse acil olarak uygulanmak üzere tedbirler almak üzere kararlar alacaktır⁴⁰¹. Bu hususta alınan tedbirler, ancak ilgili yasal araçlar veya çerçeveler veya ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel veya sektörel organlarla istişarenin ardından, ciddi veya geri döndürülemez zararın bu anlaşmanın diğer maddelerinin uygulanması yoluyla veya ilgili bir yasal araç veya çerçeve veya ilgili bir küresel, bölgesel,

³⁹⁶ BBNJ Anlaşması m. 23/5.

³⁹⁷ BBNJ Anlaşması m. 23/6.

³⁹⁸ BBNJ Anlaşması m. 23/8.

³⁹⁹ BBNJ Anlaşması m. 23/9.

⁴⁰⁰ BBNJ Anlaşması m. 23/10.

⁴⁰¹ BBNJ Anlaşması m. 24/1.

alt-bölgesel veya sektörel organ tarafından zamanında yönetilememesi halinde gerekli kabul edilecektir⁴⁰². Acil durum temelinde kabul edilen tedbirler, mevcut en iyi bilim ve bilimsel bilgilere ve varsa yerli halkların ve yerel toplulukların ilgili geleneksel bilgilerine dayanacak ve ihtiyati yaklaşımı dikkate alacaktır. Bu tür tedbirler taraflarca önerilebilir veya Bilimsel ve Teknik Organ tarafından tavsiye edilebilir ve oturumlar arası olarak kabul edilebilir. Önlemler geçici olacak ve kabul edilmelerini takiben Taraflar Konferansının bir sonraki toplantısında karar için yeniden değerlendirilecektir⁴⁰³. Tedbirler, yürürlüğe girmelerinden iki yıl sonra sona erecek veya Taraflar Konferansı tarafından, deniz koruma alanları da dahil olmak üzere alan bazlı yönetim araçları ve bu bölüm uyarınca oluşturulan ilgili tedbirlerle veya ilgili bir yasal belge veya çerçeve veya ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel veya sektörel organ tarafından kabul edilen tedbirlerle veya tedbiri gerektiren koşulların ortadan kalkması halinde Taraflar Konferansı kararıyla değiştirilerek daha erken sona erdirilecektir⁴⁰⁴. İstişare prosedürleri de dahil olmak üzere acil durum önlemlerinin oluşturulmasına yönelik prosedürler ve rehberlik, Taraflar Konferansı tarafından ilk fırsatta değerlendirilmek ve kabul edilmek üzere gerektiğinde Bilimsel ve Teknik Organ tarafından hazırlanacaktır. Bu usuller kapsayıcı ve şeffaf olacaktır⁴⁰⁵.

3.4.8 Deniz Koruma Alanlarının Oluşturulması, İzlenmesi Ve Gözden Geçirilmesi

BBNJ Anlaşması tarafların, kendi yetki veya kontrolleri altında bulunan ve ulusal yetki alanlarının ötesinde yer alan faaliyetlerin bu bölüm kapsamında kabul edilen kararlarla tutarlı bir şekilde yürütülmesini sağlamasını öngörmüştür⁴⁰⁶. Ayrıca anlaşma, anlaşma kapsamındaki hiçbir hususun, bir tarafın, uluslararası hukuka uygun olarak ve anlaşmanın amaçlarını desteklemek üzere, kendi vatandaşları ve gemileri ile ilgili olarak veya kendi yargı yetkisi veya kontrolü altındaki faaliyetlerle ilgili olarak, bu bölüm kapsamında kabul edilenlere ek olarak daha sıkı tedbirler almasını engellemeyeceğini de hüküm altına almıştır⁴⁰⁷. BBNJ Anlaşması devletler arası yük adaletini de göz önünde bulundurmuş ve bu bölüm kapsamında kabul edilen tedbirlerin uygulanması, gelişmekte olan küçük ada devletleri veya en az gelişmiş ülkeler olan taraflara doğrudan veya dolaylı olarak orantısız

⁴⁰² BBNJ Anlaşması m. 24/2.

⁴⁰³ BBNJ Anlaşması m. 24/3.

⁴⁰⁴ BBNJ Anlaşması m. 24/4.

⁴⁰⁵ BBNJ Anlaşması m. 24/5.

⁴⁰⁶ BBNJ Anlaşması m. 25/1.

⁴⁰⁷ BBNJ Anlaşması m. 25/2.

bir yük getirmemesi hususunu vurgulamıştır⁴⁰⁸. BBNJ Anlaşması ayrıca ilgili bir yasal araç veya çerçeveye taraf veya katılımcı olmayan veya ilgili bir küresel, bölgesel, alt-bölgesel veya sektörel organın üyesi olmayan ve bu tür araçlar ve çerçeveler kapsamında ve bu tür organlar tarafından oluşturulan tedbirleri uygulamayı başka bir şekilde kabul etmeyen bir tarafın, BMDHS ve bu anlaşma uyarınca, ulusal yargı yetkisi dışındaki alanların deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için işbirliği yapma yükümlülüğünden muaf tutulmayacağını da vurgulamıştır⁴⁰⁹.

İzleme yükümlülüğü deniz koruma alanlarının oluşturulması konusunda da getirilmiş bir hüküm olarak BBNJ Anlaşmasında yer almıştır. Taraflar, bireysel veya toplu olarak, bu bölüm kapsamında oluşturulan deniz koruma alanları dahil alan bazlı yönetim araçlarının uygulanması ve ilgili tedbirler hakkında Taraflar Konferansına rapor vereceklerdir. Bu tür raporların yanı sıra, ilgili bilgiler ve inceleme, sekretarya tarafından kamuya açık hale getirilecektir⁴¹⁰. İlgili yasal araçlar ve çerçeveler ile ilgili küresel, bölgesel, alt-bölgesel ve sektörel kuruluşlar, bu bölüm kapsamında oluşturulan deniz koruma alanları da dahil olmak üzere alan bazlı yönetim araçlarının hedeflerine ulaşmak için kabul ettikleri tedbirlerin uygulanması hakkında Taraflar Konferansına bilgi vermeye davet edilecektir⁴¹¹. Deniz koruma alanları da dahil olmak üzere, bu bölüm kapsamında oluşturulan alan bazlı yönetim araçları, ilgili tedbirler de dahil olmak üzere, bu paragrafta atıfta bulunulan raporlar ve bilgiler dikkate alınarak, Bilimsel ve Teknik Organ tarafından izlenecek ve periyodik olarak gözden geçirilecektir⁴¹². Bu gözden geçirmede, Bilimsel ve Teknik Organ, deniz koruma alanları da dahil olmak üzere, bu bölüm kapsamında oluşturulan alan bazlı yönetim araçlarının etkinliğini, ilgili tedbirleri ve hedeflerine ulaşmada kaydedilen ilerlemeyi değerlendirecek ve Taraflar Konferansına tavsiye ve önerilerde bulunacaktır⁴¹³. Gözden geçirmenin ardından Taraflar Konferansı, gerektiğinde, deniz koruma alanları da dahil olmak üzere alan bazlı yönetim araçlarının ve Taraflar Konferansı tarafından kabul edilen ilgili tedbirlerin değiştirilmesi, genişletilmesi veya iptal edilmesine ilişkin kararları veya tavsiyeleri, mevcut en iyi bilim ve bilimsel bilgiler ve varsa yerli halkların ve yerel toplulukların ilgili geleneksel bilgileri temelinde, ihtiyati yaklaşım ve ekosistem yaklaşımını

⁴⁰⁸ BBNJ Anlaşması m. 25/3.

⁴⁰⁹ BBNJ Anlaşması m. 25/6.

⁴¹⁰ BBNJ Anlaşması m. 26/1.

⁴¹¹ BBNJ Anlaşması m. 26/2.

⁴¹² BBNJ Anlaşması m. 26/3.

⁴¹³ BBNJ Anlaşması m. 26/4.

göz önünde bulundurarak alacaktır⁴¹⁴.

⁴¹⁴ BBNJ Anlaşması m. 26/5.

SONUÇ

Denizler, kara alanının %71'ini temsil eden devasa ekosistemlerdir ve bu alanların %64'ü ulusal yetki alanları dışındaki açık denizler olarak bilinmektedir. Bu geniş ve genellikle devletlerin doğrudan yargı yetkisi altında olmayan alanlar, tarih boyunca “hiç kimseye ait olmayan” ancak “herkese ait” olarak kabul edilmiştir. Açık denizler, serbestlik ilkesi ile yönetilirken, günümüzde giderek artan teknolojik gelişmeler ve insan faaliyetleri, bu bölgelerdeki biyolojik çeşitliliği ve ekosistemleri ciddi tehditler altında bırakmaktadır. Bu durum deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımını, uluslararası toplumun ortak bir sorumluluğu haline gelmiştir.

Ulusal yetki alanı dışındaki deniz alanları, gezegenimizin en büyük yaşam alanlarını temsil etmektedir ve bu alanlar, milyonlarca tür canlı organizma içermektedir. Bu alanlar, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için kritik öneme sahiptir. Ancak, bu alanlarda yapılan insan faaliyetleri, deniz ekosistemlerinin sağlığını tehdit etmektedir. Deniz trafiğindeki artış, kirliliğin ve ekosistemlerin bozulmasına neden olmakta ve bu durum, açık denizlerde balıkçılık habitatlarını tahrip etmekte ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, ulusal yetki alanı dışındaki deniz alanlarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı için etkili yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Uluslararası hukukun, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusundaki yetersizlikleri, yeni hukuki düzenlemelerin geliştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. BMDHS, ulusal yetki alanı dışındaki deniz alanlarının yönetimi için temel bir çerçeve sunarken, bu alandaki boşlukların doldurulması ve mevcut düzenlemelerin revize edilmesi gerekmektedir. BBNJ Anlaşması, BMDHS'nin uygulama anlaşması olarak, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için daha kapsamlı ve etkili yasal düzenlemeler getirmekte; ve deniz hukukunun ve çağımızdaki iklim koşulları nedeniyle geliştirilmesi gereken uluslararası çevre hukukunun gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Biyoeçeşitlilik terimi, yaşamın ve süreçlerinin çeşitliliğini ifade eden kapsamlı bir terimdir. Biyoeçeşitlilik, basit hücreden karmaşık organizmalara, popülasyonlardaki ve ekosistemlerdeki organizmaları ilişkilendiren süreçlere ve döngülere kadar tüm yaşam

biçimlerini kapsar. Deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması, deniz ekosistemlerinin sağlığını sürdürmek ve gelecek nesillerin deniz kaynaklarından sürdürülebilir bir şekilde faydalanmasını sağlamak için hayati öneme sahiptir. BBNJ Anlaşması, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için gerekli yasal düzenlemeleri getirmekte ve bu alandaki uluslararası çabaları koordine etmektedir.

Gelişen balıkçılık teknikleri, deniz madenciliği, deniz taşımacılığı ve diğer insan faaliyetleri, açık denizlerdeki ekosistemler üzerinde ciddi baskılar oluşturmaktadır. Bu faaliyetler, deniz biyolojik çeşitliliğini tehdit etmekte ve ekosistemlerin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmaktadır. Örneğin, balıkçılık tekniklerindeki ilerlemeler, daha derin ve uzak deniz alanlarında balıkçılığı mümkün kılarken, bu bölgelerdeki biyolojik çeşitliliğe zarar vermekte ve popülasyonlarını azaltmaktadır. Derin deniz madenciliği faaliyetleri ise deniz tabanında bulunan ve henüz keşfedilmemiş birçok türün yaşam alanlarını henüz daha insanlık onları keşfedemeden tehdit etmektedir. Bu nedenle, BBNJ Anlaşması, bu faaliyetlerin düzenlenmesi ve deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması için daha kapsamlı ve etkili bir hukuki çerçevede bu konuları ele almaktadır. Elbette bu sözleşmenin etkili olarak uygulanıp uygulanamayacağı noktasında da endişeler bulunmaktadır.

İklim değişikliği, deniz kirliliği ve aşırı avlanma gibi çevresel zorluklar, deniz biyolojik çeşitliliğini tehdit eden önemli faktörlerdir. Bu zorluklar, deniz ekosistemlerinin sağlığını olumsuz etkilemekte ve deniz kaynaklarına bağımlı ekonomileri tehdit etmektedir. İklim değişikliği, deniz sıcaklıklarının artmasına ve deniz seviyelerinin yükselmesine neden olmakta, bu da deniz ekosistemlerini ve biyolojik çeşitliliği olumsuz etkilemektedir. Deniz kirliliği, plastik atıklar, kimyasal kirleticiler ve petrol sızıntıları gibi faktörlerle deniz yaşamını tehdit etmekte ve ekosistemlerin sağlığını bozmaktadır. Bununla birlikte aşırı avlanma ise balık popülasyonlarının azalmasına ve deniz ekosistemlerinin dengesinin bozulmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, BBNJ Anlaşması, bu çevresel zorluklarla başa çıkmak ve deniz biyolojik çeşitliliğini korumak için gerekli önlemleri almayı hedeflemektedir.

Deniz ekosistemlerinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için insan faaliyetlerinin düzenlenmesi gerekmektedir. Deniz madenciliği, deniz taşımacılığı ve diğer insan faaliyetleri, deniz ekosistemleri üzerinde ciddi baskılar oluşturmaktadır. Bu faaliyetlerin sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması

ve ekosistemlerin sağlığının sŸrđŸrŸlmesi için kritik öneme sahiptir. BBNJ Anlaşması, bu faaliyetlerin dŸzenlenmesi ve deniz ekosistemlerinin korunması için gerekli hukuki çerçeveyi sağlamaktadır. Bu kapsamda, deniz genetik kaynaklarının korunması ve kullanımı, deniz koruma alanlarının oluşturulması ve çevresel etki değerlendirmelerinin yapılması gibi nlemler BBNJ Anlaşmasında yerini almıştır. Bu nlemler uluslararası dŸzeyde farklı sözleşmelerde hŸkŸm altına alınsa da, ABNJ’lerde hepsinin tek anlaşmada toplanması ve diğer sözleşmelere nazaran daha detaylı incelenmesi bu alanda bŸyŸk yankı uyandırmıştır.

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi gibi mevcut uluslararası dŸzenlemeler, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sŸrđŸrŸlebilir kullanımı konusunda önemli ilkeler sunmaktadır. Ancak, bu dŸzenlemeler, deniz genetik kaynaklarının korunması ve kullanımı konusunda yetersiz kalmaktadır. BMDHS, açık denizlerdeki deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması için yeterli hukuki araçları sağlamamaktadır. Bu durum, deniz ekosistemlerinin ve biyolojik çeşitliliğin korunması için daha kapsamlı ve etkili yasal dŸzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Deniz genetik kaynakları, ilaç geliştirme, biyoteknoloji ve diğer bilimsel araştırmalar için bŸyŸk bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu kaynakların kullanımı ve faydalarının paylaşımı konusunda uluslararası bir dŸzenleme eksikliği bulunmaktadır. BBNJ Anlaşması, deniz genetik kaynaklarının korunması, sŸrđŸrŸlebilir kullanımı ve bu kaynaklardan elde edilen faydaların adil ve hakkaniyetli paylaşımı için gerekli hukuki dŸzenlemeleri getirmektedir. BMDHS’de yer alan ‘‘canlı kaynaklar’’ terimi, deniz genetik kaynaklarını tam olarak kapsamamaktadır ve bu belirsizlik, deniz genetik kaynaklarının korunması ve faydalarının paylaşımı konusunda eksikliklere yol açmaktadır. BBNJ Anlaşmasında da halen deniz genetik kaynaklarının tanımlanması kusursuz olmasa da, BMDHS’den daha detaylı ve kapsamlı ele alındığı bir gerçektir.

Hiç kuşku yok ki deniz ekosistemlerinin korunması ve sŸrđŸrŸlebilir kullanımı, yalnızca bireysel devletlerin çabalarıyla sağlanamaz. Bu konuda etkili bir koruma ve yönetim sağlamak için uluslararası işbirliği ve koordinasyon gerektiği açıktır. BBNJ Anlaşmasıyla birlikte, uluslararası toplumun deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sŸrđŸrŸlebilir kullanımı konusundaki işbirliğini artırmayı ve bu alandaki çabaları daha etkili bir şekilde koordine etmeyi amaçladığı açıktır. Uluslararası işbirliği, deniz biyolojik

çeşitliliğinin korunması için kritik bir aşama olarak göze çarpmaktadır. Bu işbirliğinin sağlanması durumunda, deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı için daha etkili politikaların geliştirilmesini ve uygulanmasını sağlayacaktır. Aksi takdirde, anlaşmanın organları hükümleri uygulamakta yetersiz kalabilir ve getirilen mekanizmalar yalnızca birkaç cümleden oluşan kanun maddesinden ibaret olur.

ABNJ’lerdeki deniz genetik kaynaklarına ilişkin faaliyetlerin ve ulusal yargı yetkisi dışındaki alanların deniz genetik kaynaklarına ilişkin dijital dizi bilgilerinin izlenmesi ve şeffaflığı, BBNJ Anlaşması uyarınca BBNJ standartlaştırılmış parti tanımlayıcılarının kullanılması yoluyla ve erişim ve fayda paylaşımı komitesi tarafından tavsiye edildiği şekilde Taraflar Konferansı tarafından kabul edilen usullere göre Takas Odası Mekanizmasına bildirim yoluyla sağlanacaktır. Buna ek olarak anlaşma tarafların, ulusal yetki alanlarının ötesindeki alanlardaki deniz genetik kaynakları ve bunlara ilişkin dijital dizi bilgileri ve bunlardan elde edilen faydaların paylaşımı ile ilgili faaliyetler hakkında BBNJ Anlaşmasının deniz genetik kaynakları hakkındaki hükümlerin uygulanmasına ilişkin olarak erişim ve fayda paylaşımı komitesine periyodik olarak rapor sunmalarını istemekte ve dolayısıyla BBNJ Anlaşması bu şekilde bir yaptırım mekanizmasını öngörmektedir.

Deniz koruma alanları, deniz ekosistemlerinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için kritik öneme sahip araçlardır. Bu alanlar, deniz biyolojik çeşitliliğini korumak, ekosistemlerin sağlığını sürdürmek ve deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını sağlamak için önemli bir rol oynamaktadır. BBNJ Anlaşması, deniz koruma alanlarının oluşturulması ve yönetilmesi için gerekli yasal düzenlemeleri getirmekte ve bu alanların etkin bir şekilde korunmasını sağlamaktadır. Deniz koruma alanları, balıkçılık, turizm ve diğer deniz kaynaklarına dayalı ekonomiler için de önemli faydalar sağlamaktadır. Ayrıca BBNJ Anlaşması evrensel bir anlaşma olması sebebi ile diğer bölgesel anlaşmalardan ayrılmakta ve daha elverişli bir hale gelmektedir.

BBNJ Anlaşmasının, bu alana getirdiği bir diğer katkısı ise, deniz koruma alanlarının oluşturulmasında, karar aşamasında oybirliği esasının olması fakat bunun uygulanamaması durumunda ise oy çokluğuyla karar alınabiliyor olmasıdır. Oybirliğiyle karar alınması, uluslararası mecrada zorlu bir durumları da beraberinde getirebiliyor; çünkü, oy birliği her zaman sağlanamayabilir ve okyanusların korunmasıyla ilgili önemli bir kararın alınması birden fazla yılı bulabilir. Bu da mekanizmanın aksamasına, tıkanmasına ve işe

yaramamasına yol açar.

BBNJ Anlaşması deniz koruma alanları oluşturulurken, devletlerin egemenlik haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini net bir şekilde vurgulamaktadır. Fakat konu devletlerin egemenlik hakkı olunca net bir şekilde vurgulamak bazen yetersiz kalabilmektedir. İlgili hakların daha detaylı ve korunaklı bir şekilde anlaşmada ele alınması ihtiyacı ve buna uygun bir kontrol ve yaptırım mekanizma oluşturulması devletler tarafından beklenmektedir. Bu anlaşma okyanuslar için büyük önem arz etmektedir. Onaylanması ve daha geniş bir kitleye yayılması için devletlerin hassas olduğu egemenlik hakları konusunda daha kapsamlı hükümler çıkarılması beklenmektedir.

BBNJ Anlaşması'nın önemli başlıklarından bir tanesi de çevresel etki değerlendirmesi sürecidir. ÇED süreci kısaca etkilerin tanımlanması, değerlendirme ve analiz, alternatiflerin incelenmesi, önlemlerin ve izleme programlarının geliştirilmesi, katılım ve şeffaflık ilkelerinin gözetilmesi, karar verme süreci ve uygulama ve izleme aşamalarını takip etmektedir. ÇED süreci boyunca anlaşma, işbirliği ve koordinasyona dikkat çekmektedir. Bu sürecin kamuya ve erişime açık olması ilgili kişilerin faaliyetlerden şeffaf bir şekilde haberdar olmalarını ve bilinçlenmelerini sağlamaktadır. İlgili kişilerden gelen yorumlar, faaliyetlerin çevresel etkilerini daha kapsamlı ve doğru bir şekilde değerlendirilmesini sağlar. Ayrıca alternatif çözüm ve öneriler, kararların doğruluğunu sağlamlaştırmaktadır.

BBNJ Anlaşmasının, okyanusları korumak için getirdiği bu düzenleme ve önlemler, hem uygulamaya geçirilmesi hem de denetlenmesi için yüksek teknoloji ve büyük bir finansman desteğini de beraberinde getirmektedir. Bu düzenlemelerin açık denizlerde, yani çok daha geniş ve bilinmez, olduğu düşünüldüğü vakit, gereken teknoloji ve beklenen finansman öngörülemez olabilir. Bu nedenle anlaşmanın, yüksek teknoloji ve finansman gerektirmesinden ötürü uygulamaya geçmesinde problemler yaşayabileceği düşünülmektedir.

2023 yılında imzaya açılan “*BMDHS Kapsamında Ulusal Yetki Alanı Dışındaki Alanların Deniz Biyolojik Çeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı Anlaşması*”, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda mevcut hukuki boşlukları doldurmak, artan insan faaliyetlerinin ve çevresel zorlukların etkilerini

azaltmak ve uluslararası işbirliğini güçlendirmek amacıyla hayati bir öneme sahiptir. Bu anlaşma, deniz ekosistemlerinin sağlığını korumak ve gelecek nesillerin deniz kaynaklarından sürdürülebilir bir şekilde faydalanmasını sağlamak için kritik bir adım olarak görülmektedir. Deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı, sadece çevresel bir zorunluluk değil, aynı zamanda gelecek nesillerin refahı için de hayati bir öneme sahiptir. Ancak imzaya açılan anlaşmanın oldukça titizlikle ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle, uluslararası toplumun, deniz ekosistemlerinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için daha etkili ve kapsamlı politikalar geliştirmesi ve uygulaması gerekmektedir. Bu çerçevede, 19 Eylül 2023 tarihinde kabul edilen, henüz onaylanmayan ama onaylanmasında fayda görülen, BBNJ Anlaşması, deniz biyolojik çeşitliliğinin korunması ve sürdürülebilir kullanımı için uluslararası deniz ve çevre hukukunun gelişimine önemli bir katkı sağlamaktadır. Uluslararası işbirliği ve koordinasyonun artırılması, deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı için etkili politikaların geliştirilmesi ve uygulanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anlaşma, deniz ekosistemlerinin sağlığını korumak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için uluslararası toplumun kararlılığını ve işbirliğini yansıtan önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

Alvik, Ivar. *History and Sources of the Law*. Scandinavian Institute of Maritime Law, pp. 1-3.

Barbaro, Allison. "Spatial Opportunities for High Seas Conservation Under the U.N. Biodiversity Beyond National Jurisdiction Treaty." Master's project, Duke University, 2024, s. 5. <https://hdl.handle.net/10161/30542>

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP). *Konu Belgesi, "21. Yüzyılda Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma". 1-Giriş ve Genel Bakış. ÇED. p. 108, https://www.iaia.org/pdf/UNEP/Manualcontents/EIA_E_top1_body.pdf. Erişim Tarihi: 03/03/2024.*

Boyle, Alan. "The Environmental Jurisprudence of the International Tribunal for the Law of the Sea." *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 2007, p. 377.

CCAMLR, "What is an MPAs?" <https://www.ccamlr.org/en/science/marine-protected-areas-mpas>. Erişim Tarihi: 17/05/2024.

David Freestone. "Marine Biodiversity in Areas Beyond National Jurisdiction." *The Future of Ocean Governance and Capacity Development: Essays in Honor of Elisabeth Mann Borgese (1918-2002)*, 2018, pp. 151-155, <https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjwvvhb.32>.

Demircan, Kadir. "Nobel Ödüllü Bacalar: Okyanus Derinliklerinde Neler Oluyor?" *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, Haziran 2012, p. 45.

Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme. <http://econ318-eay2.bilkent.edu.tr/78protokolu>. Erişim Tarihi: 01/03/2024.

Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesine Ait Uluslararası Sözleşme <http://econ318-eay2.bilkent.edu.tr/78protokolu> Erişim Tarihi: 01/03/2024

Dudley, Nigel. *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. IUCN, Switzerland, 2008, p. 8. <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/pag-021.pdf>. Erişim Tarihi: 11/05/2024.

Efthymios Papastavridis. "The Negotiations For A New Implementing Agreement Under The UN Convention On The Law Of The Sea Concerning Marine Biodiversity." *International & Comparative Law*, vol. 69, no. 3, July 2020, pp. 585-610.

Freestone, David. "Marine Biodiversity in Areas Beyond National Jurisdiction." *The Future of Ocean Governance and Capacity Development: Essays in Honor of Elisabeth Mann Borgese (1918-2002)*, 2018, pp. 151-155. <https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjwvvhb.32>

Gaston, Kevin J., and John I. Spicer. *Biodiversity: An Introduction*. 2nd ed., Blackwell Publishing, 2004, p. 5.

Gençkaya, Ömer Faruk. “Yönetişim.” *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, vol. 4, TÜBİTAK Bilim Yayınları, Ankara, 2022, p. 415. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/yonetisim>. Erişim Tarihi: 17/12/2023.

GESAMP and Advisory Committee on Protection of the Sea. *A Sea of Troubles*. UNEP Publications, Report No. 70, 2001, p. 1.

Gjerde, Kristina, and Ruslka Domina. “Marine Protected Areas Beyond National Jurisdiction: Some Practical Perspectives for Moving Ahead.” *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 2012, p. 10.

Gjerde, Kristina, and Ruslka Domina. “Marine Protected Areas Beyond National Jurisdiction: Some Practical Perspectives for Moving Ahead.” *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 2012, p. 10.

Gönlübol, Mehmet. “Ulusal Yetki Sınırları Ötesindeki Deniz Yatağı ve Okyanus Tabanının Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesi’nin Çalışmaları.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, vol. 26, 1971, p. 229, doi:10.1501/SBFder_0000001249.

Grotius, Hugo. *The Free Sea*. Edited by Knud Haakonssen, Liberty Fund Publications, Introduction, p. xix.

Hardin, Garret. “The Tragedy of the Commons.” *Science*, vol. 162, 1968, pp. 1243-1248.

High Sea Alliance, “MPAS - Sargasso Sea.” <https://mpa.highseasalliance.org/sargasso-sea>. Erişim Tarihi: 22/05/2024.

High Sea Alliance. “MPAs - Sargasso Sea.” <https://mpa.highseasalliance.org/sargasso-sea>. Erişim Tarihi: 22/05/2024.

Hüseyin Pazarcı. *Uluslararası Hukuk*. 21st ed., Turhan Kitabevi, Ankara, p. 304.

International Seabed Authority, “Public Information on Contracts.” https://www.isa.org.jm/wp-content/uploads/2022/10/Public-information-on-contracts-COMRA_CFC.pdf. Erişim Tarihi: 13/03/2024.

IUCN, “Towards a Better Governance of the Mediterranean.” IUCN, 2010, <https://www.iucn.org/content/towards-a-better-governance-mediterranean-0>. Erişim Tarihi: 15/05/2024.

Jiang, Rui, and Ping Guo. “Sustainable Management of Marine Protected Areas in the High Seas: From Regional Treaties to a Global New Agreement on Biodiversity in Areas Beyond National Jurisdiction.” *Sustainability*, vol. 15, 2023, p. 9, <https://doi.org/10.3390/su151511575>.

Jiang, Rui, and Ping Guo. 2023. “Sustainable Management of Marine Protected Areas in the High Seas: From Regional Treaties to a Global New Agreement on Biodiversity in Areas beyond National Jurisdiction” *Sustainability* 15, s.9 <https://doi.org/10.3390/su151511575>

Molenaar, Erik J., and Alex G. Oude Elferink. "Marine Protected Areas in Areas Beyond National Jurisdiction: The Pioneering Efforts Under the OSPAR Convention." *Utrecht Law Review*, vol. 5, no. 1, p. 2.

Mulalap, Clement Yow, Tekau Frere, Elise Huffer, Edvard Hviding, Kenneth Paul, Anita Smith, and Marjo K. Vierros. "Traditional Knowledge and the BBNJ Instrument." *Marine Policy* 122 (Aralık, 2020), s.4

Nigel Dudley. *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*. IUCN, Switzerland, 2008, p. 8. <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/pag-021.pdf>. Erişim Tarihi: 11/05/2024.

NOAA Ocean Service. "What is the Sargasso Sea?" <https://oceanservice.noaa.gov/facts/sargassosea.html>. Erişim Tarihi: 22/05/2024.

Papastavridis, Efthymios. "The Negotiations for a New Implementing Agreement Under the UN Convention on the Law of the Sea Concerning Marine Biodiversity." *International & Comparative Law*, vol. 69, no. 3, July 2020, pp. 585-610.

Payne, Cymie. "Biodiversity in High Seas Areas: An Integrated Legal Approach." *American Society in International Law*, vol. 21, no. 9. Available at: <https://www.asil.org/insights/volume/21/issue/9/biodiversity-high-seas-areas-integrated-legal-approach>. Accessed 23 Feb. 2024.

Pelagos Sanctuary for Mediterranean Marine Mammals. *Pelagos Deniz Memelileri Koruma Alanı Anlaşması*. <https://pelagos-sanctuary.org/pelagos-agreement/>. Erişim Tarihi: 14/05/2024.

Petursdottir, G. *Safety at Sea as an Integral Part of Fisheries Management*. FAO Fisheries Circular, No. 966, Rome, FAO, 2001, pp. 20-21.

Roe, Howard S. J., David Freestone, and Fae Sapsford. "The Sargasso Sea High Seas EBSA After Ten Years: Is It Still Relevant and How Has It Helped Conservation Efforts?" *Frontiers in Marine Science*, vol. 9, 2022, doi:10.3389/fmars.2022.821182.

Salpin, Charlotte, and Valentina Germani. "Marine Protected Areas Beyond Areas of National Jurisdiction: What's Mine is Mine and What You Think is Yours is Also Mine." *Review of European Community and International Environmental Law*, 2010, p. 175.

Selami Kuran. *Uluslararası Deniz Hukuku*. 7th ed., Beta Yayınları, İstanbul, p. 276.

Sobel, J., and C. Dahlgren. *Marine Reserves: A Guide to Science, Design, and Use*. Island Press, 2004, p. 4.

Sobel, J., and C. Dahlgren. *Marine Reserves: A Guide to Science, Design, and Use*. Island Press, 2004, p. 4.

Spalding, Mark J. "BBNJ Workshop: Costa Rica." <https://oceanfdn.org/costa-rica-bbnj-workshop/>. Erişim Tarihi: 18/01/ 2024.

UNEP, Konu Belgesi, “21. Yüzyılda Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma”. 1-Giriş ve genel bakış. CED, p. 108, https://www.iaia.org/pdf/UNEP/Manualcontents/EIA_E_top1_body.pdf. Erişim Tarihi: 03/03/2024.

UNEP/CBD/SBSTTA/8/INF/3/Rev.1, “Derin Deniz Yatağı Genetik Kaynaklarının Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı.” <https://www.cbd.int/doc/meetings/mar/eweiamma-01/official/eweiamma-01-02-en.pdf>. Erişim Tarihi: 17/03/2024.

Üzen, Erdal. *Deniz ve Tatlı Sularda Yaşayan Çiçekli Bitkilerinin Yaşamı ve Morfolojileri: Denizel Fanerogramlar*. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Ders Notları, y.y., 2013, p. 17.

Weaver, P.P.E. & vd. *The impact of deep-sea fisheries and implementation of the UNGA Resolutions 61/105 and 64/72. Report of an international scientific workshop*, National Oceanography Centre, Southampton, 2011, s. 13.

Wright, G., J. Rochette, K. Gjerde, and I. Seeger. “The Long and Winding Road: Negotiating a Treaty for the Conservation and Sustainable Use of Marine Biodiversity in Areas Beyond National Jurisdiction.” *IDDRI, Studies*, no. 08/18, 2018.

WWF, “Portugal Shows the Way on High Seas Protected Areas.” 2010, https://www.panda.org/wwf_news/?191604/Portugal-shows-the-way-on-high-seas-protected-areas. Erişim Tarihi: 22/05/2024.

Yıldız, Ayşegül. “Paleontoloji Ders Notları” Aksaray Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği, 2008.

“Biodiversity.” *Etymology Dictionary*, <https://www.etymonline.com/word/biodiversity>. Erişim Tarihi: 12/01/2024.

“Capacity Building and Trust Funds.” United Nations, <https://www.un.org/oceancapacity/>. Erişim Tarihi: 10/01/2024.

Avrupa Çevre Ajansı. <https://www.eea.europa.eu/tr/help/sikca-sorulan-sorular/biyocesitlilik-nedir-ve-korunmasi-neden-onemlidir>.

FAOLEX Veritabanı. “FAO-LEX Policy.” www.fao.org/faolex/opendata. Erişim Tarihi: 14/01/2024.

Food and Agriculture Organisation. “About-FAO.” <http://www.fao.org/about-fao/>. Erişim Tarihi: 14/01/2024.

Food and Agriculture Organisation. “Marine and Coastal Aquatic Biodiversity.” <http://www.fao.org/3/i0112e/i0112e18.pdf>, pp. 1-2. Erişim Tarihi: 14/01/2024.

International Union for Conservation of Nature. “About-IUCN.” <https://www.iucn.org/about-iucn>. Erişim Tarihi: 14/01/2024.

International Union for Conservation of Nature. “Seventy-five Years Experiment – History IUCN.” <https://www.iucn.org/about-iucn/history>. Erişim Tarihi: 14/01/2024.

Türkiye Çevre Eğitim Vakfı.

https://www.turcev.org.tr/turcevCMS_V2/files/files/Biyo%C3%A7e%C5%9Fitlilik%20nedir.pdf.

Erişim Tarihi: 12/01/2024.

United Nations. “History of the UN.” <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un>.

Erişim Tarihi: 09/01/2024.

“Census of Marine Life.” *Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Census-of-Marine-Life>.

Erişim Tarihi: 12/12/2023.

Convention on Biological Diversity. <https://www.cbd.int/intro/>.

Erişim Tarihi: 12/12/2023.

Convention on Biological Diversity. “About the Protocol.” <https://bch.cbd.int/protocol/background/>.

Erişim Tarihi: 10/01/2024.

International Union for Conservation of Nature. “The Red List.”

<https://www.iucnredlist.org/about/background-history>.

Erişim Tarihi: 14/01/2024.

“Danışma Görüşü: Nükleer Silahların Tehdidinin veya Kullanımının Yasallığı Hakkında.” *Uluslararası Adalet Divanı Raporları*, 8 Temmuz 1996, pp. 265-266.

“Uruguay Nehri Üzerindeki Selüloz Tesisleri Davası Kararı (Arjantin vs. Uruguay).” *Uluslararası Adalet Divanı Raporları*, 2010, p. 68.

“WDPA” World Database on Protected Areas <https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/marine-protected-areas>

Erişim Tarihi: 14/01/2024.

“WDPA” World Database on Protected Areas. <https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/marine-protected-areas>.

Erişim Tarihi: 14/01/2024.

BM Kararları, Konferans Kararları

Convention on Biological Diversity. *Decision Adopted by the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity at its Eighth Meeting*. **CBD-COP/8/28**, 15 June 2006.

Convention on Biological Diversity. *Decision on Marine and Coastal Biodiversity*. **CBD-COP/10/29**, 2010.

Convention on Biological Diversity. *Decision on Marine and Coastal Biodiversity*. **CBD-COP/11/18**, 2012.

Convention on Biological Diversity. *Decisions Adopted by the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity at its Ninth Meeting*. **CBD-COP/9/20**, 19-30 May 2008.

United Nations. “Recommendations of the Ad Hoc Open-ended Informal Working Group to the General Assembly at its Sixty-Ninth Session.”

http://www.un.org/Depts/los/biodiversityworkinggroup/documents/AHWG_9_recommendations.pdf. Erişim Tarihi: 17/05/2024.

United Nations. *Actions Taken by States and Regional Fisheries Management Organizations and Arrangements in Response to Paragraphs 80 and 83 to 87 of General Assembly Resolution 61/105 and Paragraphs 113 to 117 and 119 to 127 of General Assembly Resolution 64/72 on Sustainable Fisheries, Addressing the Impacts of Bottom Fishing on Vulnerable Marine Ecosystems and the Long-term Sustainability of Deep-sea Fish Stocks*. **A/66/307**, 15 Aug. 2011.

United Nations. *Agreement Under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity of Areas Beyond National Jurisdiction*. **A/CONF.232/2023/4**, 19 June 2023.

United Nations. *Decision on Marine and Coastal Biodiversity*. **A/66/566**, 2011.

United Nations. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. **A/CONF.48/8**, 05-16 June 1972.

United Nations. *Intergovernmental Conference on an International Legally Binding Instrument Under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity of Areas Beyond National Jurisdiction*. **A/CONF.232/2018/3**, 04-17 Sept. 2018.

United Nations. *Intergovernmental Conference on an International Legally Binding Instrument Under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity of Areas Beyond National Jurisdiction*. **A/RES/77/L.62**, 29 Mar. 2023.

United Nations. *Letter Dated 15 May 2008 from the Co-Chairpersons of the Ad Hoc Open-ended Informal Working Group to Study Issues Relating to the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity Beyond Areas of National Jurisdiction Addressed to the President of the General Assembly*. **A/63/79**, 16 May 2008.

United Nations. *Letter Dated 16 March 2010 from the Co-Chairpersons of the Ad Hoc Open-ended Informal Working Group to the President of the General Assembly*. **A/65/68**, 17 Mar. 2010.

United Nations. *Letter Dated 30 June 2011 from the Co-Chairs of the Ad Hoc Open-ended Informal Working Group to the President of the General Assembly*. **A/66/119**, 30 June 2011.

United Nations. *Letter Dated 8 June 2012 from the Co-Chairs of the Ad Hoc Open-ended Informal Working Group to the President of the General Assembly*. **A/67/95**, 13 June 2012.

United Nations. *Oceans and the Law of the Sea*. **A/66/70**, 22 Mar. 2011.

United Nations. *Oceans and the Law of the Sea*. **A/RES/59/24**, 17 Nov. 2004.

United Nations. *Oceans and the Law of the Sea*. **A/RES/64/71**, 4 Dec. 2009.

United Nations. *Oceans and the Law of the Sea*. A/RES/66/231, 5 Apr. 2023.

United Nations. *Oceans and the Law of the Sea*. A/RES/74/19, 20 Dec. 2019.

United Nations. *Oceans and the Law of the Sea*. A/RES/77/248, 9 Jan. 2023.

United Nations. *Report of the Ad Hoc Open-ended Informal Working Group to Study Issues Relating to the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity Beyond Areas of National Jurisdiction*. A/61/65, 20 Mar. 2006.

United Nations. *Sustainable Fisheries, Including Through the 1995 Agreement for the Implementation of the Provisions of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982 Relating to the Conservation and Management of Straddling Fish Stocks and Highly Migratory Fish Stocks, and Related Instruments*. A/RES/66/68, 28 Mar. 2012.

United Nations. *The Future We Want*. A/RES/66/288, 11 Oct. 2012.

United Nations. *Workshop to Discuss Implementation of Paragraphs 80 and 83 to 87 of Resolution 61/105 and Paragraphs 117 and 119 to 127 of Resolution 64/72 on Sustainable Fisheries, Addressing the Impacts of Bottom Fishing on Vulnerable Marine Ecosystems and the Long-term Sustainability of Deep-sea Fish Stocks*. A/66/566, 18 Nov. 2011.

Uluslararası Sözleşmeler, Anlaşmalar, Yönetmelikler, Deklorasyonlar.

1996 Protocol to the Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (London Protocol). 1996.

BBNJ Anlaşması: United Nations. *Agreement Under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity of Areas Beyond National Jurisdiction*. https://treaties.un.org/doc/Treaties/2023/06/20230620%2004-28%20PM/Ch_XXI_10.pdf. Erişim Tarihi: 09/01/2024.

Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources. *Conservation Measure 91-04*. 2004.

Commission for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources. *Conservation Measure 91-04*. http://archive.ccamlr.org/pu/E/e_pubs/cm/11-12/91-04.pdf. Erişim Tarihi: 17/05/2024.

Convention on Biological Diversity. *COP 2 Decision II/10: Conservation and Sustainable Use of Marine and Coastal Biological Diversity*. 1995.

Convention on Biological Diversity. *COP 7 Decision VII/5: Marine and Coastal Biological Diversity*. 2004.

Convention on Biological Diversity. *COP 8 Decision VIII/24: Protected Areas*. 2006.

Convention on Biological Diversity. *COP 9 Decision IX/20: Marine and Coastal Biological Diversity*. Annex I, 2008.

Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna (CITES). *Convention on the International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna*. 3 Mar. 1973, <https://cites.org/sites/default/files/eng/disc/CITES-Convention-EN.pdf>. Erişim Tarihi: 09/01/2024.

Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (London Convention). 1972.

International Plant Protection Convention (IPPC). “International Plant Protection Convention – 1997 Convention Revised Text.”

https://assets.ippc.int/static/media/files/publication/en/2019/02/1329129099_ippc_2011-12-01_reformatted.pdf. Erişim Tarihi: 09/01/2024.

OSPAR Commission. *Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic (OSPAR Convention)*. 1992.

OSPAR Commission. *Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic (OSPAR Convention)*. **22 Sept. 1992.**

OSPAR Commission. *Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic (OSPAR Convention)*. **22 Sept. 1992.**

Pelagos Sanctuary. *Pelagos Agreement for the Establishment of a Sanctuary for Mediterranean Marine Mammals*. <https://pelagos-sanctuary.org/pelagos-agreement/>. Erişim Tarihi: 14/05/2024.

Pelagos Sanctuary. *Pelagos Agreement for the Establishment of a Sanctuary for Mediterranean Marine Mammals*. <https://pelagos-sanctuary.org/pelagos-agreement/>. Erişim Tarihi: 14/05/2024.

United Nations Environment Programme. *Convention for the Protection of the Natural Resources and Environment of the South Pacific Region*. 1986.

United Nations Environment Programme. *Convention for the Protection of the Natural Resources and Environment of the South Pacific Region (Noumea Convention)*. **24 Nov. 1986.**

United Nations Environment Programme. *Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean (Barcelona Convention) and Protocol concerning Specially Protected Areas and Biological Diversity in the Mediterranean (SPA/BD Protocol)*.

United Nations Environment Programme. *Convention for the Protection of the Natural Resources and Environment of the South Pacific Region (Noumea Convention)*. **24 Nov. 1986.**

United Nations Environment Programme. *Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean (Barcelona Convention) and Protocol concerning Specially Protected Areas and Biological Diversity in the Mediterranean (SPA/BD Protocol)*.

United Nations Environment Programme. *Specially Protected Areas of Mediterranean Importance (SPAMI)*.

United Nations Environment Programme. *Specially Protected Areas of Mediterranean Importance (SPAMI)*.

United Nations Environment Programme. *Specially Protected Areas/Regional Activity Centre (SPA/RAC)*.

United Nations Environment Programme. *Specially Protected Areas/Regional Activity Centre (SPA/RAC)*.

United Nations. *Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity*. Montreal, 2000, p. 1.

United Nations. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. 1972.

United Nations. *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*. 1972.

United Nations. *Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty*. 1991.

United Nations. *Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty (Madrid Protocol)*. **4 Oct. 1991**.

United Nations. *Rio Declaration on Environment and Development*. 1992.

United Nations. *Rio Declaration on Environment and Development*. 1992.

United Nations. *The 1995 United Nations Fish Stocks Agreement*. 4 Dec. 1995.

United Nations. *United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982*. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/UNCLOS-TOC.htm. Erişim Tarihi: 09/01/2024.

United States Department of State. *The Antarctic Treaty*. 1 Dec. 1959.

United States Department of State. *The Antarctic Treaty*. 1959.